
RETROGRADNA KONSTRUKCIJA PODOBE GIBANJA PREBIVALSTVA NA SLOVENSKEM PRED 18. STOLETJEM

Gorazd Makarovič

351

IZVLEČEK

Na podlagi razvojnih demografskih vzorcev z ozemelj s podobnimi družbenozgodovinskimi razmerami je zgrajena podoba gibanja prebivalstva od vključno 7. do 18. stoletja na ozemlju sedanje države Slovenije; ocenjeno je skupno število prebivalstva in število odraslih žensk, soustvarjalk dobrin, zgodovinskih stanj in dogajanj.

Ključne besede: Slovenija, demografija, število prebivalcev, 7.–18. stol.

ABSTRACT

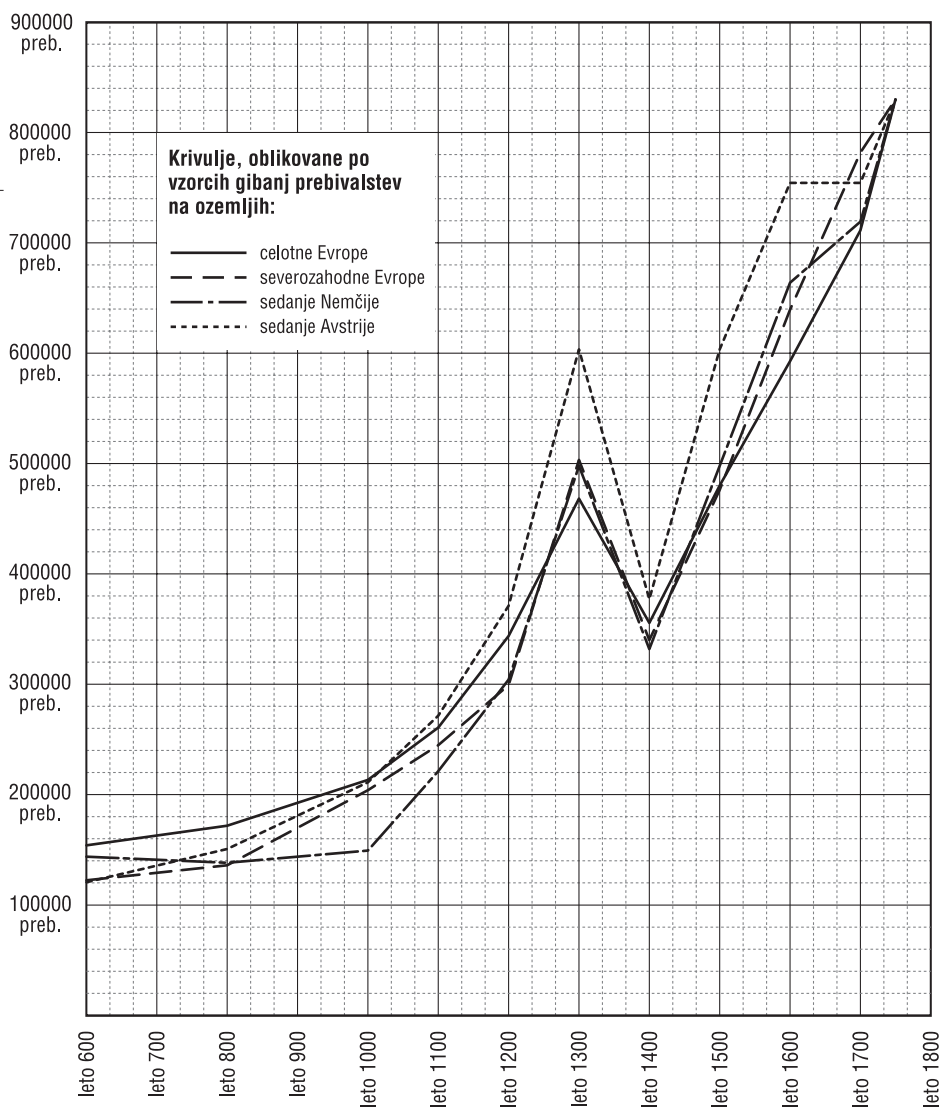
Based on development demographic samples from territories with similar social and historical circumstances, an image is constructed of the population trends in the territory of present-day Slovenia from the 7th to the 18th century; the article provides estimates on the total population and the number of adult women who participated in creating goods, historical conditions and events.

Key words: Slovenia, demography, number of inhabitants, 7th–18th century

Uvodna pripomba

V slovenskih družboslovno in humanistično naravnanih raziskavah so pogosto prisotna latentna videnja ali vprašanja o številu prebivalstva na Slovenskem. Ustrezne odgovore nudi predvsem statistična demografija, ki pa je omejena na čas po popisih prebivalstva; za prejšnja obdobja je na voljo nekaj podatkov za manjša območja in različnih ocen.

To stanje onemogoča jasne podobe in vzbuja nelagodje tudi ob branju prvovrstnih študij, katerih predmet so ljudje ali je povezan z ljudmi (prim. Bloch 1996: 55–58). Tako npr. dobijo v luči videnja o stotinah, tisočih ali milijonih ljudi, ki živijo v blagostanju ali revščini, ki govorijo isti jezik, tvorijo narod, državo, pokrajinsko, mestno, lokalno, sorodstveno ali katerokoli drugo identitetno oziroma etnično skupnost, ki so pismeni, delazmožni, ženske ali moški, kmetje, matere, starci, otroci, vojaki itd., ta dejstva zelo različne pomene. Kulturnih in socialnih dejavnikov med prebivalstvom in okoljem brez osnovnih demografskih videnj ni

Gibanje prebivalstva na ozemlju današnje države Slovenije od leta 600 do leta 1754.

Obdobje omejujeta simboličen datum nastanka slovanske – in posledično slovenske – jezikovne identitete prebivalstva in letnica prvega splošnega štetja prebivalstva, ki je zajelo večino slovenskega ozemlja. Podoba, ki jo ponazarja grafikon, temelji na predpostavki, da je bil demografski razvoj na Slovenskem in v nekaterih drugih evropskih predelih odvisen od spleta istih, enakih in podobnih zgodovinskih dejavnikov. Za štiri v besedilu grafikona omenjene izbrane vzorce so na podlagi podatkov v Zgodovinskem atlasu svetovnega prebivalstva avtorjev C. McEvedyja in R. Jonesa retrogradno od srede 18. stoletja izračunani nizi relativnih sprememb gibanj prebivalstev za zaključna leta vsakega stoletja. Nato so iz prve zanesljivejšje količinske demografske ocene za slovensko ozemlje: 830.000 prebivalcev leta 1754, retrogradno izračunani nizi enakih relativnih sprememb. Prenos teh izračunov na grafikon kaže štiri variante razvoja prebivalstva na Slovenskem, kakršne bi bile, če bi se gibalo v enakih vzorcih in ritmih, kot so se gibala prebivalstva na izbranih vzorčnih ozemljih. Ovržni testi v razpravi kažejo, da se je prebivalstvo na Slovenskem gibalo v prostoru, ki ga omejujejo ekstremi krivulj teh variant.

Population trends in the territory of present-day Slovenia from 600 to 1754.

The period starts with the symbolic date of the origin of the Slavic – and consequently Slovene – linguistic identity of the population, and ends with the first general population census which included most of the Slovene territory. The image illustrated by the graphic presentation is based on the assumption that the demographic development in Slovenia and in some other areas of Europe depended on a combination of similar and equal historical factors. For four of the selected samples, mentioned in the graphical presentation, series of relative changes to the population trends were calculated backwards from the mid 18th century for the final years of every century; the calculations were based on data from the Atlas of World Population History by C. McEvedy and R. Jones. From the first reliable quantitative demographic estimates for the Slovene territory – 830.000 inhabitants in 1754 – , series of equal relative changes were then calculated backwards. The transfer of these calculations to the graph shows four variations for the development of the population in Slovenia as they have occurred, if the trends had the same patterns and rhythms as with the population in the four sample territories. The refuting tests in the treatise show that the population in Slovenia moved within the space delimited by the extreme curves of these variations.

The numbers to the left of the graph refer to inhabitants, those at the bottom to years. The text in the graph means: curves formed by the samples of population trends in the following territories:

— Europe; - - - - North-eastern Europe; - · - · present-day Germany; ··· present-day Austria.

moč zadovoljivo razložiti; družbeno zgodovinsko usmerjena raziskovanja prebivalstev, ki se ukvarjajo s poročnimi praksami, družinami in vplivi družbenih razmer na rodnosti, smrtnosti, migracije in obratno, seveda tudi pojasnjujejo dejstva formalne demografije, ki se ukvarja z matematičnimi sestavami in funkcijami prebivalstva. Široko zavedanje o raznovrstnih pomembnostih in povednostih historične demografije in demografske zgodovine je sicer večinoma nastalo šele v času po sredi 20. stoletja (gl. npr. Burke 1993: 64, 65). Za srednji vek, čeprav to seveda velja tudi za druga obdobja, je bilo kar naravnost zapisano: *Clearly nothing could be more crucial to an understanding of Europe's medieval past than a knowledge of how many people inhabited it and their life expectation* (Waley 1985: 238).

354

Slovenski raziskovalci in raziskovalke se zavedajo povednosti demografskih dejstev. Klasično delo slovenske historične demografije je izšlo že leta 1936 in njegov avtor Fran Zwitter je v uvodu poudaril pomen kavzalne zveze razvoja prebivalstva s socialno gospodarskim razvojem in pozneje še zapisal: *Razvoj prebivalstva je zelo važen barometer celotnega družbenega razvoja in vzbuja zato vedno več zanimanja pri zgodovinarjih ...* (Zwitter 1936; Zwitter 1973: 18); torej ne samo, da je demografska podoba kazalec družbenih značilnosti, ampak da število in struktura prebivalstva pomembno vplivata na družbo (barometer seveda meri pritisk). Kritični pregled zgodovinopisnega demografskega znanja in raziskav na Slovenskem (Blaznik 1970) je strokovno vzoren. Vendar bi študije demografskih potez lahko še marsikaj analitično in medsebojno vzročno-posledično razložile v zgodovinopisni, etnološki in sociološki podobi prebivalstva na slovenskem ozemlju in seveda tudi ožje Slovenk in Slovencev.

Cilj pričujočega prispevka je skromen. Zastavljen je kot grobo orientacijsko številsko zasnovana razvojna skica gibanja prebivalstva na Slovenskem, ki naj bo v verjetnostnem okviru, kakršnega omogoča sedanje znanje. Problem, ki ga zastavlja hotenje po védenju o gibanju prebivalstva na Slovenskem pred 18. stoletjem, je jasen: kako lahko kljub pomanjkanju neposrednih in posrednih številsko povednih virov, ki bi lahko pričali o demografski celoti, dobimo o tem gibanju sprejemljivo podobo?

Zamisel retrogradne konstrukcije podobe gibanja prebivalstva

Za znano pravilno gibanje lahko iz katerekoli točke v prostorsko-časovnem sistemu zanesljivo konstruiramo ponazoritveni graf in njegov začetek (npr. iz višine rastline, ki enakomerno zraste vsako leto en meter, natanko vemo, kdaj je začela rasti; iz števila bakterij, ki se vsako minuto delijo, po vzratnem pogledu na stopnje aritmetične progresije natanko vemo, kdaj je bila prva in kdaj so bile vse ostale delitve itd). Pri nepravilnemu gibanju brez dodatnih informacij ne moremo konstruirati predhodnega dogajanja. Tako je seveda tudi pri gibanju prebivalstva. Vendar je tudi pri gibanjih prebivalstva nekaj ohlapnih pravilnosti in medsebojnih odvisnosti ritmov, smeri in jakosti gibanj do znanih ali ugotovljivih družbenih, zgodovinskih in naravnih danostih. Rast prebivalstva je lahko močno vplivala na

nastanek gospodarskih in družbenih vzorcev (prim. Cohen 1997); na podlagi njihovih zgodovinskih podob je mogoče sklepati na gibanja prebivalstev, ki so bila njihov delni vzrok.

Ena od temeljnih značilnosti človeških vrst je prostorsko širjenje in številčno naraščanje vsaj od pitekanthropov naprej, ko je bilo hominidov manj kot dva milijona, do danes, ko žive ljudje po vsem svetu. Če je štel svetovno prebivalstvo pred stotimi stoletji okoli 5 milijonov, pred štiridesetimi stoletji okoli 20 milijonov in nato dobrega poldruga tisočletja pred Kristusom že 60 milijonov in je nato v enem samem tisočletju hitro narastlo na 100 milijonov in nato pospešeno do začetka našega štetja na 250 milijonov, šteje danes ogromnih 6 milijard, kar pomeni neznansko 24-kratno povečanje v samo dveh tisočletjih. V celotnem razvoju je bila najpomembnejša sprememba, ki je omogočila hitro naraščanje prebivalstva, neolitska revolucija, ko so ljudje spremenili način življenja: uveljavila se je stalna naselitev, najvažnejši so postali poljedelstvo in druge proizvodnje hrane; lov in nabiralništvo sta postala drugotna; druga najpomembnejša okoliščina, ki je omogočila skokovit rast prebivalstva, je bila industrijska revolucija in njene usodne posledice (gl. npr. ponazorilo v Bullock 1962: 254, 326; McEvedy 1980: 13–15; 342–350). Tudi drugi izračuni za obdobje od konca antike do konca zgodnjega novega veka za Evropo brez ozemlja Sovjetske zveze kažejo na razvoj kot del tega generalnega trenda: od leta 400, ko je štel evropsko prebivalstvo 35 milijonov, do leta 1650 se je število ljudi povečalo za 285 odstotkov (Biraben 1980: 41, 45). Neprekinjena in vedno bolj pospešena številčna rast prebivalstva v celoti je kljub pokrajinskim in občasnim zastojem in stagnacijam značilna za človeške družbe nasploh: je medsebojno vzročno povezana z generalnimi družbenimi, gospodarskimi in političnimi sestavi; je vplivana in vpliva na zgodovinski razvoj človeštva nasploh (gl. npr. Cohen 1997: 265–296). Za svetovni novoveški razvoj pred industrijsko revolucijo je v celoti značilen demografski naraščajoči pritisk prebivalstva, ki premaga gospodarske zastoje, katastrofe, velikansko smrtnost in je tudi temeljni vzrok za najpomembnejša zgodovinska dogajanja (Braudel 1988: 33–44).

V rasti prebivalstva je moč opaziti nekaj pravilnosti. S prehranjevalnimi možnostmi določena biološka meja populacijske rasti, ki velja za živalski svet, je v človeškem svetu kulture, ki te možnosti po potrebi zavestno razširja, seveda le relativna. Zveze med gospodarskim razvojem in demografskim razvojem so večkrat jasno ugotovljive, vendar ne delujejo vedno na enake načine (gl. npr. Geremek 1996: 113–115). Zdi se, da je rast prebivalstva večkrat povezana z vrsto preživitvene dejavnosti, družinskim statusom in blagostanjem; tako je bilo na več primerih ugotovljeno za številnost družin ob koncu srednjega veka in v zgodnjem novem veku (gl. npr. Laslett 1972: 154, 275, 276; Waley 1985: 245, 247). Vendar premo sorazmerje med blagostanjem in rastjo prebivalstva nikakor ni pravilo. Tako se je npr. v Evropi v 13. in v zgodnjem 14. stoletju nadaljevala rast prebivalstva kljub pomanjkanjem hrane in kroničnim podhranjenostim, ker slabe letine in dohodki niso neposredno vplivali na smrtnost, ker je dovolj otrok kljub takšnim razmeram preživel in se je rodilo še vedno precej otrok, ker so starši iz grenkih

izkušenj vedeli za strahotno visoko otroško smrtnost (Waley 1985: 239, 240). Najbrž so bili in so ob objektivnih danostih, možnostih in omejitvah najvažnejši in odločilni dejavniki demografske rasti razumevanje okolja oziroma sveta, odnosi do družin in otrok in predvsem vrednote ljudi.

Vsekakor pa pravilnosti, ki jih opažamo v zgodovinski demografiji, niso takšne narave, da bi bilo mogoče na njihovi podlagi enoznačno in z gotovostjo sklepati o številčnem razvoju prebivalstva. Prav tako jih poznamo le nekaj; ob tem pa je demografski razvoj vendarle odvisen od kompleksnega vplivanja številnih dejavnikov, od katerih vemo samo za nekatere in tudi za to področje velja, da enaki vzroki in še posebej navidez enaki kompleksni vzroki nimajo vedno enakih posledic.

356

Iz povedanega je razvidno, da ob pomanjkanju številsko pričevalnih virov iz znanih okvirnih dejstev ni mogoče utemeljeno dobiti podobe demografskega razvoja prebivalstva. Ob takšnem stanju virov je lahko druga pot naslon na tipičen vzorec. Ponazorilo tega načina je lahko domnevanje o poteku življenja določenega posameznika, ki nam je znano samo po nekaj sporadičnih dejstvih. Če poznamo tipične vzorce povprečnih potekov življenj ljudi iz njegovega okolja in časa, lahko domnevamo, da se je tudi življenje našega posameznika gibalo v verjetnostnem polju, ki ga ti vzorci zajemajo, seveda le, če se omenjena sporadična dejstva na ustreznih mestih vključujejo v te vzorce in če tudi drugače ne kažejo na posameznikovo izjemnost.

Način konstruiranja krivulj domnevnih gibanj prebivalstva na slovenskem ozemlju

Zamisel konstruiranja pričujoče podobe gibanja prebivalstva na Slovenskem pred 18. stoletjem temelji na predpostavki, da je bil demografski razvoj ponekod v Evropi in pri nas večinoma odvisen od istih, enakih in podobnih naravnih in kulturnih dejavnikov ne glede na to, ali jih že zadostno poznamo ali ne. Mnenje, da je bil razvoj prebivalstva na Slovenskem približno tak kot na podobnih območjih drugje v Evropi, ni novo (gl. Fischer 1995: 250; Blaznik 1970: 82; Vogelnic 1965: 74, 75 / 286, 287), vendar po védenju pisca teh vrstic doslej še ni bilo odgovorjeno na vprašanje, kakšno določnejšo predstavo o gibanju prebivalstva na Slovenskem pred prebivalstvenim štetjem sredi 18. stoletja je mogoče dobiti na podlagi tega mnenja in po kakšni poti oziroma na kakšen način jo je mogoče ustvariti.

Pomanjkanje ustreznih virov in posebej še številskih pričevanj o prebivalstvu na ozemlju današnje slovenske države pred sredo 18. stoletja seveda onemogoča rabo običajnih raziskovalnih in statističnih postopkov. Zato je bilo treba ob védenjski želji o podobi gibanja prebivalstva najti načine projekcij, ki se gibljejo v (ustrezno širokem in ohlapnem) polju stvarnosti in presegajo zgolj enostranske ocene. Najti je bilo treba tudi kritične postopke za oceno dobljenih rezultatov; uporabil sem več različnih ovržnih testov, ki sicer rezultatov ne morejo verificirati, vendar jih lahko že eden sam zavrne kot nemogoče.

Izhodišče za retrogradno konstrukcijo oziroma krivulje domnevnega gibanja prebivalstva na slovenskem ozemlju je najstarejše zanesljivejše število prebivalstva,

ki je leta 1754 obsegalo okoli 830.000 ljudi. To število temelji na prvem splošnem štetju prebivalstva, ki je zajelo večino ozemlja današnje države Slovenije; bilo je kritično interpretirano in preračunano na ozemlje današnje države Slovenije (gl. Zwitter 1936: 18–28, passim; Blaznik 1970: 99, 100; Vogelnik 1965: 70, 74, 75, 116–120; prim. poglavje *Ob sklepu ovržnih testov*). To ozemlje obsega 20.273 km² (Letopis 2001: 42); pri zaokroženih preračunavanjih, zavoljo orientacijske vrednosti dobljenih števil in ker so zaokrožene velikosti ozemelj uporabljane tako tudi v McEvedyjevem Svetovnem atlasu zgodovine prebivalstev, ki je osnova mojemu preračunavanju, sem uporabljal za slovensko državno ozemlje velikost 20.000 km², kar je postopek, ki je v statističnih obravnavah seveda nemogoč: uporabljen je bil zato, ker izražanje grobih ocen z natančnimi številkami ni smiselno.

To število sem s točko označil na ustreznem mestu v koordinatnem sistemu; iz te točke naj vodijo v času nazaj retrogradne krivulje, oblikovane v vzorcih gibanj prebivalstev na izbranih primerjalnih območjih (celotna Evropa, severozahodna Evropa, Nemčija, Avstrija), ki so predstavljeni v McEvedyjevem Svetovnem atlasu zgodovine prebivalstev, ki je povzetek celotnega historično demografskega znanja. Te vzorce sem izbral zavoljo njihovih domnevno **primerjalno povednih gospodarskih, populacijskih, kulturnih, političnih in drugih zgodovinskih dogajanj**: ozemlje današnje države Slovenije je bilo del zgodovine celotne Evrope; ozemlje severozahodne Evrope je bilo tehnološko, gospodarsko, populacijsko in drugače vodilno in more pomeniti raven, ki je naše ozemlje ni dosegalo; ozemlje današnje Nemčije je bilo pomemben del politične tvorbe Svetega rimskega cesarstva, katerega del so bile tudi slovenske pokrajine; ozemlje današnje Avstrije je naše sosednje območje s podobno družbeno gospodarsko strukturo in skupno usodo habsburških dežel.

To so bili temeljni razlogi za izbiro vzorcev; ob iskanju le-teh je bilo seveda najlažje **izločiti ozemlja**, ki so imela zelo drugačno zgodovinsko usodo in temu ustrezno tudi zelo različna gibanja prebivalstev, kot so skandinavska ozemlja in Iberski polotok (gl. McEvedy 1980: 50–54, 99–105); podobno velja tudi za nekatere italijanske pokrajine, med katerimi je imela npr. Lombardija leta 1600 fantastično gosto naseljenost 100–120 prebivalcev na km² (Hale 1981: 246). Prav tako prepričljivi, čeprav drugačni razlogi veljajo za balkanska ozemlja, kjer so zlasti v 16. stoletju begunci iz turške države, ki so se naseljevali pri nas, pomenili tamkajšnji upad prebivalstva in hkratno nadomeščanje izgub in rast prebivalstva na slovenskem ozemlju (gl. npr. Mal 1924).

Seveda so bile med števili ljudi na izbranih vzorčnih območjih in na slovenskem ozemlju ogromne razlike. Vzorce značilnih krivulj sem moral kajpak najprej relativizirati, da jih je bilo mogoče korektno prilagoditi grafikonskemu izhodišču oziroma številu prebivalstva na slovenskem ozemlju. Ker gre za retrogradno konstruiranje, sem vzvratno postopal tudi pri relativiziranju. Na grafikonih znanih gibanj prebivalstev na vzorčnih ozemljih sem izbral **čas, ki je ključen za izhodišče na grafikonu slovenskega ozemlja, leto 1750** (pri tem sem zanemaril 4 leta; ustrezno štetje je bilo seveda leta 1754), in nato po prikazanih podatkih **za zadnja leta vsakega**

stoletja vzvratno po vrsti postopoma izračunal količnike sprememb števila prebivalcev. Pri vzvratnem postopku je seveda šlo za faktorje zmanjševanja, manjše od celega števila, obratno kot pri dejanskem gibanju, kjer je število ljudi raslo. Izjema je le močno upadanje prebivalstva v 14. stoletju, ki ga je povzročila pandemija bubonske kuge (demografi temu sicer pravijo *negativna rast*).

Celotna Evropa (gl. McEvedy 1980: 18–39). Zemljepisni obseg pojma je tu 9,6 milijona km². Upoštevani niso Azorski otoki, Kanarski otoki, Ciper, Malta, Island in Madeira; vzhodna evropsko-azijska meja je mišljena ob zahodnem pobočju Urala, vzdolž reke Emba, delu severozahodne kaspijske obale in nato ob depresiji rek Kuma in Manih do Azovskega morja.

Leta 1750 je živelo na tem evropskem ozemlju okoli 140 milijonov prebivalcev, leta 600 okoli 26 milijonov prebivalcev.

Sledi niz količnikov vzvratnega relativnega zmanjševanja (in izjemoma večanja) števil celotnega evropskega prebivalstva, ki sem ga izračunal na podlagi prikazanih podatkov za zadnja leta vsakega stoletja v omenjenem obdobju.

Med letoma 1750 in 1700 je število prebivalstva manjše za količnik **0,8571** in nato

– med letoma 1700 in 1600	za 0,8333-krat,
– med letoma 1600 in 1500	za 0,8100-krat,
– med letoma 1500 in 1400	za 0,7407-krat;

nato je za vzvratni pogled število večje

– med letoma 1400 in 1300	za 1,3166-krat
-------------------------------------	-----------------------

in nato za vzvratni pogled spet manjše

– med letoma 1300 in 1200	za 0,7341-krat,
– med letoma 1200 in 1100	za 0,7586-krat,
– med letoma 1100 in 1000	za 0,8181-krat;

nato zavoljo pomanjkljivih podatkov

– med letoma 1000 in 800	za 0,8055-krat,
– med letoma 800 in 600	za 0,8965-krat.

Za vzvratni pogled je zmanjševalni količnik med številoma evropskega prebivalstva leta 1750 in leta 600 kar 0,1857 oziroma dejansko se je med letoma 600 in 1750 prebivalstvo povečalo kar 5,3846-krat.

Niz izračunanih količnikov določa značilno krivuljo – vzorec oziroma ritem gibanja prebivalstva ne glede na absolutne vrednosti. Če ga apliciramo na naše vzvratno izhodišče 830.000 prebivalcev leta 1754, dobimo naslednje (tu za vsako navedeno leto posebej samostojno zaokrožene) absolutne številske vrednosti oziroma **števila prebivalstva na Slovenskem, ki bi veljala, če bi se to gibalo v enakem nepravilnem ritmu oziroma vzorcu, kot se je gibalo prebivalstvo v celotni Evropi:**

– leta 1700 711.000 prebivalcev,

– leta 1600	592.000 prebivalcev,
– leta 1500	480.000 prebivalcev,
– leta 1400	356.000 prebivalcev,
– leta 1300	468.000 prebivalcev,
– leta 1200	344.000 prebivalcev,
– leta 1100	261.000 prebivalcev,
– leta 1000	213.000 prebivalcev,
– leta 900	med 213.000 in 172.000 prebivalcev,
– leta 800	172.000 prebivalcev,
– leta 700	med 172.000 in 154.000 prebivalcev,
– leta 600	154.000 prebivalcev.

Če bi se torej število prebivalstva na Slovenskem gibalo v enakem ritmu oziroma vzorcu kot prebivalstvo celotne Evrope, bi se od 154.000 ljudi leta 600 povzpelo na 711.000 ljudi leta 1700 oziroma na 830.000 ljudi leta 1750. Ko ta števila vnesemo na grafikon, dobimo krivuljo, ki je označena z neprekinjeno črto.

Severozahodna Evropa (gl. McEvedy 1980: 28, 50–72, 86–94). Pojem tu zajema ozemlja sedanjih držav Avstrije, Belgije, Danske, Francije, Luksemburga, Nemčije, Nizozemske in Švice, ki skupno obsegajo okoli 1,130.000 km². Leta 1750 je živel na tem ozemlju okoli 61 milijonov prebivalcev, leta 600 okoli 9 milijonov prebivalcev.

Sledi niz količnikov vzratnega relativnega zmanjševanja (in izjemoma večanja) števil severozahodnega evropskega prebivalstva, ki sem ga izračunal na podlagi prikazanih podatkov za zadnja leta vsakega stoletja v omenjenem obdobju.

Med letoma 1750 in 1700 je število prebivalstva manjše za količnik 0,9180 in nato
– med letoma 1700 in 1600 za 0,8392-krat,
– med letoma 1600 in 1500 za 0,7446-krat,
– med letoma 1500 in 1400 za 0,7142-krat;

nato je za vzratni pogled število večje

– med letoma 1400 in 1300 za 1,4800krat;

in nato za vzratni pogled spet manjše

– med letoma 1300 in 1200 za 0,5945-krat,
– med letoma 1200 in 1100 za 0,8181-krat,
– med letoma 1100 in 1000 za 0,8333-krat;

nato zavoljo pomanjkljivih podatkov

– med letoma 1000 in 800 za 0,6666-krat,
– med letoma 800 in 600 za 0,9000-krat.

Za vzratni pogled je zmanjševalni količnik med številom severozahodnega evropskega prebivalstva leta 1750 in leta 600 kar 0,1475, oziroma dejansko se je med letoma 600 in 1750 to prebivalstvo povečalo kar 6,7777-krat.

Niz izračunanih količnikov določa značilno krivuljo – vzorec oziroma ritem gibanja prebivalstva ne glede na absolutne vrednosti. Če ga apliciramo na naše vzratno izhodišče 830.000 prebivalcev leta 1754, dobimo naslednje (tu za vsako navedeno leto posebej samostojno zaokrožene) absolutne številske vrednosti oziroma **števila prebivalstva na Slovenskem, ki bi veljala, če bi se to gibalo v enakem nepravilnem ritmu oziroma vzorcu, kot se je gibalo prebivalstvo v severozahodni Evropi:**

360

– leta 1700	762.000 prebivalcev,
– leta 1600	640.000 prebivalcev,
– leta 1500	476.000 prebivalcev,
– leta 1400	340.000 prebivalcev,
– leta 1300	503.000 prebivalcev,
– leta 1200	299.000 prebivalcev,
– leta 1100	245.000 prebivalcev,
– leta 1000	204.000 prebivalcev,
– leta 900	med 204.000 in 136.000 prebivalcev,
– leta 800	136.000 prebivalcev,
– leta 700	med 136.000 in 122.000 prebivalcev,
– leta 600	122.000 prebivalcev.

Če bi se torej število prebivalstva na Slovenskem gibalo v enakem ritmu oziroma vzorcu kot prebivalstvo severozahodne Evrope, bi se od 122.000 ljudi leta 600 povzpelo na 762.000 ljudi leta 1700 oziroma na 830.000 ljudi leta 1750. Ko ta števila vnesemo na grafikon, dobimo krivuljo, ki je označena s prekinjano, črtkano črto.

Nemčija (gl. McEvedy 1980: 67–72). Država obsega dobrih 360.000 km². Leta 1750 je živel na njenem ozemlju okoli 15 milijonov prebivalcev, leta 600 okoli 3 milijone prebivalcev.

Sledi niz količnikov vzratnega relativnega zmanjševanja (in izjemoma večanja) števila prebivalstva na današnjem nemškem ozemlju, ki sem ga izračunal na podlagi prikazanih podatkov za zadnja leta vsakega stoletja v omenjenem obdobju.

Med letoma 1750 in 1700 je število prebivalstva manjše za količnik **0,8666** in nato

– med letoma 1700 in 1600	za 0,9230-krat,
– med letoma 1600 in 1500	za 0,7500-krat,
– med letoma 1500 in 1400	za 0,6666-krat;

nato je za vzratni pogled število večje

– med letoma 1400 in 1300	za 1,5000-krat
-------------------------------------	-----------------------

in nato za vzratni pogled spet manjše

- med letoma 1300 in 1200 za **0,6111-krat,**
- med letoma 1200 in 1100 za **0,7272-krat,**
- med letoma 1100 in 1000 za **0,6750-krat;**

nato zavoljo pomanjkljivih podatkov

- med letoma 1000 in 800 za **0,9259-krat;**

nato je za vzratni pogled večje

- med letoma 800 in 600 za **1,0400-krat.**

Za vzratni pogled je zmanjševalni faktor med številoma prebivalstva na ozemlju Nemčije leta 1750 in leta 600 kar 0,2, oziroma dejansko se je med letoma 600 in 1750 prebivalstvo povečalo kar petkrat.

Niz izračunanih količnikov določa značilno krivuljo – vzorec oziroma ritem gibanja prebivalstva ne glede na absolutne vrednosti. Če ga apliciramo na naše vzratno izhodišče 830.000 prebivalcev leta 1754, dobimo naslednje (tu za vsako navedeno leto posebej samostojno zaokrožene) absolutne številske vrednosti oziroma **števila prebivalstva na Slovenskem, ki bi veljala, če bi se to gibalo v enakem nepravilnem ritmu oziroma vzorcu, kot se je gibalo prebivalstvo na ozemlju današnje Nemčije:**

- leta 1700 719.000 prebivalcev,
- leta 1600 664.000 prebivalcev,
- leta 1500 497.000 prebivalcev,
- leta 1400 332.000 prebivalcev,
- leta 1300 498.000 prebivalcev,
- leta 1200 304.000 prebivalcev,
- leta 1100 221.000 prebivalcev,
- leta 1000 149.000 prebivalcev,
- leta 900 med 149.000 in 138.000 prebivalcev,
- leta 800 138.000 prebivalcev,
- leta 700 med 138.000 in 144.000 prebivalcev,
- leta 600 144.000 prebivalcev.

Če bi se torej število prebivalstva na Slovenskem gibalo v enakem ritmu oziroma vzorcu kot prebivalstvo na ozemlju današnje Nemčije, bi se od 144.000 ljudi leta 600 povzpelo na 719.000 ljudi leta 1700. Ko ta števila vnesemo na grafikon, dobimo krivuljo, ki je označena z nizom črtica pika črtica pika.

Avstrija (gl. McEvedy 1980: 88–91). Država obsega dobrih 80.000 km². Leta 1750 je živel na njenem ozemlju okoli 2,75 milijona prebivalcev, leta 600 okoli 400.000 prebivalcev.

Sledi niz količnikov vzvratnega relativnega zmanjševanja (in izjemoma večanja) števil prebivalstva na ozemlju današnje Avstrije, ki sem ga izračunal na podlagi prikazanih podatkov za zadnja leta vsakega stoletja v omenjenem obdobju.

Med letoma 1750 in 1700 je število prebivalstva manjše za količnik **0,9090** in je nato ostalo približno enako

– med letoma 1700 in 1600

in se je nato zmanjšalo

– med letoma 1600 in 1500 za **0,8000-krat,**

– med letoma 1500 in 1400 za **0,6250-krat;**

362

nato je za vzvratni pogled število večje

– med letoma 1400 in 1300 za **1,6000-krat**

in nato za vzvratni pogled spet manjše

– med letoma 1300 in 1200 za **0,6250-krat,**

– med letoma 1200 in 1100 za **0,7200-krat,**

– med letoma 1100 in 1000 za **0,7777-krat;**

nato zavoljo pomanjkljivih podatkov

– med letoma 1000 in 800 za **0,7142-krat,**

– med letoma 800 in 600 za **0,8000krat.**

Za vzvratni pogled je zmanjševalni faktor med številoma prebivalstva na ozemlju Avstrije leta 1750 in leta 600 kar 0,1454, oziroma dejansko se je med letoma 600 in 1750 prebivalstvo povečalo 6,8750-krat.

Niz izračunanih količnikov določa značilno krivuljo – vzorec oziroma ritem gibanja prebivalstva ne glede na absolutne vrednosti. Če ga apliciramo na naše slovensko vzvratno izhodišče 830.000 prebivalcev leta 1754, dobimo naslednje (tu za vsako navedeno leto posebej samostojno zaokrožene) absolutne številske vrednosti oziroma **števila prebivalstva na Slovenskem, ki bi veljala, če bi se to gibalo v enakem nepravilnem ritmu oziroma vzorcu, kot se je gibalo prebivalstvo na ozemlju današnje Avstrije:**

– leta 1700 754.000 prebivalcev,

– leta 1600 754.000 prebivalcev,

– leta 1500 604.000 prebivalcev,

– leta 1400 377.000 prebivalcev,

– leta 1300 604.000 prebivalcev,

– leta 1200 377.000 prebivalcev,

– leta 1100 272.000 prebivalcev,

– leta 1000 211.000 prebivalcev,

– leta 900 med 211.000 in 151.000 prebivalcev,

– leta 800 151.000 prebivalcev,

– leta 700 med 151.000 in 121.000 prebivalcev,

– leta 600 121.000 prebivalcev.

Če bi se torej število prebivalstva na ozemlju današnje slovenske države gibalo v enakem ritmu oziroma vzorcu kot prebivalstvo na ozemlju današnje Avstrije, bi se od 121.000 ljudi leta 600 povzpelo na 754.000 ljudi leta 1700. Ko ta števila vnesemo na grafikon, dobimo krivuljo, ki je označena z nizom pik.

Zgoraj so navedeni postopki in dobljene ustrezne skupine podatkov za današnje slovensko državno ozemlje za štiri variante demografskega razvoja, ki vnešene in povezane na grafikonu ustvarijo štiri značilne krivulje; pas od leta 600 do leta 1750, v katerem se gibljejo, je prostor, v katerem domnevamo razvoj prebivalstva na tem ozemlju.

Ovržni testi retrogradne konstrukcije

363

Že samo nekaj zanesljivih številskih podatkov iz preteklih obdobij o številu prebivalstva na slovenskem ozemlju bi omogočilo preverjanje veljavnosti retrogradne konstrukcije oziroma njenega ustrežanja dejanskemu zgodovinskemu dogajanju. Toda takšna števila so izpričana ali ugotovljena samo za zelo nereprezentativno prostorsko in časovno omejena območja ali področja. Zato z doslej znanimi števili preizkus veljavnosti ni mogoč.

Vendar je mogoče preizkušati neverjetnost konstrukcije: **opraviti več testov, ki lahko konstrukcijo ovržejo.** Tako bi npr. zaključek krivulj, retrogradno konstruiranih po izbranih vzorcih, če bi kazal, da v 7. in 8. stoletju na Slovenskem sploh ni bilo omembe vrednega števila prebivalstva, nedvomno potrdil ničvrednost zamisli o tem načinu ustvarjanja podobe gibanja prebivalstva in popolno neverjetnost grafikonske konstrukcije. Podobno bi na popolno neustreznost vzorcev kazali drugi absurdni rezultati. Če bi npr. za vzorec retrogradnega izračunavanja vzeli gibanje prebivalstva v Egiptu (gl. McEvedy 1980: 227), bi za naše izhodišče 830.000 prebivalcev na slovenskem ozemlju leta 1750 dobili enako število prebivalstva leta 1500, 1200 in 800; če bi za vzorec vzeli gibanje prebivalstva na Arabskem polotoku (gl. McEvedy 1980: 145), bi za leto 600 dobili kar blizu 970.000 prebivalcev.

Takšnih, na prvi pogled jasnih ovržb pri izdelani retrogradni konstrukciji ni. **Zato pa je nevzdržnost retrogradne konstrukcije morda skrita; odkrile bi jo lahko različne številске primerjave, ki postanejo nazorne v mrežnih preračunavanjih konstruiranih rezultatov.** Zato tu sledijo izračuni in primerjave gibanj gostot prebivalstev glede na variantne vzorce in glede na niz povprečnega domnevnega števila prebivalstva na Slovenskem, primerjave gostot in povprečnih gostot prebivalstev, primerjave domnevnih povprečnih idealnih prirastkov prebivalstva na leto, dalje vizualni test krivulj glede na trende gibanja prebivalstva, doslednost, smiselnost in konsistentnost grafikonske podobe glede na retrogradno izhodišče, in pogled na odnose rezultatov konstrukcij do znanih zgodovinskih dogajanj.

Primerjava gibanj gostot prebivalstev

Na podlagi podatkov, zapisanih v poglavju *Način konstruiranja krivulj domnevnih gibanj prebivalstva na slovenskem ozemlju*, je mogoče primerjalno

prikazati gibanje gostot obravnavanih prebivalstev. Namena tega postopka sta hkrati ovržni test celotne zamisli in poskus orientacijske predstave o domnevnih gostotah prebivalstva na Slovenskem.

Tudi tu pomeni izhodišče 830.000 prebivalcev na ozemlju današnje države Slovenije leta 1754 (gl. Zwitter 1936 in Vogelnik 1965: 70, 116–120). **Tako je leta 1750 na tem ozemlju živelo po preračunavanjih, temelječih na statističnem popisu, povprečno po 41,5 prebivalca na km²**; v tem času je bilo povprečno število prebivalcev na km² (gl. McEvedy 1980: 18–39; 28, 50–72, 86–94; 67–72; 88–91) sledeče:

364

– v celotni Evropi	14,6 prebivalcev,
– v severozahodni Evropi	53,9 prebivalcev,
– na ozemlju današnje Nemčije	41,6 prebivalcev,
– na ozemlju današnje Avstrije	34,3 prebivalcev.

Primerjava teh, razmeroma zanesljivih podatkov more kazati na stopnje neverjetosti ali verjetnosti sledečih domnevnih gostot prebivalstva na ozemlju Slovenije, dobljenih na podlagi retrogradnih izračunavanj.

Na spodnji razpredelnici so v levem stolpcu gostote po podatkih v Mc Evedyjevem Atlasu zgodovine svetovnega prebivalstva; desno so navedene v oklepajih **gostote, kakršne bi tedaj bile na slovenskem ozemlju**, če bi se gibalo število prebivalstva pri nas v enakih nepravilnih ritmihih oziroma vzorcihi, kot na imenovanihi primerjalnih ozemljih, tu navedenih v istih vrsticah.

Leta 1700 je živelo povprečno na km²:

– v celotni Evropi	12,5 prebivalca (35,5 na Slovenskem),
– v severozahodni Evropi	49,5 prebivalca (38,1 na Slovenskem),
– na ozemlju Nemčije	36,1 prebivalca (35,9 na Slovenskem),
– na ozemlju Avstrije	31,2 prebivalca (37,7 na Slovenskem).

Leta 1600 je živelo povprečno na km²:

– v celotni Evropi	10,4 prebivalca (29,6 na Slovenskem),
– v severozahodni Evropi	40,7 prebivalca (32,0 na Slovenskem),
– na ozemlju Nemčije	33,3 prebivalca (33,2 na Slovenskem),
– na ozemlju Avstrije	31,2 prebivalca (37,7 na Slovenskem).

Leta 1500 je živelo povprečno na km²:

– v celotni Evropi	8,4 prebivalca (24,0 na Slovenskem),
– v severozahodni Evropi	31,8 prebivalca (23,8 na Slovenskem),
– na ozemlju Nemčije	25,0 prebivalca (24,8 na Slovenskem),
– na ozemlju Avstrije	25,0 prebivalca (30,2 na Slovenskem).

Leta 1400 je živelo povprečno na km²:

– v celotni Evropi	6,2 prebivalca (17,8 na Slovenskem),
– v severozahodni Evropi	21,2 prebivalca (17,0 na Slovenskem),

- na ozemlju Nemčije 18,0 prebivalca (**16,6** na Slovenskem),
- na ozemlju Avstrije 15,6 prebivalca (**18,8** na Slovenskem).

Leta 1300 je živelo povprečno na km²:

- v celotni Evropi 8,2 prebivalca (**23,4** na Slovenskem),
- v severozahodni Evropi 32,7 prebivalca (**25,1** na Slovenskem),
- na ozemlju Nemčije 25,0 prebivalca (**24,9** na Slovenskem),
- na ozemlju Avstrije 25,0 prebivalca (**30,2** na Slovenskem).

Leta 1200 je živelo povprečno na km²:

- v celotni Evropi 6,0 prebivalca (**17,2** na Slovenskem),
- v severozahodni Evropi 21,2 prebivalca (**14,9** na Slovenskem),
- na ozemlju Nemčije 16,6 prebivalca (**15,2** na Slovenskem),
- na ozemlju Avstrije 15,6 prebivalca (**18,8** na Slovenskem).

365

Leta 1100 je živelo povprečno na km²:

- v celotni Evropi 4,5 prebivalca (**13,0** na Slovenskem),
- v severozahodni Evropi 16,8 prebivalca (**12,2** na Slovenskem),
- na ozemlju Nemčije 11,1 prebivalca (**11,0** na Slovenskem),
- na ozemlju Avstrije 11,2 prebivalca (**13,6** na Slovenskem).

Leta 1000 je živelo povprečno na km²:

- v celotni Evropi 3,7 prebivalca (**10,6** na Slovenskem),
- v severozahodni Evropi 13,2 prebivalca (**10,2** na Slovenskem),
- na ozemlju Nemčije 9,7 prebivalca (**7,4** na Slovenskem),
- na ozemlju Avstrije 8,7 prebivalca (**10,5** na Slovenskem).

Leta 900 je živelo povprečno na km²:

- v celotni Evropi med 3,7–3,0 prebivalca
. (med **10,6–8,6** na Slovenskem),
- v severozahodni Evropi med 13,2–8,8 prebivalca
. (med **10,2–6,8** na Slovenskem),
- na ozemlju Nemčije med 9,7–9,0 prebivalca
. (med **7,4–6,9** na Slovenskem),
- na ozemlju Avstrije med 8,7–6,2 prebivalca
. (med **10,5–7,5** na Slovenskem).

Leta 800 je živelo povprečno na km²:

- v celotni Evropi 3,0 prebivalca (**8,6** na Slovenskem),
- v severozahodni Evropi 8,8 prebivalca (**6,8** na Slovenskem),
- na ozemlju Nemčije 9,0 prebivalca (**6,9** na Slovenskem),
- na ozemlju Avstrije 6,2 prebivalca (**7,5** na Slovenskem).

Leta 700 je živel povprečno na km²:

- v celotni Evropi med 3,0–2,7 prebivalca
 (med **8,6–7,7** na Slovenskem),
- v severozahodni Evropi med 8,8–7,9 prebivalca
 (med **6,8–6,1** na Slovenskem),
- na ozemlju Nemčije med 9,0–8,3 prebivalca
 (med **6,9–7,2** na Slovenskem),
- na ozemlju Avstrije med 6,2–5,0 prebivalca
 (med **7,5–6,0** na Slovenskem).

366

Leta 600 je živel povprečno na km²:

- v celotni Evropi 2,7 prebivalcev (**7,7** na Slovenskem),
- v severozahodni Evropi 7,9 prebivalcev (**6,1** na Slovenskem),
- na ozemlju Nemčije 8,3 prebivalcev (**7,2** na Slovenskem),
- na ozemlju Avstrije 5,0 prebivalcev (**6,0** na Slovenskem).

Iz teh izračunov so razvidni sledeči možni domnevni razvojni nizi gostot prebivalstva na slovenskem državnem ozemlju v zadnjih letih vsakega stoletja.

Če bi se na našem ozemlju gibalo prebivalstvo v enakem nepravilnem ritmu oziroma vzorcu, kot se je gibalo prebivalstvo v **celotni Evropi**, bi živel na ozemlju Slovenije na km² povprečno:

- leta 1700 **35,5** prebivalca,
- leta 1600 **29,6** prebivalca,
- leta 1500 **24,0** prebivalca,
- leta 1400 **17,8** prebivalca,
- leta 1300 **23,4** prebivalca,
- leta 1200 **17,2** prebivalca,
- leta 1100 **13,0** prebivalca,
- leta 1000 **10,6** prebivalca,
- leta 900 med **10,6** in **8,6** prebivalca,
- leta 800 **8,6** prebivalca,
- leta 700 med **8,6** in **7,7** prebivalca,
- leta 600 **7,7** prebivalca.

Če bi se na našem državnem ozemlju gibalo prebivalstvo v enakem nepravilnem ritmu oziroma vzorcu kot se je gibalo prebivalstvo v **severozahodni Evropi**, bi živel na ozemlju Slovenije na km² povprečno:

- leta 1700 **38,1** prebivalca,
- leta 1600 **32,0** prebivalca,
- leta 1500 **23,8** prebivalca,
- leta 1400 **17,0** prebivalca,
- leta 1300 **25,1** prebivalca,

– leta 1200	14,9	prebivalca,
– leta 1100	12,2	prebivalca,
– leta 1000	10,2	prebivalca,
– leta 900	med 10,2 in 6,8	prebivalca,
– leta 800	6,8	prebivalca,
– leta 700	med 6,8 in 6,1	prebivalca,
– leta 600	6,1	prebivalca.

Če bi se na našem ozemlju gibalo prebivalstvo v enakem nepravilnem ritmu oziroma vzorcu kot se je gibalo prebivalstvo na ozemlju današnje **Nemčije**, bi živelo na ozemlju Slovenije na km² povprečno:

– leta 1700	35,9	prebivalca,
– leta 1600	33,2	prebivalca,
– leta 1500	24,8	prebivalca,
– leta 1400	16,6	prebivalca,
– leta 1300	24,9	prebivalca,
– leta 1200	15,2	prebivalca,
– leta 1100	11,0	prebivalca,
– leta 1000	7,4	prebivalca,
– leta 900	med 7,4 in 6,9	prebivalca,
– leta 800	6,9	prebivalca,
– leta 700	med 6,9 in 7,2	prebivalca,
– leta 600	7,2	prebivalca.

367

Če bi se na našem ozemlju gibalo prebivalstvo v enakem nepravilnem ritmu oziroma vzorcu kot se je gibalo prebivalstvo na ozemlju današnje **Avstrije**, bi živelo na ozemlju Slovenije na km² povprečno:

– leta 1700	37,7	prebivalca,
– leta 1600	37,7	prebivalca,
– leta 1500	30,2	prebivalca,
– leta 1400	18,8	prebivalca,
– leta 1300	30,2	prebivalca,
– leta 1200	18,8	prebivalca,
– leta 1100	13,6	prebivalca,
– leta 1000	10,5	prebivalca,
– leta 900	med 10,5 in 7,5	prebivalca,
– leta 800	7,5	prebivalca,
– leta 700	med 7,5 in 6	prebivalcev,
– leta 600	6,0	prebivalca.

Primerjave se ne izključujejo; razvojne možnosti nizov gostot so možne: zgornja preračunavanja ne ovržejo retrogradne konstrukcije. Na podlagi prej navedenih domnevnih razvojnih nizov prebivalstva na sedanjem državnem slovenskem ozemlju izračunamo še **povprečja števil gostot vseh štirih variant.**

Dobimo razvojni niz povprečnih domnevnih gostot prebivalcev na slovenskem ozemlju, ki je tudi **razvojno možen**. Ta niz je:

leta 1700	36,8 prebivalca na km ² ,
leta 1600	33,1 prebivalca na km ² ,
leta 1500	25,7 prebivalca na km ² ,
leta 1400	17,5 prebivalca na km ² ,
leta 1300	25,9 prebivalca na km ² ,
leta 1200	16,5 prebivalca na km ² ,
leta 1100	12,4 prebivalca na km ² ,
leta 1000	9,6 prebivalca na km ² ,
leta 900	med 9,6–7,4 prebivalca na km ² ,
leta 800	7,4 prebivalca na km ² ,
leta 700	med 7,4–6,7 prebivalca na km ² ,
leta 600	6,7 prebivalca na km ² .

368

Zgornje skupine podatkov kažejo tudi medsebojne razvojne kvantitativne značilnosti primerjalnih državnih ozemelj glede na gostote prebivalstev. Za testno orientacijo najprej navajam primer, **ki ni domneven**. Gostota prebivalstva na ozemlju države Slovenije, razmeroma zanesljiva, ker je izračunana na podlagi popisa, je bila leta 1754 precej večja kot povprečna gostota v celotni Evropi, precej manjša kot v severozahodni Evropi, neznatno manjša kot na ozemlju današnje Nemčije in nekoliko večja kot na ozemlju današnje Avstrije. Če zanemarimo štiri leta, so si leta 1750 primerjalne ozemeljske enote od večje gostote prebivalstva k manjši torej sledile v tem vrstnem redu:

1. severozahodna Evropa, 2. Nemčija, 3. Slovenija, 4. Avstrija, 5. celotna Evropa.

Naslednji ustrejni vrstni redi temeljijo na številih gostot prebivalstev, izračunanih po podatkih v McEvedyjevem Atlasu; **za slovensko državno ozemlje pa na prej navedenih, retrogradno konstruiranih domnevnih številih gostot**. Najprej sem preprosto razvrstil primerjalna ozemlja v zaporedje od večje gostote proti manjšim, nato pa sem med njimi poiskal mesta slovenskega ozemlja, za katerega imam na voljo pet možnosti: variante po štirih vzorcih in še števila povprečnih domnevnih gostot teh variant.

Za devet karakterističnih zaključnih let vsakega stoletja je bil postopek uvrščanja slovenskega ozemlja v že dani red primerjalnih ozemelj osupljivo enostaven: v teh primerih so števila iz vseh štirih variant in njihova povprečja vedno manjša in večja od števila gostot ozemelj v vrstnem redu pred slovenskim ozemljem in za njim.

Drugače je pri letih 1700, 1500 in 1300. Zato sem tu upošteval tiste domnevne konstruirane gostote na slovenskem ozemlju, ki so bile izračunane po vzorcih številsko že uvrščenih najbližjih ozemelj. **Leta 1700** je bila gostota na ozemlju Nemčije 36,1 prebivalca na km², na ozemlju Avstrije pa 31,2 prebivalca na km²; za ozemlje Slovenije sem bil retrogradno izračunal po nemškem vzorcu gostoto 35,9 prebivalca na km², po avstrijskem vzorcu 37,7 prebivalca na km² in

uvrstil slovensko ozemlje med omenjeni ozemlji. **Leta 1500** je bila gostota na ozemljih Nemčije in Avstrije po 25 prebivalcev na km²; za ozemlje Slovenije sem bil retrogradno izračunal po nemškem vzorcu 24,8 prebivalca na km², po avstrijskem vzorcu 30,2 prebivalca na km² in uvrstil slovensko ozemlje med omenjeni ozemlji. Enako velja tudi za **leta 1300**.

Primerjane ozemeljske enote, razporejene od večje gostote prebivalstva k manjši gostoti prebivalstva, skupaj z retrogradno konstruiranimi gostotami za ozemlje Slovenije po vseh štirih vzorcih, si torej sledijo v tem vrstnem redu:

leta 1700:

1. severozahodna Evropa; 2. Nemčija; 3. **Slovenija**; 4. Avstrija; 5. celotna Evropa;

leta 1600:

1. severozahodna Evropa; 2. Nemčija; 3. **Slovenija**; 4. Avstrija; 5. celotna Evropa;

leta 1500:

1. severozahodna Evropa; 2. Nemčija; 3. **Slovenija**; 4. Avstrija; 5. celotna Evropa;

leta 1400:

1. severozahodna Evropa; 2. Nemčija; 3. **Slovenija**; 4. Avstrija; 5. celotna Evropa;

leta 1300:

1. severozahodna Evropa; 2. Nemčija; 3. **Slovenija**; 4. Avstrija; 5. celotna Evropa;

leta 1200:

1. severozahodna Evropa; 2. Nemčija; 3. **Slovenija**; 4. Avstrija; 5. celotna Evropa;

leta 1100:

1. severozahodna Evropa; 2. **Slovenija**; 3. Avstrija; 4. Nemčija; 5. celotna Evropa;

leta 1000:

1. severozahodna Evropa; 2. Nemčija; 3. **Slovenija**; 4. Avstrija; 5. celotna Evropa;

leta 900:

1. severozahodna Evropa; 2. Nemčija; 3. **Slovenija**; 4. Avstrija; 5. celotna Evropa;

leta 800:

1. Nemčija; 2. severozahodna Evropa; 3. **Slovenija**; 4. Avstrija; 5. celotna Evropa;

leta 700:

1. Nemčija; 2. severozahodna Evropa; 3. **Slovenija**; 4. Avstrija; 5. celotna Evropa;

leta 600:

1. Nemčija; 2. severozahodna Evropa; 3. **Slovenija**; 4. Avstrija; 5. celotna Evropa.

Seveda so se gostote prebivalstev primerjanih ozemelj neenakomerno spreminjale, toda **stalnost medsebojnega zaporedja je presenetljiva**: tako kot je med izbranimi primeri po razmeroma zanesljivih podatkih iz **leta 1754 tedaj bila gostota prebivalstva na ozemlju Slovenije na tretjem mestu, tako po retrogradno konstruiranih podatkih med dvanajstimi zaporednimi zaključnimi leti stoletij samo enkrat ni na enakem tretjem mestu**.

To najbrž kaže na precej trajne dejavnike in soodnose raznovrstnih ozemeljskih danosti, ki so lahko vir ali pogoj gospodarstva in družbenih, trgovinskih in tehnoloških razvojnih tradicij in zadevnih posledic, ki pospešujejo ali zavirajo rast prebivalstva. Zelo pomembne spremembe pomenov teh soodnosov so kajpak nastajale ob spremenjenih temeljnih zgodovinskih stanjih, ki so od poznega 18. stoletja začela povzročati tako imenovani demografski prehod, ki je evropski pojav: najprej upadanje smrtnosti ob nespremenjeni rodnoti in potem upadanje smrtnosti in rodnoti. Ta nova podoba gibanja prebivalstva se je na Slovenskem uveljavljala zelo postopoma in neenakomerno glede na družbene plasti in pokrajine, vrh tega je bil proces njenega ustvarjanja končan šele sredi 20. stoletja (gl. npr. Vogelnik 1965: 70–84; Hudales 1997: *passim*; Hudales 1999). Vsekakor so pri nas po upadanju števila ljudi med letoma 1780 in 1818 le redki kratki premori prekinjali stalno rast prebivalstva, ki je že manj sledila vodilnemu evropskemu vzorcu. Vendar je glede na (sicer sedaj zelo različne) gostote med prej izbranimi primeri in kljub zgodovinsko različnim in drugačnim pomenom demografskih dejavnikov in dejstev **slovensko državno ozemlje med primerjanimi ozemlji danes še vedno na tretjem mestu**. Leta 1999 je živel na km² v Nemčiji 230 prebivalcev, v severozahodni Evropi 166,5, **v Sloveniji povprečno 98 prebivalcev** in v Avstriji 97 prebivalca na km² (gl. McEvedy 1980: 28, 50–72, 86–94; Letopis 2001: 609).

Povprečna domnevna števila prebivalstva na Slovenskem

Dosedanja preračunavanja kažejo retrogradno konstruirana domnevna števila prebivalstva, domnevne prebivalstvene gostote in domnevna mesta v lestvicah gostot ob zaključnih letih vsakega stoletja **glede na izbrane primerjalne zgledne vzorce** na ozemlju, ki ga danes obsega slovenska država. Rezultati so seveda različni in zavoljo diahronega številskega niza, ki je medsebojno odvisen, se tudi s primerjavo podobnih zgodovinskih okoliščin v nekaterih obdobjih ne moremo odločiti za en ali drugi vzorec. Toda tu ni izključena še (teoretično sicer naivna) spekulacija, ki pa se pragmatično matematično dostikrat obnese: povprečna vrednost vsote različnih variant večkrat omili rezultate tudi napačnih predpostavk, vključenih v obravnavo. Malo za šalo in malo zares: v idealnem primeru se srednja vrednost med skrajno precenitvijo in skrajno podcenitvijo ujema s stvarnostjo ne glede na to, ali je zraven upoštevana realna cenitev ali pa te sploh ni. Seveda pa dajejo povprečne vrednosti samih podcenitev ali samih precenitev zelo napačno podobo. S primerjavami, ki jih omogoča umestitev povprečnih vrednosti števil prebivalstva v mrežo gostot vzorčnih prebivalstev, moremo oceniti stopnje verjetnosti izbranih vzorcev. To je poglobilni namen izračunavanja povprečnih vrednosti v tem podpoglavju.

Sledeče **povprečne vrednosti števil prebivalstva na ozemlju današnje države Slovenije** so izračunane po ustreznih številih v poglavju *Način konstruiranja krivulj domnevnih gibanj prebivalstva na slovenskem ozemlju*; zato jih ni treba navesti več vzvratno ampak ustrezneje od starejših k mlajšim:

Leta 600:..... 135.000 prebivalcev
Leta 700:..... med 135.000 in 149.000 prebivalcev
Leta 800:..... 149.000 prebivalcev

Leta 900:	med 149.000 in 194.000 prebivalcev
Leta 1000:	194.000 prebivalcev
Leta 1100:	249.000 prebivalcev
Leta 1200:	331.000 prebivalcev
Leta 1300:	518.000 prebivalcev
Leta 1400:	351.000 prebivalcev
Leta 1500:	514.000 prebivalcev
Leta 1600:	662.000 prebivalcev
Leta 1700:	727.000 prebivalcev

Te povprečne vrednosti so seveda računski spekulacija; napravljene so zlasti zaradi omogočanja primerjav gostot prebivalstev v naslednjem podpoglavju; gre predvsem za postopke ovržnega testa retrogradne konstrukcije. 371

Primerjave gostot in povprečnih gostot prebivalstev

Že na prvi pogled je razvidno, da primerjava z absolutnimi števili prebivalstva vzorčnih ozemelj kaže, da retrogradno dobljenih števil ni mogoče izključiti kot neverjetnih; seveda pa ta primerjava prav tako ne more potrditi njihove zgodovinske verodostojnosti. Povednejša je **primerjava gostot in povprečnih gostot prebivalstev**. Že izračunani niz povprečnih domnevnih gostot prebivalstva na slovenskem ozemlju postavimo ob bok nizu gostot in povprečij gostot prebivalstev na primerjalnih vzorčnih ozemljih severozahodne Evrope, Nemčije in Avstrije, ozemlj, s katerimi je prebivalstvo na Slovenskem delilo skupno ali podobno zgodovinsko usodo; celotne Evrope, v kateri so obravnavana ozemlja že zajeta, seveda ne gre še enkrat šteti v povprečno vrednost. Dobimo naslednjo podobo, v kateri so **na levi strani podatki po McEvedyjevem atlasu, desno v oklepaju pa povprečne gostote prebivalstva na slovenskem ozemlju, kakršne bi bile, če bi niz retrogradno konstruiranih povprečnih števil prebivalstva na ozemlju današnje države Slovenije ustrežal zgodovinski stvarnosti:**

Leta 600 je živelo povprečno na km²:

- v celotni Evropi 2,7 prebivalcev,
- v severozahodni Evropi 7,9 prebivalcev,
- na ozemlju Nemčije 8,3 prebivalcev,
- na ozemlju Avstrije 5,0 prebivalcev.

(Na Slovenskem bi bila povprečna domnevna gostota 6,7/km².)

(Na navedenih ozemljih **brez celotne Evrope** odslej v tem nizu tabel imenovana le povprečna gostota/ **je bila povprečna gostota 7 prebivalcev na km².**)

Leta 700 je živelo povprečno na km²:

- v celotni Evropi med 2,7–3,0 prebivalca,
- v severozahodni Evropi med 7,9–8,8 prebivalca,
- na ozemlju Nemčije med 8,3–9,0 prebivalca,
- na ozemlju Avstrije med 5,0–6,2 prebivalca.

(povprečna gostota 7–8/km²)

Leta 800 je živel povprečno na km²:

- v celotni Evropi 3,0 prebivalca, **(na Sl. 7,4/km²)**
- v severozahodni Evropi 8,8 prebivalca,
- na ozemlju Nemčije 9,0 prebivalca,
- na ozemlju Avstrije 6,2 prebivalca.

(povprečna gostota 8/km²)

Leta 900 je živel povprečno na km²:

- v celotni Evropi med 3,0– 3,7 prebivalca, **(na Sl. med 7,4–9,6/km²)**
- v severozahodni Evropi med 8,8– 13,2 prebivalca,
- na ozemlju Nemčije med 9,0– 9,7 prebivalca,
- na ozemlju Avstrije med 6,2– 8,7 prebivalca.

(povprečna gostota 8–10,5/km²)

Leta 1000 je živel povprečno na km²:

- v celotni Evropi 3,7 prebivalca, **(na Sl. 9,6/km²)**
- v severozahodni Evropi 13,2 prebivalca,
- na ozemlju Nemčije 9,7 prebivalca,
- na ozemlju Avstrije 8,7 prebivalca.

(povprečna gostota 10,5/km²)

Leta 1100 je živel povprečno na km²:

- v celotni Evropi 4,5 prebivalca, **(na Sl. 12,4/km²)**
- v severozahodni Evropi 16,8 prebivalca,
- na ozemlju Nemčije 11,1 prebivalca,
- na ozemlju Avstrije 11,2 prebivalca.

(povprečna gostota 13/km²)

Leta 1200 je živel povprečno na km²:

- v celotni Evropi 6,0 prebivalca, **(na Sl. 16,5/km²)**
- v severozahodni Evropi 21,2 prebivalca,
- na ozemlju Nemčije 16,6 prebivalca,
- na ozemlju Avstrije 15,6 prebivalca.

(povprečna gostota 17,8/km²)

Leta 1300 je živel povprečno na km²:

- v celotni Evropi 8,2 prebivalca, **(na Sl. 25,9/km²)**
- v severozahodni Evropi 32,7 prebivalca,
- na ozemlju Nemčije 25,0 prebivalca,
- na ozemlju Avstrije 25,0 prebivalca.

(povprečna gostota 27,5/km²)

Leta 1400 je živel povprečno na km²:

- v celotni Evropi 6,2 prebivalca, **(na Sl. 17,5/km²)**
- v severozahodni Evropi 21,2 prebivalca,
- na ozemlju Nemčije 18,0 prebivalca,
- na ozemlju Avstrije 15,6 prebivalca.

(povprečna gostota 18,2/km²)

Leta 1500 je živel povprečno na km²:

- v celotni Evropi 8,4 prebivalca, **(na Sl. 25,7/km²)**
- v severozahodni Evropi 31,8 prebivalca,
- na ozemlju Nemčije 25,0 prebivalca,
- na ozemlju Avstrije 25,0 prebivalca.

(povprečna gostota 27,2/km²)

Leta 1600 je živel povprečno na km²:

- v celotni Evropi 10,4 prebivalca, **(na Sl. 33,1/km²)**
- v severozahodni Evropi 40,7 prebivalca,
- na ozemlju Nemčije 33,3 prebivalca,
- na ozemlju Avstrije 31,2 prebivalca.

373

(povprečna gostota 35/km²)

Leta 1700 je živel povprečno na km²:

- v celotni Evropi 12,5 prebivalca, **(na Sl. 36,8/km²)**
- v severozahodni Evropi 49,5 prebivalca,
- na ozemlju Nemčije 36,1 prebivalca,
- na ozemlju Avstrije 31,2 prebivalca.

(povprečna gostota 38,9/km²)

Tabelarni prikaz omogoča različne primerjave gostot. Očitni sta zlasti **dve pravilnosti: retrogradno konstruirane domnevne povprečne gostote prebivalstva na sedanjem slovenskem ozemlju so vedno večje od povprečne gostote prebivalstva v celotni Evropi in vedno manjše od skupne povprečne gostote prebivalstva na ozemljih severozahodne Evrope, Nemčije in Avstrije**, kar se sklada z zgodovinskim političnim, gospodarskim, družbenim in drugim vedenjem o dogajanjih in stanjih na teh ozemljih in pričujoče retrogradne konstrukcije ne postavlja v polje neverjetnosti.

Prav tako **se razvojni niz na tabelarnem prikazu glede na trend, razmerja in števila smiselno nadaljuje z ustreznim številom gostote prebivalstva za slovensko ozemlje, ki ni več plod retrogradnih konstrukcij, ampak temelji že na štetju:**

Leta 1750 je živel povprečno na km²:

- v celotni Evropi 14,6 prebivalca, **(na Sl. 41,5/km²)**
- v severozahodni Evropi 53,9 prebivalca,
- na ozemlju Nemčije 41,6 prebivalca,
- na ozemlju Avstrije 34,3 prebivalca.

(povprečna gostota 43,2/km²)

Razmerja med zgoraj prikazanimi gostotami in njihove zgodovinske nize nazorneje pokažejo odstotki. Sledi tabelarni prikaz, ki omogoča sinoptična primerjanja nizov; v njem so uvrščeni:

- **v prvi koloni na levi strani** zadnja leta stoletij,
- **v drugi koloni** skupne povprečne vrednosti gostot prebivalstev na ozemljih severozahodne Evrope, Nemčije in Avstrije,
- **v tretji koloni** povprečne domnevne, retrogradno konstruirane gostote prebivalstva na sedanjem državnem slovenskem ozemlju in
- **v četrti koloni** odstotki povprečnih domnevnih gostot prebivalstva na slovenskem ozemlju glede na povprečne gostote prebivalstev v drugi koloni.

374

600	7/km ²	6,7/km ²	95,7 %
700	7-8/km ²	6,7-7,4/km ²	95,7-92,5 %
800	8/km ²	7,4/km ²	92,5 %
900	8-10,5/km ²	7,4-9,6/km ²	92,5-91,4 %
1000	10,5/km ²	9,6/km ²	91,4 %
1100	13/km ²	12,4/km ²	95,3 %
1200	17,8/km ²	16,5/km ²	92,6 %
1300	27,5/km ²	25,9/km ²	94,1 %
1400	18,2/km ²	17,5/km ²	96,1 %
1500	27,2/km ²	25,7/km ²	94,4 %
1600	35/km ²	33,1/km ²	94,5 %
1700	38,9/km ²	36,8/km ²	94,6 %

Druga kolona kaže postopno rast gostot prebivalstev, iz katere izstopa samo upad, ki ga je povzročila kuga in njene posledice v 14. stoletju. Temu ustrezajo spekulativno dobljene domnevne gostote za slovensko ozemlje v tretji koloni, ki leta 1500 celo kažejo nepopolno doseganje gostote iz leta 1300: sicer še močno nižje število za začetek 16. stoletja je domnevano tudi na osnovah, ki so od retrogradne konstrukcije neodvisne (Simoniti 1997: 187). Seveda ne vemo, če je bilo na Slovenskem res tako, vendar primerjava ne ovrže retrogradne analize v tem spisu, kar je temeljni namen teh pregledov. Tudi primerjava razmerij števil iz druge in tretje kolone, izraženih v četrti koloni v odstotkih, ne kaže na drugačno podobo ali nesmisel: gostote prebivalstva na ozemlju sedanje slovenske države bi v stoletnih terminih **vedno dosegale nad 90 odstotkov povprečnih gostot prebivalstva na primerjanih ozemljih severozahodne Evrope, Nemčije in Avstrije.**

Slednjo domnevo že moremo (tako kot je to z več primerjalnimi števili razvidno že iz sklepa predhodne tabele) **primerjati s prvimi zanesljivejšimi podatki**, ki za slovensko ozemlje temeljijo na štetju prebivalstva leta 1754. Tedaj je na primerjanih

ozemljih povprečno živelo na km² 43,2 prebivalca, na ozemlju današnje slovenske države pa 41,5 prebivalca, kar ustrezno nadaljuje razmerja in razvojne značilnosti v primerjanih nizih; tedaj je gostota prebivalstva na našem ozemlju obsegala 96 odstotkov povprečne gostote na primerjanih ozemljih; **na realnih osnovah dobljena števila se torej ustrezno vključijo v trend razvojnega niza retrogradno konstruiranih števil v zgornji tabeli:**

1754	43,2/km ²	41,5/km ²	96 %.
------	----------------------	----------------------	-------

Domnevni povprečni idealni prirastki prebivalstva na leto

Domnevne povprečne vrednosti števil prebivalstva na sedanjem državnem slovenskem ozemlju po stoletjih, izračunane v podpoglavju *Povprečna domnevna števila prebivalstva na Slovenskem*, **postanejo ovržno pregledne** v luči povprečnih idealnih prirastkov prebivalstva na leto, dobljenih na podlagi postopnega niza omenjenih povprečnih vrednosti. Te abstraktne domnevne idealne prirastke dobimo seveda preprosto: razlike med povprečnimi vrednostmi števil prebivalstva v zaključnih letih vsakega stoletja delimo s sto. Rezultati so:

- V **7. stoletju** bi bil prirastek med **0 in 140** ljudmi na leto.
- V **8. stoletju** bi bil prirastek med **0 in 140** ljudmi na leto.
- V **9. stoletju** bi bil prirastek med **0 in 450** ljudmi na leto.
- V **10. stoletju** bi bil prirastek med **0 in 450** ljudmi na leto.
- V **11. stoletju** bi bil prirastek **550** ljudi na leto.
- V **12. stoletju** bi bil prirastek **820** ljudi na leto.
- V **13. stoletju** bi bil prirastek **1870** ljudi na leto.
- V **14. stoletju** bi bil upadek **1670** ljudi na leto.
- V **15. stoletju** bi bil prirastek **1630** ljudi na leto.
- V **16. stoletju** bi bil prirastek **1480** ljudi na leto.
- V **17. stoletju** bi bil prirastek **650** ljudi na leto.

V primerjalnem nadaljevanju se moremo prvič opreti na **podatke, ki niso več plod retrogradne konstrukcije**, na števili prebivalstva, dobljeni tudi na podlagi štetja: na 830.000 prebivalcev leta 1754 in na 893.000 prebivalcev leta 1780 (gl. Vogelnik 1965: 70 /282/).

Za prvo polovico 18. stoletja (določeneje za čas med letoma 1700 in 1754) bi bil prirastek **1907** ljudi na leto.

Za štiri petine 18. stoletja (med letoma 1700 in 1780) bi bil prirastek **2075** ljudi na leto.

Prvo realno orientacijsko primerjalno število seveda dobimo za obdobje med letoma 1754 in 1780, ko je bil prirastek **2423** ljudi na leto.

Razvojni niz domnevnih povprečnih idealnih letnih prirastkov je bolj nazoren kot drugi nizi. Seveda **ne gre za relativna, ampak za retrogradno konstruirana absolutna števila**: zato je treba upoštevati, da enako absolutno število seveda predstavlja nižji relativni prirast pri številnejšem prebivalstvu kot pri manj številnem prebivalstvu.

Niz kaže na stalno naraščanje prebivalstva z izjemo upadanja za časa velike kuge. Druga jasno izražena značilnost je rahlo nižji prirastek v 16. stoletju, zelo znižani prirastek v 17. stoletju in močan številski prirastek v 18. stoletju, ki preseže vsa dotedanja števila.

376 Zniževanje prirastka v 16. stoletju in nizek prirastek v 17. stoletju nista v nasprotju, ampak se skladata z védenjem o tedanjih zgodovinskih dogajanjih, ki so omenjena ob zaključnih letnicah ustreznih stoletij v poglavju *Retrogradna konstrukcija v luči zgodovinskih dogajanj*. Visoki prirastek prve polovice 18. stoletja je sicer izračunan po razliki med retrogradno konstruiranim številom prebivalstva leta 1700 in prvim zanesljivejšim številom prebivalstva leta 1754. Glede na tedanji družbeni in gospodarski razvoj na Slovenskem tolikšen in naraščajoč prirastek ni neverjeten, ampak je pričakovan. Še več: ob večjem številu ljudi v tem času bi bilo tudi manjše relativno število prirastka številsko absolutno nujno večje; glede na védenje o zgodovinskem dogajanju in na prvo realno orientacijsko primerjalno število četrto stoletja po prvem štetju bi na neverjetnost retrogradne konstrukcije kazal le zelo drugačen, občutno nižje izračunan prirastek.

Vizualni test krivulj glede na trende gibanja prebivalstva

Ovržbo veljavnosti retrogradne konstrukcije more omogočiti videz krivulj na grafikonu: na pogled jih je mogoče preskušati vsaj na štiri načine:

1. Močno in trajno nasprotje teženj, ki jih izražajo krivulje, lahko pove, da je ustrezna samo ena krivulja ali nobena.

2. Zelo različne ordinatne vrednosti na sklepu retrogradne projekcije (oziroma na časovnem začetku na grafikonu) so lahko ovržba: pri ustreznosti izbranih vzorcev pričakujemo, da se bodo retrogradno konstruirane krivulje, izpeljane iz istega izhodišča, na kritičnem sklepu (ki je hkrati seveda časovni začetek) približale, tako kot pri popotniku, za katerega ne vemo, ali je prispel z vlakom ali z avtomobilom, pričakujemo, da se različni trasi tira in ceste v kraju pričetka poti približata.

3. Na izhodišču retrogradne konstrukcije, na koordinatni točki leta 1754/830.000 ljudi, morajo biti smeri konstruiranih krivulj pred tem časom in smer krivulje, ki je zarisana že po podatkih štetja prebivalstva takoj po tem času, podobne ali enake: če se smer grafa na mejni točki leta 1754 zalomi in gre naprej v zelo drugi smeri, to pomeni, da se je prav tedaj zgodil prevrat v gibanju prebivalstva ali da to retrogradno konstruiranje ne more ustrezati stvarnosti.

4. Smiselnost celotnega poteka krivulj. Ta mora ustrezati dejstvu, da se je število prebivalstva od nedvomno mnogo manjšega števila v zgodnjem srednjem veku dvignilo do srede 18. stoletja na okoli 830.000 ljudi. Hkrati mora biti ta potek v razmerju do drugih krivulj, ki si jih lahko zamislimo, verjetnejši glede na okvir znanih zgodovinskih dogajanj in stanj na Slovenskem.

Sledi naštetim ovržbnim načinom ustrezen komentar celotne grafikonske podobe.

1. Težnje, ki jih izražajo krivulje, konstruirane po štirih različnih vzorcih, so različnih jakosti, vendar skoraj povsem enotnih sočasnih usmeritev: test ne ovrže konstruiranih krivulj.

2. Krivulje, po štirih različnih vzorcih različno retrogradno izpeljane iz koordinatne točke leta 1754/830.000 ljudi, se ob vmesnih občutnih hkratnih razlikah na ordinatah po dobrih enajstih stoletjih na koncu 6. stoletja presenetljivo zblížajo na razkorak, ki je manjši od 40.000 ljudi; če ne upoštevamo krivulje po demografskem vzorcu celotne Evrope, ki je izbran predvsem zaradi primerjave, celo na pol manjši razkorak: test ne zavrne možnosti nobene krivulje.

3. Test smeri retrogradno konstruirane krivulje pred koordinatno točko leto 1754/830.000 ljudi in njenega nadaljevanja, utemeljenega na naslednjem, drugem znanem demografskem številu 893.000 ljudi leta 1780 (Vogelник 1965: 70/282), ima naslednjo podobo. Gre za daljici v časovnih oddaljenostih po 26 let pred in po izhodiščni koordinatni točki na abscisi za leto 1754: prva je retrogradno konstruirana, druga temelji na štetju. Če si torej na grafikonu zamislimo daljico med omenjenima koordinatnima točkama in jo nato vzvratno nadaljujemo do ordinate 26 let pred letom 1754 (zavoljo jasnosti in enoznačnosti grafikona to v tukajšnji objavi ni narisano; prim. tudi komentar k letu 1600 in letu 1750), se ta, sedaj poldaljica premo v isti smeri vzvratno nadaljuje v rezultanto konstruiranih krivulj, ki se sicer pokriva s krivuljo po vzorcu ozemlja današnje Avstrije nazaj vse do leta 1700. Spremenjena smer bi lahko zavrnila retrogradno konstrukcijo, ista smer ne. Sestavna dela poldaljice sicer skupaj kažeta trend rasti prebivalstva v 18. stoletju do cesarja Jožefa II.; naslednji znani podatek o številu prebivalstva leta 1818 sodi že v drug trend in je za ovržni preskus retrogradne konstrukcije neuporaben (gl. Vogelник 1965: 34/246; 70–76/282–288).

4. Celotna podoba poteka krivulj od leta 600 do leta 1754 je smiselna, v kolikor kaže vzpon prebivalstva od nedvomno majhnega števila v zgodnjem srednjem veku do 830.000 ljudi sredi 18. stoletja. Ta rast ni zelo intenzivna in po stoletnih stopnjah kaže upadanje števila ljudi samo v 14. stoletju, ki je sicer tudi glede na zgodovinska dejstva nedvomno. Krivulje šibke rasti je seveda treba gledati relativno na strukturiranost in pokončnost grafikona, na katerem pokončna stranica kvadrata predstavlja 20.000 ljudi, vodoravna stranica pa 33,333 leta. Razlike med krivuljami na ordinatah so zato očitne; na položno strukturiranem koordinatnem sistemu bi bile krivulje seveda manj strme in razlike med njimi manj opazne. Ob poudarjenih razlikah in strmih krivuljah lažje zastavimo ovržno vprašanje: kakšni, od konstruiranih krivulj drugačni poteki krivulj so še možni, da bi dosegli 830.000 ljudi sredi 18. stoletja?

Vse možne zamišljene krivulje se morajo seveda končati na koordinatni točki leta 1754/830.000 ljudi in morajo generalno izražati težnjo rasti k tej demografski številki od zgodnjega srednjega veka, ko je bilo ljudi nedvomno manj; ustrezati morajo zgodovinsko izpričanemu dejstvu, ki so imela demografske vplive ali pa so demografska stanja vplivala nanje, dalje vsaj naselitveni in gospodarski rasti v 13.

stoletju, upadanju ali stagnaciji v 14. stoletju. Med takšnimi krivuljami moremo najprej izločiti vse variante pravih geometrijskih oblik; dogajanj, ki bi jih ponazarjale takšne krivulje, v družbah ni. Potem izločimo krivulje, ki zato, da se lahko končajo v omenjeni koordinatni točki, hkratno vsebujejo velike in izrazite pozitivne in negativne odklone, ki jih ni moč povezati z znanimi zgodovinskimi dogajanjmi. Po takšnih izločanjih ostanejo le krivulje, ki so podobne poteku retrogradno konstruiranih krivulj, vendar se lahko v zgodnjem srednjem veku začnejo pri nižjem ali višjem številu prebivalstva in temu ustrezno kažejo zelo nizek ali nikakršen upad (oziroma silno katastrofalen upad) prebivalstva v 14. stoletju, da se lahko končajo v omenjeni koordinatni točki. Takšne krivulje so možne; ob sedanjem védenju more dvom vanje temeljiti predvsem na ustreznih izračunih vsakokratnih gostot prebivalstva, ki bi ob takšnih krivuljah močno odstopale od znanih gostot drugih večjih evropskih območij, tako da bi bilo v tem oziru naše ozemlje precej izjemno. Tako zastavljen test torej kaže na možnost, da je verjetnostni pas, v katerem se gibljejo retrogradno konstruirane krivulje, širši kot na grafikonu, ne zanika pa generalnega poteka oziroma temeljnih oblik teh krivulj.

Za ovržno presojo ima lahko nek pomen tudi primerjava celostnih trendov s krajšim pokrajinskim trendom, ki je znan za Slovensko Štajersko od druge četrtine 16. stoletja. Če na grafikon retrogradne konstrukcije v smislu njegove stopenjske določenosti po stoletjih nanese graf zaokroženih rezultatov raziskav gibanja prebivalstva na Slovenskem Štajerskem pred letom 1754 (gl. Straka 1971: 245–252), dobimo stikajoče se tri daljice, ki imajo različne lege. Koordinatni točki prve daljice sta: leto 1528/94.000 ljudi in leto 1600/132.500 ljudi. Koordinatni točki druge daljice sta leto 1600/132.500 ljudi in leto 1700/190.000 ljudi. Koordinatni točki tretje daljice sta leto 1700/190.000 ljudi in leto 1754/247.000 ljudi (zavoljo enoznačne jasnosti grafikona to v tukajšnji objavi ni narisano; prim. tudi komentar k letu 1750). Smer tretje daljice je skoraj vzporedna z rezultanto grafov, retrogradno izhajajočih iz ustrezne koordinatne točke (leto 1754/830.000 ljudi) do abscise za leto 1700; z drugimi besedami: glede na primerjavo medsebojno neodvisno dobljenih rezultatov bi bila trend rasti prebivalstva v letih 1700–1754 na Slovenskem Štajerskem in trend rasti povprečja prebivalstva na celotnem ozemlju sedanje slovenske države enaka. Položnejši legi kot retrogradno konstruirane krivulje za celotno sedanje državno slovensko ozemlje pa imata grafa za Slovensko Štajersko v letih 1700–1600 in 1600–1528; v teh obdobjih bi bila tam rast prebivalstva šibkejša kot v slovenskem povprečju. Ta razlika naj bi šla na račun posledic katastrof, ki so se na Štajerskem začele že v zadnji četrtini 15. stoletja (Straka 1971: 244, 245) in se sklada z izrazito stagnacijsko težnjo prebivalstva v 17. stoletju na ozemlju današnje Avstrije (gl. McEvedy 1980: 88–90).

Retrogradna konstrukcija v luči zgodovinskih dogajanj

Podobno kot drugi ovržni testi tudi fasete doslej znanega zgodovinskega dogajanja na slovenskem ozemlju ne morejo potrditi grafikonske retrogradne konstrukcije, lahko pa jo ovržejo. Namen sledečega besedila so kritične primerjave

pomembnih zgodovinskih dogajanj z gibanji prebivalstva, ki ga kažejo od teh dogajanj neodvisno konstruirane krivulje.

Krivulje na grafikonu sem kajpak konstruiral povsem neodvisno od védenj o zgodovinskih dogajanjih in stanjih na slovenskem ozemlju; zelo sem pazil, da je grafikon po enotnem retrogradnem načelu oblikovan izključno samo glede na izbrane vzorce. Zato more primerjava grafikona z zgodovinskimi dejstvi pokazati na možne neverjetnosti skladanja krivulj z dejanskimi stanji. Iz preteklosti sem seveda izbiral takšna dogajanja in stanja, ki so z gotovostjo ali veliko verjetnostjo v medsebojno odvisnem odnosu z demografskim razvojem.

S tega vidika je – drugače kot doslej, ko sem gradivo obravnaval retrogradno in časovno vzvratno – smiselno pogledati na primerjave v dejanskem časovnem redu od starejših k mlajšim. Seveda nikjer ne gre za krivulje dejanskega gibanja prebivalstva, ampak za abstraktne povezave orientacijskih vrednosti ob zaključnih letih vsakega stoletja, h katerim so pripisani komentarji, ki večinoma veljajo za ustrezna stoletja, zaključena z okroglo letnico, zavoljo izogibanju ponavljanj pa včasih obravnavajo tudi starejša in mlajša dogajanja in stanja.

Leto 600

Zadnjega leta šestega stoletja je na današnjem slovenskem državnem ozemlju (in seveda v sosednjih pokrajinah) živel etnično mešano prebivalstvo. Ob Slovanih, ki so odslej odločilno oblikovali jezikovno identiteto tega (in širšega) prostora, so tu bivali romanizirani staroselci in še nekaj poznejših priseljencev, ki so ostali na tem ozemlju ob preseljevanjih ljudstev (gl. npr. Vilfan 1969; Straka 1971: 237, 238 in pregled: Grafenauer 1964; Šašel 1975; Grafenauer 1988: 342–375). Ti ljudje so preživeli najhujše čase zlasti tako, da so se preselili v varnejša odmaknjena pokrajinska območja in kraje. Koliko jih je bilo, ne vemo. Viri sicer pričajo, da gre za upoštevanja vredno število ljudi; samo doslej (pač pomanjkljivo) znana ustrezna arheološka najdišča obsegajo 25 naselij in utrdb, 15 grobišč, ki kažejo na naselja, in 6 naključnih najdb (gl. Ciglencečki 1987; Ciglencečki 1990; Ciglencečki 1992). V 7. in 8. stoletje se je tudi kulturno nadaljevalo življenje teh ljudi in niti krščanstvo ni bilo popolnoma iztrebljeno (Bratož 1996). O tem prebivalstvu pričajo tudi toponimi. Marsikateri med tistimi, ki izvirajo iz etnonima Lah, s katerim so Slovani označevali romanske prebivalce in seveda tudi tiste, ki so živeli na tem ozemlju pred romanizacijo, kažejo nanje (Kos 1985/b). Podobno pričajo do danes ohranjena imena naseljenih krajev, voda in gora, ki sodijo po nastanku in izvoru v antične čase, da so na našem ozemlju pedslovanski prebivalci preživeli in jih posredovali slovanskim naseljencem (Kos 1985; Bezlaj 1956/1961; Bezlaj 1969). Pred vojaškim nasiljem so bili varnejši ljudje, ki so bivali na odmaknjenih, poljedelsko neprimernih območjih, kjer so delali rudarji in z rudarstvom povezani obrtniki in drugi (gl. Mohorič 1969); tako je bilo tudi na planinah (gl. Cevc 1997). Vsekakor je bila usoda pedslovanskega prebivalstva na različnih območjih precej različna (gl. Grafenauer 1969; Grafenauer 1971: 17–30). Pri hudih grožnjah in demografskih pretresih navadno zbežijo bogatejši in družbeno močnejši prebivalci, drugi pa ostanejo. Najbrž je bilo tako tudi v burnem 6. stoletju

na vzhodnoalpskem ozemlju (gl. zlasti Štih 1999) in tudi na vzhodu ozemlja Slovenije (gl. Kerman 1997), čeprav o številnosti teh ljudi ne vemo nič.

Pri Slovanih, ki so se v pradomovini etnično in kulturno enotno izoblikovali najbrž šele v 3. in 4. stoletju (gl. Pleterški 1995), je bržkone bila vsaj v obdobju med 5. in 7. stoletjem, se pravi v času tedanjih samo desetih do dvanajstih generacij, cenjena rodnost. Drugače ni mogoče temeljno razložiti dejstva, da so se v tem času iz relativno majhnega območja razširili na vse strani neba na ogromna ozemlja, pri tem obdržali jezikovno identiteto in kmalu postali ena najbolj razširjenih etničnih skupin v Evropi (gl. npr. Conte 1989: 19–75). Vendar pa pri tem pač ni mogoče govoriti o neki nemogoči slovanski demografski eksploziji (prim. Štih 1999: 90), ampak predvsem o akulturaciji in asimilaciji drugih ljudstev. O kontaktih in soživljenju alpskih Slovanov s staroselci sicer pričajo že omenjena predсловanska, do danes v slovenščini ohranjena imena naseljenih krajev, voda in gora in nekatera druga predсловanska imena, čeprav poglavitni vzroki in mehanizmi jezikovne slavizacije predсловanskega prebivalstva zavoljo pomanjkanja ustreznih virov še niso ugotovljeni; moči gospodarskih ali kulturnih dejavnikov, zavoljo katerih bi prejšnji prebivalci in prebivalke sprejeli slovanski jezik, so manj verjetne kot oblike vojaške premoči, o kakršnih npr. pričajo poročila bizantinskih piscev o vdorih južnih Slovanov v 6. stoletju na balkansko območje.

Jezikoslovna pričevanja kažejo, da so se Slovani naseljevali na sedanje slovensko ozemlje večkrat in postopno, močnejše in šibkeje, iz severnih, severovzhodnih in iz jugovzhodnih smeri (Ramovš 1946: 278); tudi takšen proces naseljevanj prejkone kaže, da njihovo število ni bilo zanemarljivo.

Če ne upoštevamo krivulje, oblikovane po vzorcu gibanja prebivalstva celotne Evrope, ki ima na grafikonu predvsem kontrolen pomen (ker so bili tedaj številni obsežni severni in vzhodni evropski predeli nenaseljeni ali komaj kaj naseljeni), bi po retrogradni konstrukciji na ozemlju današnje slovenske države tedaj živelo od 121.000 do 144.000 ljudi, povprečno po skupaj treh konstruiranih vzorcih 129.000 ljudi, kar bi približno pomenilo gostoto naseljenosti od šest do dobrih sedem ljudi na kvadratni kilometer, povprečno skoraj šest in pol človeka na kvadratni kilometer. Zgodovinskih okoliščin, ki bi lahko kritično osvetlile ta števila, žal ne poznamo, edina možna primerjava bi lahko bile tedanje gostote prebivalstev, ki jih izračunamo po podatkih v Mc Evedyjevem atlasu, in so bile v celotni Evropi 2,7 prebivalca, na ozemlju današnje Avstrije 5,0 prebivalca, v severozahodni Evropi 7,9 prebivalca in na ozemlju sedanje Nemčije 8,3 prebivalcev/prebivalk na kvadratni kilometer.

Leto 700

Po retrogradni konstrukciji bi v sedmem stoletju na sedanjem slovenskem državnem ozemlju lahko živelo le malo več ljudi kot ob koncu šestega stoletja; srednji idealni povprečni prirastek na leto bi bil le v razponu 0–140 ljudi, povprečna prebivalstvena gostota bi bila v verjetnostnem okviru gostot primerjalnih vzorčnih ozemelj. Povsem neodvisno od te podobe je nastalo mnenje, ki se z njo precej

sklada: na Slovenskem naj bi relativno ne bilo manj prebivalstva kot v *drugih podobnih predelih tedanje Srednje Evrope* (Blaznik 1970: 82).

Ta števila je treba primerjati z oceno, ki temelji na predstavi o prehranjevalni sposobnosti tedanjega slovanskega poljedelstva, po kateri naj bi v prvih stoletjih po naselitvi lahko živelo *na tedanjem slovenskem ozemlju v Alpah, ob zgornji Savi in ob Soči* le okrog 150.000 do 200.000 prebivalcev (Grafenauer 1964: 293; gl. Grafenauer 1952: 439–453). Prostor, katerega zajema ocena o tolikšnem možnem številu prebivalstva, sicer ni povsem nedvoumen: *Na vsem ozemlju, ki je bilo v tem času naseljeno, je moglo živeti pod pogoji požigalniškega poljedelstva in poljedelskega sistema neustaljenih njiv na že izkrčenem ozemlju, kar je bilo v tem času v navadi pri alpskih Slovanih, komaj 150.000 do 200.000 prebivalcev*: malo pred tem besedilom pa je omenjeno, da so se alpski Slovani naseljevali na območju, ki je prvotno obsegalo okoli 60.000 km² in se je do danes skrčilo na okrog 24.000 km² (Zgodovina 1953: 88, 89). Najbrž je pri tej oceni vedno mišljeno *prvotno kolonizacijsko ozemlje* alpskih Slovanov (Grafenauer 1952: 479). Ta ocena temelji na predstavah o prostorski zahtevnosti in donosnosti požigalniškega kopaškega poljedelstva iz 19. stoletja, ko je bil ta agrarni način lokalno postransko dopolnilo nekaterih agrarnih gospodarstev; zdi se, da je njena nezadostnost predvsem v neupoštevanju velikih možnosti zgodnjerednjeveške gospodarske rabe gozdov, ki je omogočala preživetje številnim ljudem.

Na gospodarsko izrabo gozdov pri alpskih Slovanih kaže nekaj pričevanj in indicij, ki pa še niso preiskane. Zelo velike površine ozemlja, ki ga danes obsega država Slovenija, so bile pokrite z gozdovi, v katerih so bile ogromne količine dobrin, ki jih je bilo moč svobodno izrabljati ves čas pred stalno naselitvijo in uveljavitvijo frankovskega fevdalizma. To so bili tedaj gozdovi listavcev in ne iglavcev; iz poznejših virov, zlasti iz zemljevida krajevnih imen po drevesih (GDZS 1970: 425, 426, med 80–81; prim. Pirc 1930, Atlas 1985 in Spezialortsrepertorium 1918; za ta imena, izpričana v srednjem veku, gl. Kos 1975; Blaznik 1986/1988; Zelko 1982) je razvidno, da sta bila zelo razširjena bukev in hrast, oziroma da so ob nastajanju krajevnih imen bili ljudje pozorni na različne uporabne vrste dreves in grmičevja: na bukev, na kar tri vrste hrasta, na lipo, brezo, nekoliko manj pa na druge vrste dreves, na drevje z užitnimi sadovi in uporabno grmičevje. Slovenska imena teh dreves so večinoma splošnoslovanska (gl. Bezljaj 1976–1995; Snoj 1997); potemtakem so bili nanje pozorni Slovani že v pradomovini in (ker so se z nespremenjenimi pomeni ohranila v slovenščini) tudi po naselitvi v novem ozemeljskem okolju. Po naseljevanju, ki je bilo občasno sedentarno, so alpski Slovani nabirali razno divje sadje, jagodičje, gobe (Makarovič 1985: 102, 103). Koristili so večnamensko uporabno brezovo lubje in v zgodnjem srednjem veku morda tudi brezov drevesni sok (gl. Schröder 1917–23: 147; Makarovič 1985: 104). Lipovo podlubno ličje so že v prazgodovinski Evropi množično uporabljali za vrvi in za pletivo (Schröder 1929: 12, 13; Lexikon 1980–1998: geslo Linde); beseda *ličje* je praslovanska in se je ohranila v slovenščini (Snoj 1997: 302), pleteno ličje se je v evropski pastirski kulturi in tudi na Slovenskem obdržalo kot zaščitno ogrinjalo še daleč v novi vek (Kotnik 1943: 21–24).

Gozdnih dobrin je bilo seveda mnogo, od lesa za gradnjo, orodje, orožje in kurjavo, izdelavo oglja, potrebnega za kovinarstvo, čresla za strojarstvo do smole za čevljarstvo in posodarstvo in še marsikaj, vendar ne vemo, v kolikšni meri so alpski Slovani uporabljali gozd v te namene. Staroslovanske arheološke najdbe na Slovenskem (gl. npr. zlasti Korošec 1979; Pleterski 1987) posredno pričajo o rabi oglja za tehnološke postopke (kovinski in emajlirani izdelki, steklene jagode), čresla za usnje (jeziček za jermenček ostrog), lesa za orodje in orožje (lemeži, svedri, sekire, nasadilne osti za kopja, lopatno nasadilo, nasadilo za rovnico, nasadila za otke), lesenih izdelkov (okovje za krsto, ostanki stavb). Najpomembnejše pa so najbrž bile ogromne količine bukovih in hrastovih plodov, žira in želoda. V slovenščini je ohranjena bogata besedna družina, ki izvira iz besede *žir* in je večinoma v pomenski zvezi s pojmi gozdne svinjske paše, hranjenja, redilnosti, plodnosti (Pleteršnik 1895: 962, 963). Beseda je sicer pomenila zlasti bukove in hrastove plodove; tudi izpeljanke so pomensko sorodne že praslovanski besedi *žir* (Snoj 1997: 762; Mažuranić 1908/1922: 1714). Kaže, da je bila gozdna paša prašičev in koz pri alpskih Slovanih vsaj tako znana kot v drugem zgodnjerednjeveškem slovanskem svetu (gl. npr. Herrmann 1983: 86–89; GDZS 1970: 380); raba teh živali je izpričana z ustreznimi živalskimi kostmi na alpskoslovanskih kulturnih najdiščih (Makarovič 1985: 101, 102). Domnevati moremo tudi gozdno pridobivanje smole, ki je bila v tedanjem času nujno potrebna pri raznih obrtnih dejavnostih, tako kot je bilo pri drugih zgodnjerednjeveških Slovanih (gl. npr. Herrmann 1985: 125, 126; prim. GDZS 1970: 438, 439), na kar kažejo zlasti tiste, številne slovenske izpeljanke iz praslovanske besede *smola*, ki pričajo o različnih rabah te snovi (gl. Snaj 1997: 586; Stabej 1997: 402; Pleteršnik 1895: 520, 521); dalje gozdno čebelarstvo (GDZS 1970: 398–400), seveda tudi lov na gozdne živali (GDZS 1970: 475, 478, 481) in še kaj (GDZS 1970: 466). Skratka, ob omejenem številu prebivalstva, ki bi ga lahko preživljalo občasno sedentarno poljedelsko gospodarstvo alpskih Slovanov, bi lahko od gozda in v gozdu živelo več ljudi (čeprav tam ne bi nastajala naselja; gl. Blaznik 1970: 68–70) kot kaže ocena o prostorski zahtevnosti in donosnosti požigalniškega kopaškega poljedelstva, ki temelji na vedenju o tej agrarni dejavnosti iz 19. stoletja.

Leto 800

Retrogradno konstruirane krivulje za obdobje pred koncem 8. stoletja ne kažejo vidnejše rasti prebivalstva. Seveda so tudi vzorci za ta zgodnja obdobja, po katerih je bila izdelana konstrukcija, najbolj nezanesljivi. Vendar bi se po tem času lahko začel rahel demografski dvig, ki ga nakazujejo konstruirane krivulje; v ta čas namreč že sodijo začetki agrarne kolonizacije. Na retrogradni konstrukciji se tedaj kaže začetek rahlega vzpona prebivalstva, ki postane intenziven v 11., 12. in 13. stoletju in traja vse do velike kuge. Ta podoba se precej sklada z mnenjem, ki je nastalo od nje povsem neodvisno, da je šel *sorazmerno ugoden gospodarski položaj v razdobju od 11. do prve polovice 14. stol., kot marsikje v Evropi, tudi pri nas vstřic z demografskim dvigom* (Blaznik 1970: 85). Začetek tega vzpona je lahko

povezan z uvajanjem novega načina življenja na enorodbinskih kmetijah. Enakost kmetij na slovenskem ozemlju namreč spričuje, da so nastale še v okviru zemljiškega gospostva in ne izven njega, torej šele od 9. stoletja (Grafenauer 1952: 451). Pomembna pričevanja o stalnih naseljih od tega časa so tedaj nastali toponimi vas in selo (Kos 1966). Toda agrarna kolonizacija pomeni tudi začetke postopnega uvajanja natriletnega kolobarjenja s praho (ki se sicer vsaj do 11. in 12. stoletja ni popolnoma uveljavilo, kot kažejo pričevanja, omenjena pri letnici 1200), kar pomeni večji pridelek na enako velikem stalno obdelovanem zemljišču (gl. GDZS I: 240–242), več hrane in omogoča rahlo rast prebivalstva, ki bi lahko bila takšna, kot jo za to obdobje kažejo retrogradno konstruirane krivulje na grafikonu.

Leto 900

Po retrogradno konstruiranih krivuljah na grafikonu naj bi število prebivalstva v devetem stoletju rahlo naraščalo in naj bi štel med 149.000 in 194.000 ljudi. Ta konstrukcija se ne sklada s domnevno podobo, po kateri naj bi na ozemlju današnje Slovenije po slovanski naselitvi v okoliščinah zgodnj srednjeveškega ekstenzivnega poljedelstva živelo mnogo manj ljudi. Podobi se medsebojno izključujeta. Retrogradno konstruiranje grafikona je razvidno; seveda je zato treba skrbno pretestiti omenjeno podobo, ki jo je z njemu običajno lucidnostjo ustvaril Sergij Vilfan.

Ta podoba temelji na znamenitem urbarialnem zapisu za Loško gospostvo leta 1160: po kritičnem retrogradnem pogledu naj bi na loškem ozemlju po slovanski naselitvi živelo okoli 500 ljudi ali povprečno ena oseba na km²; ker naj bi bilo loško ozemlje reprezentativno za slovanski naselitveni prostor, bi tedaj živelo na ozemlju današnje Slovenije okoli 20.000 ljudi (Vilfan 1993a: 214–216; prim. Štih 1999: 89). Vilfanova podoba o 500 prebivalcih na loškem ozemlju je zelo verjetna; vprašljiva pa je reprezentativnost loškega ozemlja za ostalo slovensko ozemlje. Za pogled na zemljevid reprezentativnost drži, kdor pa je hodil po ozemlju nekdanjega loškega gospostva, ve, da je za ekstenzivno zgodnj srednjeveško poljedelstvo tam – razen Sorškega polja – komaj kaj primernih površin. To dejstvo potrjujeta pogleda na arheološka najdišča na zemljevidu *Rimska doba* in na zemljevidu *Obdobje preseljevanja in zgodnji srednji vek* (ANSI 1975: v prilogi). V rimskem času je vodila pot po Selški in po Poljanski dolini, vendar je bilo najdenih nekaj sočasnih grobov, ki navadno pričajo o naseljencih, le v Poljanah, Češnjici, na Kališah in na Sorškem polju. Z izjemo Kališ je za te kraje značilna zgodnj srednjeveška poljedelska primernost, ki je drugod na poznejšem ozemlju loškega gospostva ni: Poljane so na začetku dolinske ravnice, ki se na prisojni strani Poljanščice razširi proti Gorenji vasi; Češnjica je na začetku ravnice, ki se na prisojni strani Selščice razširi proti Dolenji vasi; Sorško polje je bilo seveda poljedelsko ugodno. Na Kališah kajpak niso kmetovali, ampak so se morda ukvarjali z železarstvom (prim. Blaznik 1973: 5). Na še bolj prazno naselitveno podobo kaže zemljevid za čas preseljevanja narodov in zgodnji srednji vek: najdbe so pričakovano na Sorškem polju, toda z vsega ozemlja loškega gospostva zahodno od Škofje Loke

ni znana niti ena. Dosedanje poznavanje najdišč seveda ni zanesljiv znak redke naseljenosti, toda s tem vtisom se sklada tudi pričevanje toponimov (gl. Blaznik 1973: 6,7). Leta 973 zapisana slovanska naselbinska imena sodijo namreč le na tista poljedelsko primerna območja, ki so bila naseljena že v rimskih časih: tri so na Sorškem polju, Selca so na najbolj razširjenem delu prisojne ravnine med Češnjico in Dolenjo vasjo. Skratka: v zgodnjėslovanski dobi je bilo na ozemlju poznejšega loškega gospostva naseljeno le Sorško polje, ki obsega slabo enajstino tega ozemlja, kar je razmerje, ki je zelo drugačno od tedanjega razmerja naseljenih območij proti nenaseljenim območjem na celotnem ozemlju sedanje slovenske države. Pogled na zemljevidno podobo (Kos 1970; Blaznik 1970: 71–73) prvotnega slovanskega naselitvenega območja (in s kartezijsko mrežo izvedena približna površinska meritev naseljenih območij, ki znaša okoli 8500 km² z jugozahodnim neslovanskim ozemljem vred) pa kaže, da je bilo poseljene okoli tri sedmine, kar ustreza kar 4,7 enajstinam celotnega današnjega slovenskega državnega ozemlja, pri čemer, razen v Primorju, niti ni upoštevano ozemlje, na katerem so ostali predslovanski prebivalci. **Za zgodnjėsrednjeveško demografsko podobo celotnega ozemlja na območju slovenske države torej loško ozemlje ni reprezentativno.**

Če pa bi vzeli Vilfanov izračun 500 ljudi kot vzorec za Sorško polje in slednje območje za vzorec za poseljena območja, bi teritorialno naselitveno proporcionalno za sedanje celotno slovensko državno ozemlje dobili okoli 95.000 ljudi; gostota prebivalstva na tem ozemlju bi torej bila 4,7 prebivalca na km². Možnosti omenjenih števil je mogoče osvetliti le s primerjanjem s povprečnimi gostotami prebivalstva, ki jih dobimo po podobah v McEvedyjevem atlasu in znašajo leta 600 za ozemlje Nemčije 8,3 prebivalca na km², za severovzhodno Evropo 7,9, za ozemlje Avstrije 5 in za celotno Evropo 2,7 prebivalca na km², leta 800 pa za ozemlje Nemčije 9, za ozemlje Avstrije 6, za severovzhodno Evropo 8,8 in za celotno Evropo 3 prebivalce na km². V okviru teh števil je tudi prej omenjena možnost gostote enega prebivalca na km² na našem ozemlju neverjetna, ker bi v tem primeru bilo to ozemlje izrazita izjema, ki bi lahko nastala le s hudo katastrofo, za katero bi moralo ostati nekaj sledov, ki pa jih doslej ne poznamo.

Ob agrarni kolonizaciji v 9. stoletju, ki kaže na rahlo rast prebivalstva, seveda ne moremo prezreti neugodnega stanja ali upada prebivalstva na severovzhodnem slovenskem ravninskem ozemlju, ki so ju povzročile vsaj frankovsko-avarske vojne konec 8. stoletja in vdor Madžarov leta 898. Zato bi trend neznatne rasti, ki ga kažejo krivulje na grafikonu, lahko veljal le za celotno ozemlje Slovenije.

Leto 1000

Po izračunu retrogradne konstrukcije bi tega leta živelo na ozemlju današnje slovenske države po najnižjem vzorcu 149.000 prebivalcev, kar bi pomenilo slabih 7,5 prebivalca na km²; po najvišjem vzorcu 213.000 prebivalcev, kar bi pomenilo slabih 10,5 prebivalca na km²; v izbranem povprečju vzorcev 194.000 ljudi, kar pomeni **9,7** prebivalca na km². To bi bila precej višja gostota, kot je bilo tedaj evropsko povprečje, ki je bilo **3,7** prebivalca na km², enaka gostota prebivalstva kot

na ozemlju današnje Nemčije in večja kot na ozemlju današnje Avstrije, kjer naj bi tedaj živelo **8,7** prebivalca na km².

Zgoraj omenjena primerjalna števila temeljijo na podatkih v McEvedyjevem atlasu in so seveda plod ocen in kritičnih interpretacij dostopnih virov; za namen pričujočega pisanja, ki se vprašuje o ovržnosti retrogradne konstrukcije, je koristna primerjava še z nekoliko drugačnima ocenama gostot prebivalstev na Češkem in Moravskem. Po njih bi leta 1000 tam živelo 450.000 ljudi, kar ustreza **6** prebivalcem na km², ali 650.000 ljudi, kar ustreza gostoti **8,6** prebivalca na km² (Zientara 1983: stolpec 18; prim. Mc Evedy 1980: 83–85).

Slednja primerjava ne izključuje retrogradne konstrukcije, vendar opozarja na negotovost ocen. Viri sicer ne omogočajo preverjanja; najstarejša, na štetju utemeljena primerjava gostot prebivalstev sodi seveda šele v leto 1754: tedaj je na sedanjem državnem slovenskem ozemlju živelo okoli 830.000 ljudi, kar pomeni **41,5** prebivalca na km² – na Češkoslovaškem pa okoli 5.000.000 ljudi, kar pomeni **38,4** prebivalca na km² (gl. McEvedy 1980: 83–85). 385

Leto 1100

V 11. stoletju se na grafikonu kaže večja rast prebivalstva, za katerega sicer vemo, da je bilo v evropskem zgodnejšem fevdalizmu nasploh pokrajinsko zelo neenakomerno porazdeljeno (Bloch 1961: 60, 61). Ta podoba ne izključuje tendenc, ki jih kažejo retrogradno konstruirani grafi; z njimi se sklada vsaj pri večjih ozemljih. Krivulje kažejo na začetek trenda vzpona števila prebivalstva v 11. stoletju, ki doseže višek v 13. stoletju (prim. komentar k letu 800). V 11. stoletju gre na Slovenskem šele za prve skromne začetke evropskega procesa zasnove agrarnega življenja, ki se postopoma povezuje z denarnimi dajatvami, oziroma za večjo kmečko proizvodnjo poljščin, ki ustvarja in se menjava v tržnih krajih (prim. Pirenne 1956: 220) in postaja viden v 12. stoletju in izrazit v 13. stoletju. Spočetka je seveda šlo le za zamenjave blaga in zemetke trgovanja na proščanjih, ki so postala navadna po graditvi cerkva in ustanavljanju pražupnij, ki večinoma sodi v čas od zadnje tretjine 10. stoletja vse do začetka 13. stoletja. Iz teh krajev se niso razvila prava tržna naselja oziroma mesta s pravico do tedenskih sejmov; slednja naselja, ki kažejo na uveljavljeno denarno gospodarstvo s preživljanjskimi možnostmi, ki niso več zgolj poljedelske, so nastajala šele v 12. in zlasti v 13. stoletju (gl. npr. Zwitter 1953: 238, 241). Tendenca vzpona retrogradno konstruiranih krivulj za 11., 12. in 13. stoletje na grafikonu se sklada z zgodovinsko podobo, ki jo imamo o vzponu kolonizacije v tem obdobju (Blaznik 1970: 73–75).

Leto 1200

Največ do tega časa so nastajala naselja z imenom vas in selo, omenjena pri komentarju pri letnici 800. Na grafikonu konstruirane krivulje kažejo za naslednje, 13. stoletje, silno intenzivno rast prebivalstva. Izpričane okoliščine, ki bi omogočale takšno rast, so: intenzivna višinska kolonizacija, ker so nižinska poljedelska območja že poseljena (gl. Blaznik 1970: 78–80), uvajanje fevdalnih denarnih dajatev, ob

katerih nastaja kmečka in mestna trgovina in načini preživljanja, ki niso samo poljedelski; na takšno stanje, tedaj ugodno za demografsko rast, kaže tudi v komentarju pri prejšnji letnici omenjeno nastajanje tržnih naselij, ki to omogočajo. Vsekakor je to čas, ko je natriletno poljedelsko kolobarjenje s praho že večinsko nadomestilo prejšnje manj produktivno polnomadsko živinorejsko, kopaško in požigalniško gospodarstvo; v 11. in v 12. stoletju se je namesto rala uveljavljal plug (gl. GDZS 1970: 240–242; Grafenauer 1952: 445–453). Na vedno bolj stalno prisotnost in vpliv upravljalcev zemljiških gosposčin in gospostev oziroma na postopno večinsko uveljavljanje prej omenjenih stanj kaže zlasti postavljanje gradov. Pred 12. stoletjem jih je bilo na sedanjem slovenskem državnem ozemlju vsekakor manj kot deset; v 12. stoletju so jih na Kranjskem, Slovenskem Štajerskem in Slovenskem Koroškem postavili vsaj 98 in v 13. stoletju še 65; ob tem je bilo v 12. stoletju samo na tem ozemlju vsaj še 28 plemiških dvorov in v 13. stoletju še 59 novih tovrstnih zemljiškogospošćinskih in zemljiškogospošćkih postojank (gl. Kos 1994: 8–12, 14–124; Stopar 1977; Stopar 1990–1993; Stopar 1996–1999; Stopar 2000–2002).

Leto 1300

Točke krivulj za to leto morejo predstavljati vrh kolonizacije, kronane s poseljevanjem hribovskih predelov (Blaznik 1970: 78–82), kar ustreza porastu prebivalstva, retrogradno konstruiranem na grafikonu. Vendar so med vzorci gibanj prebivalstev, ki sem jih izbral za rekonstrukcijo, prav v tem času občutne razlike, sicer ne v trendu ampak v intenzivnosti rasti. Skrajni razpon števila prebivalstva na Slovenskem bi po teh vzorcih bil kar 136.000 ljudi, kar je kajpak praktično neuporabno in si zato pomagam s povprečjem; dvom v vzorce pa ni upravičen, ker so tedaj v Evropi dejansko nastajale ogromne razlike in ker se razpon med najvišjo in najnižjo vrednostjo, ki ga kažeta ekstremni krivulji, zavoljo kuge, ki je spremenila populacijska in druga gibanja, na retrogradno konstruiranem grafikonu že čez sto let skrči na okoli 45.000 ljudi.

Leta 1300 je bila največja gostota prebivalstva na območju severozahodne Evrope (32,7 človeka/km²), povprečje za celotno Evropo pa je bilo dobrih 8 ljudi na km². Po prej računanih povprečjih bi na ozemlju današnje Slovenije živelo na km² od skoraj 26 do 27,5 človeka. Ta števila moremo primerjati z ocenami za ozemlje današnje Švice, ki je bilo za potrebe srednjeveškega poljedelstva precej neugodnejše od slovenskega ozemlja; v poznem srednjem veku in v zgodnjem novem veku so tam prenaseljenost reševali z vojaškim najemništvom v drugih evropskih pokrajinah in drugo emigracijo. Po enem preračunavanju je tam tega leta živelo okoli 700.000 prebivalcev (Leimgruber 1995: 18), kar bi bilo povprečno dobrih 17 ljudi na km² ali po drugi oceni 800.000 prebivalcev (McEvedy 1980: 86–88), kar bi bilo 20 ljudi na km².

V poglavju *Povprečna domnevna števila prebivalstva na Slovenskem* je na temelju retrogradne konstrukcije izračunano domnevno število 518.000 prebivalcev leta 1300 oziroma skoraj 26 prebivalcev na km²; to število je blizu oceni, ki največ temelji na urbarjih, po kateri bi okoli leta 1300 na Slovenskem živelo okoli **500.000** prebivalcev

(Fischer 1995). Po oceni, ki izhaja iz istih temeljev, naj bi že pred sredo 13. stoletja prebivalstvo na vsem slovenskem ozemlju doseglo število, ki bi bilo bližje 400.000 kot 300.000, v 16. stoletju pa bi bilo na vsem slovenskem ozemlju okoli 500.000 prebivalcev (Grafenauer 1991: 205). Glede na gostote prebivalstva na izbranih evropskih ozemljih, vzporedno prikazane v poglavju *Primerjave gostot in povprečnih gostot prebivalstev*, bi slednji oceni bili nekoliko prenizki.

Trend močnega vzpona krivulj v 12. stoletju in zelo strmega dviganja v 13. stoletju je ustrezen tudi védenju o nastajanju trgov in mest. V njih je živelo sicer malo ljudi, zato so glede na številnost celotnega prebivalstva ta naselja malo pomembna; še v zgodnjem novem veku so imeli trgi lahko po manj kot 200 prebivalcev, mesta pa po okoli 500 ljudi in le poredkoma po nekaj tisoč prebivalcev (gl. npr. Kosi 1999: 327; Vilfan 1993: 90). Vendar trgi in mesta pričajo o obrteh in trgovini, ki so ob prej skoraj izključno avtarkično naravnem agrarnem življenju ustvarjale hitro naraščajoče dodatne možnosti za preživetje; posledično je kajpak nastala večja možnost za rast podeželskega prebivalstva, na katerega pa ne moremo gledati samo kot na enega od pogojev, ampak tudi kot na enega od vzrokov za ustanavljanje teh neagrarnih naselij. Ustrezne obravnave in pregledi prvih omemb in, kjer je mogoče, nastankov trgov in mest na ozemlju današnje države Slovenije kažejo po prvih začetkih oziroma sejnih na nastanke v 12. stoletju in na pospešeni ritem razvoja trških in mestnih naselbin v 13. stoletju (gl. npr. Zwitter 1929; Zwitter 1953; Curk 1991; Vilfan 1993; Kosi 1999; Zgodovina 1979: preglednica na str. 193).

Leto 1400

Padajoče vrednosti krivulj v 14. stoletju zajemajo stanje pred in po veliki kugi (gl. npr. Loyn 1991: 267–269; McEvedy 1980: 24, 25; Waley 1985: 240, 241; Matthew 1986: 133; Braudel 1988: 88–90; Simoniti 1994: 188–190; Borisov 1985: 122–127), ki je imela dolgotrajne družbene, gospodarske in mentalitetne posledice. Krivulje na grafikonu povezujejo stanja ob koncih stoletij. Zato bi bržkone bilo dejansko gibanje prebivalstva v 14. stoletju drugačno, kot ga kažejo krivulje. Najprej je število ljudi po koncu 13. stoletja v celoti najbrž še rahlo naraščalo ali vsaj stagniralo kljub temu, da se je takrat izpričano že večalo tudi število opustelih kmetij; vsakakor pa so bila stanja po slovenskih pokrajinah precej različna (gl. Blaznik 1970: 83, 85–89, 91, 93, 95). To dogajanje je bilo tudi na Slovenskem del krize po dolgoletni ekspanziji poljedelskega naseljevanja ob novih družbenih in gospodarskih zahtevah in pogojih, ki so nastajali podobno kot v marsikaterih drugih evropskih pokrajinah (gl. npr. Matthew 1986: 157; Geremek 1996: 93–95). V strukturno težavnih razmerah je zaradi katastrofalnih letin še huda lakota med leti 1315–1317 povzročila pesimizem in najbrž posledično zavrla rast ali vplivala na začetek stagnacije prebivalstva; močno upadanje je nastalo s pandemijo kuge v letih med 1347 in 1353 (gl. npr. Pirenne 1956: 313–315; McEvedy 1980: 25).

Na takšno stanje kažejo tudi omembe tržnih naselij na Slovenskem. V 14. stoletju je bilo pred kugo, ki je dosegla slovenske dežele leta 1348 (gl. Matthew 1989: 133), ob drugih starejših mestih in trgih prvič omenjenih še 23 tovrstnih naselij, po kugi, od leta 1367 dalje, pa le še 12 (gl. Zgodovina 1979: preglednica na str. 193; Curk

1991; Vilfan 1993; Kosi 1999). Ob drugih vzrokih kažejo na stiske obdobja po kugi, izhode iz stisk in na druge posledice kuge tudi pritožbe mest in trgov zoper kmečko trgovino, ki postanejo navadne v drugi polovici 14. stoletja in se nadaljujejo še daleč v 17. stoletje (gl. npr. Gestrin 1991: 245–289; Gestrin 1973).

Vsekakor je bila ogroženost od kuge v različnih slovenskih pokrajinah različna in najbrž najhujša v pokrajinah ob tranzitnih poteh (gl. Kos 1933: 203, 205, 206; Gestrin 1991: 83–111). Po dosedanjih raziskavah naj bi skupaj z drugimi dejavniki ta ogroženost v 14. stoletju večinoma povzročila skupno **35-odstotno opustelost** na Slovenskem (Simoniti 1994: 190), ki seveda kaže tudi na sorazmeren upad prebivalstva. Ta ocena se precej ujema z razlikama med retrogradno konstruiranima povprečnima domnevnima številoma prebivalstva na ozemlju Slovenije leta 1300 in 1400 (518.000 in 351.000, gl. poglavje *Povprečna domnevna števila prebivalstva na Slovenskem*), med katerima je **32-odstotno zmanjšanje**; po povsem neodvisnih in različnih poteh dobljeni oceni sta si blizu.

388

Leto 1500

V 15. stoletju je prebivalstvo spet hitro naraščalo. Za to obdobje razpolagamo z izračuni za gornjegrajsko ozemlje. Če primerjamo retrogradno konstruirane krivulje na grafikonu z izračuni za naseljitveno in poljedelsko sicer neugodni Gornjegrajski okraj, se pokaže naslednja podoba: med letoma 1268 in 1426 se je tam povečalo število prebivalstva za 180 odstotkov (gl. Stegenšek 1910: 22–25; Gestrin 1953: 474, 511–512; Blaznik 1970: 84); po grafikonu pa bi se po srednji vrednosti med tema letoma zmanjšalo število celotnega prebivalstva za okoli 7%. Če bi se med omenjenima letoma celotno prebivalstvo na ozemlju današnje slovenske države gibalo tako kot prebivalstvo gornjegrajskega okraja, bi leta 1426 doseglo neverjetnih 774.000 in v enakomernem nadaljevanju tega trenda leta 1754 ne bi doseglo 830.000 ampak nemogočih 1.130.000 prebivalcev. Enako nemogočo podobo kaže retrogradna izpeljanka po tem vzorcu iz stanja 830.000 ljudi leta 1754 na ozemlju sedanje države Slovenije; kazala bi leta 1268 manj kot 1000 ljudi. Primer gornjegrajskega ozemlja torej ni reprezentativen za celotno Slovenijo; kaže na prebivalstveno zelo ugodno ozemlje v tistem času.

Populacijskim katastrofam navadno sledi hitro ozdravljenje (gl. npr. Braudel 1988: 73–76); to se je npr. zgodilo celo dolgo po demografskem prehodu v razvitih deželah po drugi svetovni vojni, ko so hitro nadomestno rast imenovali *baby boom*. Nekaj podobnega se je zgodilo v Evropi po veliki kugi; temeljilo je kajpak predvsem na kmetijah brez posestnikov in na olajšavah, v katere so bili prisiljeni zemljiški gospodje, ki jim opustele kmetije kajpak niso prinašale ničesar. Tudi za generacijo, ki se je rodila novim kmečkim posestnikom in je postala polnoletna v sedmem desetletju 14. stoletja in za vsaj še dve naslednji, so bile kmetije na voljo; na tem utemeljeni optimizem in dejanski življenjski pogoji so omogočali pospešeno rast prebivalstva od poznega 14. stoletja in celo 15. stoletje. Med posledicami kuge, ki je sicer rešila problem prenaseljenosti, so bile seveda tudi neugodne, ki vendarle

niso mogle zavreti rasti prebivalstva. Začelo se je tudi širjenje plasti revnih, kar je sicer v zvezi z gospodarsko konjunkturo (gl. Mollat 1987: 178–180, 269, 270); začinjalo se je drobljenje kmetij (ki je spočetka bilo najbrž bolj kot z naraščanjem prebivalstva povezano z agrarnimi izboljšavami in neagrarnimi dejavnostmi; gl. Blaznik 1970: 86), na Slovenskem so se prosti poljedelski delavci najprej pojavili v drugi polovici 15. stoletja (GDZS 1980: 360, 361), sporadično so začeli nastajati kajzarji, nov vaški sloj, ki je bil že spočetka brez zemlje in se je razširil v naslednjem, 16. stoletju (gl. GDZS 1970: 169, 170).

Že iz povedanega je razvidno, da ob težavnih družbenih razmerah relativno več razpoložljivih kmetij kajpak še ni pomenilo tudi rešitev problemov (prim. Geremek 1996: 96). Ob agrarnem gospodarstvu so bili tedaj vedno bolj pomembni tudi drugi oziroma dodatni viri preživetja; ob kmečki trgovini, omenjeni v komentarju k prejšnji letnici, in domači obrtni dejavnosti tudi vedno bolj naraščajoče tovarništvo (gl. Valenčič 1981: 245–248; Gestrin 1991: 279–288). To je tudi čas silno množične gradnje podeželskih cerkvic, kar kaže na gospodarsko moč kmečkega prebivalstva in na gradbeniške obrti oziroma dela. Po seznamu iz leta 1526 je bilo samo na Kranjskem precej več kot 500 cerkva (gl. Koblar 1895); velika večina jih je ohranjena do danes in njihova časovno stilna podoba zanesljivo priča, da so bile v veliki večini zgrajene šele v prej omenjenem obdobju ali pa so bile tedaj vsaj modernizirane. Podobno kaže na uspešen družbeni podeželski razvoj številnost freskantskih slikarjev v cerkvicah po vsem sedanjem slovenskem državnem ozemlju; med njimi jih je bilo (tudi po večkrat) pofreskanih vsaj blizu 200, kolikor jih je danes dobro znanih; vendar se nova odkritja fresk pod beležem še pojavljajo, zato jih je najbrž bilo še precej več. Z vsem tem je bilo povezano tudi specializiranje svetniških zavetništev v množično razširjenem svetniškem kultu (gl. npr. Mlinarič 1991: 86–91), kar na eni strani kaže na raznolikost in samozavedanje različnih prebivalstvenih skupin, na drugi strani pa na hude bojazni, ki so obstajale od velike kuge vse do 18. stoletja (gl. Delumeau 1982).

Demografske in gospodarske posledice turških vpadov, ki so bili najhujši in najštevilnejši v zadnji tretjini 15. stoletja, so bile bržkone hitro popravljene in niso mogle vplivati na podobo prebivalstva v celoti. Tudi sicer so bila tedaj omenjena števila o ujetnikih, ki so jih turški vpadniki odvedli v sužnost, močno pretirana (gl. Simoniti 1990: 89, 90; Voje 1976: 10; Blaznik 1970: 92).

Po povprečni srednji domnevni vrednosti retrogradnih konstrukcij bi leta 1500 živelo na sedanjem slovenskem državnem ozemlju okoli **514.000** ljudi. To število je bilo dobljeno neodvisno od ocene, večinoma zasnovane na podlagi, ki jo dajejo urbarji in po kateri bi leta 1515 na približno enako velikem ozemlju na Slovenskem živelo okoli **500.000** prebivalcev (Grafenauer 1974: 8–9, 25; Fischer 1995).

Leto 1600

V 16. stoletju se je sicer začelo poldrugo stoletje dolgo vrhunsko obdobje male ledene dobe, vendar so njene posledice izrazito vplivale na demografska gibanja seveda šele v 17. stoletju. *Primerjava podatkov o pustih kmetijah ob koncu 15.*

390 *stoletja in v prvih desetletjih 16. stol. s poznejšimi urbarji v splošnem kaže, da se je prebivalstvo že v drugi četrtini 16. stol. razmeroma hitro regeneriralo* (Blaznik 1970: 97, 98); to podoba potrjuje trend, ki ga kažejo krivulje na grafikonu. Vsekakor je bilo 16. stoletje čas, ko so se je v življenju precejšnjega dela agrarnega prebivalstva že čutile posledice prenaseljenosti v okviru ustaljenih gospodarskih načinov. V 15. stoletju je bila spet zasedena za obdelovanje primerna zemlja; dodatna rovtarska kolonizacija v 16. stoletju (gl. Blaznik 1970: 88, 89) je bila že bolj izraz stiske kot stvarna gospodarsko pridobitna možnost. Do tega časa tvorijo podložniško kmečko prebivalstvo večinoma kmetje na celih kmetijah, od tega časa pa se kmetije pospešeno drobijo; nastajajo različne skupine agrarnega prebivalstva, ki ne morejo biti posestniki kmetij; med njimi so izraziti kajžarji, gostači in prosti poljedelski delavci (gl. npr. GDZS 1970: 88–90, 154, 167–170; GDZS 1980: 360–363). Ta pojav se je sicer začel ponekod že prej in je bil v 16. stoletju v različnih pokrajinah različno močan, v celoti pa to stanje že kaže na demografski pritisk, ki je kot načine preživetja narekoval neagrarne dejavnosti, med njimi zlasti kmečko trgovino, najemniško delo in podeželsko oziroma domačo obrt (gl. npr. Gestrin 1991: 43–68, 124–128, 245–289).

Na grafikonu konstruirane krivulje se v 16. stoletju precej strmo dvigajo. Izseljevanje in izgon protestantov, ki so bili predvsem pripadniki maloštevilnih stanov meščanov in plemičev, s populacijskega vidika nista pomembna. Važnejše so bile spontane migracije, ki so v novem veku zaradi različnih vzrokov nasploh postajale navadne. O njih pričajo zlasti priimki, ki so od poznega srednjega veka nastajali vse do osemdesetih let 18. stoletja, ko so postali obvezni in ustaljeni; zlasti tisti zelo razširjeni in številni, ki so nastali iz pokrajinske (npr. Bohinc, Korošec, Kranjc), krajevne (npr. Gracar, Tolmajner, Trbižan) ali etnične (npr. Furlan, Lah, Vogrin) označitve (gl. Bezlaj 1974), kažejo na priseljence. Z vidika številnosti prebivalstva na sedanjem slovenskem državnem ozemlju so notranje migracije med slovenskimi pokrajinami malo pomembne; važnejša so bila izseljevanja v tuje dežele, za dejansko rast prebivalstva pa je bilo tudi še vsa obdobja po srednjeveški kolonizaciji pomembno priseljevanje iz tujih pokrajin (prim. Grafenauer 1991). Viri o neprestanem priseljevanju v slovenske pokrajine sicer pričajo, da je šlo za pomembna dogajanja, vendar še niso preiskani in o številčnih ocenah še ni mogoče govoriti. Jasnejša je le podoba o priseljevanju prebegov iz turške države. Ti so sicer postopoma prihajali v jugovzhodna in južna območja Slovenije že v 15. stoletju, vendar so se poredkoma naseljevali le v jugozahodni Sloveniji in večinoma živeli še nomadsko živinorejsko življenje; v 16. stoletju pa se je uveljavilo stalno naseljevanje zlasti na vzhodnih in južnih območjih Slovenije (Biderman 1887; Mal 1924; GDZS 1970: 90), ki so bila precej odljudena zlasti zavoljo pustošenj in migracij v strahu pred turškimi vpadi (Voje 1976: 13; Simoniti 1994: 192, 193).

Po povprečni, retrogradno konstruirani srednji vrednosti bi se od začetka do konca 16. stoletja prebivalstvo na današnjem državnem slovenskem ozemlju s 514.000 povzpelo na 662.000 ljudi. Ti števili sta dobljeni povsem neodvisno od dveh ocen, med kateri ju je moč umestiti; po njih bi v 16. stoletju na Slovenskem živelo okoli tri četrt milijona ljudi (Žvanut 1986: 24) oziroma največ 800.000 ljudi (Gestrin 1991:

13); oceni zajemata prebivalstvo na slovenskem etničnem ozemlju, obsegajočem okoli 24.000 km² in bi proporcionalno na ozemlju današnje slovenske države, ki obsega 20.273 km², pomenili 633.000 ljudi oziroma do 675.000 ljudi. Precej nižja pa je ocena, po kateri bi na vsem slovenskem etničnem ozemlju v začetku 16. stoletja živelo od 400.000 do največ 500.000 ljudi (Simoniti 1997: 187).

Leto 1700

Podoba gibanja prebivalstva, retrogradno konstruirana na grafikonu, kaže na šibkejšo rast prebivalstva v 16. stoletju kot v 15. stoletju in upad moči rasti v 17. stoletju glede na 16. stoletje. Prebivalstva je bilo sicer v obeh stoletjih več kot prej, vendar se ni povečevalo sorazmerno. Upadanje moči rasti prebivalstva je na krivuljah seveda zato slabše vidno, postane pa očitno pri številskih primerjavah, ki so navedene v poglavju *Domnevni povprečni idealni prirastki prebivalstva na leto*. Po rezultatih, temelječih na retrogradnih krivuljah, bi bil na sedanjem slovenskem državnem ozemlju idealni enoletni prirast prebivalstva v 15. stoletju **1630** ljudi, v 16. stoletju bi bil ta prirast manjši za **150** ljudi, v 17. stoletju pa manjši kar za **980** ljudi na leto. Razlike so tako velike, da zastavljajo temeljna vprašanja in dvom v retrogradne krivulje za ta stoletja, zlasti ker je v izračunih za naslednje 18. stoletje številska rast višja kot kdajkoli prej, kar je ob večjem absolutnem številu prebivalstva kajpak razumljivo. Ključno vprašanje je: ali je bilo v slovenski preteklosti kaj tako odločilnega in dolgotrajnega, da bi lahko oslabilo rast prebivalstva v 16. stoletju in izjemno upočasnilo rast prebivalstva v 17. stoletju?

To sta sicer stoletji evropskih kriz, se pravi stanj, ko se intenzivno javljajo raznorodne in raznovrstne novosti ter spremembe in stari sistemi ne delujejo več zadovoljivo: med večinskim prebivalstvom vladajo negotovosti in bojazni. Na ta stanja morda najvidneje kažeta nastanek protestantizma in njegove silne posledice v duhovnem in političnem življenju. Zelo izrazit simptom množičnega strahu in negotovosti je verovanje v čarovnice in njihovo preganjanje. Tudi na Slovenskem je imela ta množična blaznost časovno značilen razvoj: čarovniški procesi so postali številni v drugi polovici 16. stoletja in so dosegli strahoten vrh v drugi polovici 17. stoletja (gl. npr. Valentinitš 1987; Tratnik Volasko 1995; Radovanovič 1997).

To pa je hkrati trajanje vrha tako imenovane male ledene dobe, časa, v katerem so letine propadale ali bile zapovrstjo slabe (gl. Flohn 1984: 44 ss, 227 ss, 269 ss). Kot drugje po Evropi je bilo tudi na Slovenskem tedaj med večinskim prebivalstvom hujše in trajnejše pomanjkanje hrane in več lakot kot v prejšnjih obdobjih; čeprav je vpliv takšnega klimatskega stanja zlasti v agrarnih družbah zelo močan, njegovi dejavniški mehanizmi in odgovori nanje niso enaki niti enostavni (prim. Delumeau 1982: 117–126; gl. Braudel 1988: 77–83, 44–47). Prehrambene stiske od srede 16. stoletja in zavrto demografsko rast po koncu 16. stoletja (gl. npr. Montanari 1998: 135–137, 142) moremo gledati v evropskem okviru male ledene dobe; tudi hude podražitve živil in drugih dobrin na našem ozemlju po sredi 16. stoletja (gl. Vilfan 1988: 18–22, 27, 28; Gestrin 1991: 295) in tudi povečan uvoz žita na Kranjsko po sredi 17.

stoletja (Valenčič 1977: 48, 49) so vsaj delno nastali zaradi ponavljajočih se slabih letin pri nas in drugod. Razlaga o krovnem vplivu male ledene dobe ni naivna; o njem priča splošna tendenca tedanje stagnacije ali upadanja prebivalstva v srednji in zahodni Evropi (gl. Chaunu 1977: 164, 165). Gre namreč za predele z različnimi zgodovinskimi dogajanji in stanji, ki so jim bile skupne predvsem tedanje, za agrarne družbe hude klimatske razmere; seveda pa so šele različne gospodarske, družbene in mentalitetne posledice male ledene dobe postale demografski dejavniki.

392 Na Slovenskem je v hudem položaju nastalo nekaj poskusov izboljšanja poljedelstva, med katerimi je bilo le ponekod uspešno predvsem uveljavljanje ajde in koruze (GDZS 1970: 242; Britovšek 1964: 235, 204–211); zares inovacijsko pomemben je v 17. stoletju nastanek kozolca (gl. Pirkovič 1964), ki pa se je glede na pisne vire in zelo številne grafične vedute iz tega časa širil na gosposka posestva in je bil na kmetijah običajen samo ponekod, vsekakor vsaj v okolici Ljubljane; na Štajerskem ga niso poznali (gl. Stabej 1954; Stele 1928; Merian 1649; Vischer 1681). Hudo pomanjkanje je bila skupna poteza kmečke in proletarske prehrane v 17. stoletju na Slovenskem (Makarovič 1986: 61–63) in zavoljo podhranjenosti je bila človeška odpornost zmanjšana, kar je bila ena od okoliščin, zavoljo katere se je na Slovenskem zlasti v drugi polovici 16. stoletja in v 17. stoletju lokalno in pokrajinsko pojavljala kuga (Blaznik 1970: 90, 91).

Na mentaliteto, ki je nastajala in trajala v dolgoletnih stiskah kmečkega prebivalstva, kaže tudi pogostost kmečkih uporov, čeprav in prav zato, ker niso nastajali zavoljo enakih vzrokov; največ uporov, kar 111 jih je bilo v obdobju vrha male ledene dobe med sredo 16. stoletja in koncem 17. stoletja, prej, od 14. stoletja do srede 16. stoletja, jih je bilo le 38, in pozneje, v 18. stoletju, le 23 (gl. GDZS 1980: 502–508; Grafenauer 1974; Koropec 1985). Na upanje v božjo pomoč v 17. stoletju bržkone kaže intenzivnost postavljanja tako imenovanih zlatih oltarjev v slovenskih podeželskih cerkvicah; na Primorskem, kjer je bilo takšnih stavb dotedaj manj, pa gradnja podeželskih cerkvic. Tudi sprejem cerkvene protireformacijske dejavnosti med kmečkim prebivalstvom najbrž ne bi bil tako širok, če v okolju negotovosti in nesreč ne bi v njej videli upanja na božjo pomoč (gl. npr. Benedik 1991: 136–138, 142, 143, 149). Dolgotrajne negotovosti oblikujejo pesimistično gledanje v bodočnost. Misliti moremo, da so kombinacije takšne mentalitete in stvarnih neugodnih stanj na enake načine kot drugje (gl. Chaunu 1977: 164–212) slabile rast prebivalstva.

Čeprav je to bil čas, ko je imel hudič mlade, velja na koncu prejšnjega odstavka zapisana trditev za sedanje slovensko ozemlje zlasti v celoti. Na nekaterih lokalnih, najbrž najbolj na mediteransko vplivanih območjih je bilo tudi nekoliko drugače, saj so bila tam obilna deževja v obdobju vrha male ledene dobe za letine nekaterih pridelkov dobrodošla. Tako je najbrž tudi obilnejša proizvodnja oziroma prodaja nekaterih dobrin na živil lačnem trgu ob drugih dejavnikih lahko ugodno vplivala vsaj na vzdrževanje in nadomeščanje izgub prebivalstva v primorskih mestih: v drugi in tretji tretjini 17. stoletja je npr. v Kopru število rojstev vedno močno

presevalo število smrti, tudi v Izoli je v tem času prebivalstvo podobno hitro rastlo, čeprav je šlo v obeh mestih zlasti za nadomeščanje ljudi, ki so bili umrli za kugo; to so bile posebnosti v splošni podobi, po kateri je bilo demografsko stanje obmorskih krajev v celoti slabo (gl. Darovec 1992: 48, 49; Darovec 1999: 18, 29, 30, 34). Tudi generalna podoba poljedelske proizvodnje v sredozemskih območjih je bila temu ustrezno slaba: v teh časih je v Istri domača letna žitna proizvodnja zadostovala le za štirimesečno porabo (Vitolović 1971: 328).

Leto 1750

Srednja smer krivulj rasti prebivalstva prve polovice 18. stoletja, ki so retrogradno konstruirane, je potrjena z enako smerjo njenega namišljenega nadaljevanja do leta 1780, ki že temelji na štetju, kot je opisano v poglavju *Vizualni test krivulj glede na trende gibanja prebivalstva* (gl. tudi Vogelnik 1965: str. 71 in sl. 20 na str. 73). Vsekakor se je število prebivalstva na vsem sedanjem državnem ozemlju v tem času precej povečevalo, kljub občutnim pokrajinskim razlikam (gl. Blaznik 1970: 99, 100). Na rast je vsekakor močno vplivala agrarna struktura majhnih kmečkih posesti, ki je tedaj že precej prevladovala (gl. GDZS I: 170, 171); deljivost posestev je omogočala ustvarjanje številnejših samostojnih (čeprav revnih in tudi bednih) eksistenc, več porok in višjo nataliteto (gl. Zwitter 1973: 26). Prebivalstvo je najbrž – tako kot drugod po Evropi – naraščalo zlasti v najnižjih družbenih plasteh (največ neporočeni sorodniki in sorodnice na kmetijah, razni posli in dekle, razni pomožni delavci in delavke, bajtarji in bajtarke, dninarji in dninarke, pastirji, podeželski obrtniški šušmarji, krošnjarji, berači, beračice in drugi), katerih obstoj je bil v tedanji stanovski družbi (duhovščina, plemstvo, meščani in kmetje) odvisen od pripadnikov teh družbenih stanov; v tedanjih avstrijskih deželah je to revno prebivalstvo bržkone obsegalo kar polovico vseh ljudi (gl. Stekl 1980: 44–49). Sredi 18. stoletja je število poslov, gostačev in njihovih družinskih članov na Koroškem že skoraj dosegalo število članov kmečkih družin, na Štajerskem in Kranjskem pa okoli pol tega števila (GDZS 1980: 363).

Po izračunu, ki temelji na domnevni reprezentativnosti prebivalstvenih vzorcev treh župnij, bi bilo na Kranjskem leta 1680 več kot 275.000 ljudi (Dobovšek 1934: 115). Do 344.500 ljudi, ki so živeli na Kranjskem leta 1754 (Blaznik 1970: 99), bi prebivalstvo v 74 letih naraslo za 69.500 ljudi. Če na grafikon retrogradne konstrukcije nanesimo daljico (zavoljo enoznačnosti grafikona to v tukajšnji objavi ni narisano; prim. tudi komentar k letu 1600) med ustreznima koordinatnima točkama (leto 1680/275.000 ljudi in leto 1754/344.500 ljudi), opazimo, da leži daljica skoraj vzporedno z rezultanto konstruiranih grafov, retrogradno izhajajočih iz ustrezne koordinatne točke (leto 1754/830.000 ljudi) prek časovne abscise za leto 1680. Z drugimi besedami: glede na primerjavo medsebojno neodvisno dobljenih rezultatov bi bila trenda rasti prebivalstva med letoma 1680 in 1754 na Kranjskem in na celotnem ozemlju sedanje slovenske države podobna.

Ob sklepu ovržnih testov

394 Opravljeni ovržni testi niso zavrnilo retrogradne konstrukcije; kažejo, da se je prebivalstvo na Slovenskem gibalo v pasu, v katerem se gibljejo krivulje prikazanih štirih variant, ki retrogradno izhajajo iz koordinatne točke 830.000 ljudi/leto 1754. Vendar bi po drugem preračunavanju istih popisnih podatkov tega leta število 792.000 ljudi bolj ustrezalo zgodovinski stvarnosti (gl. Vogelnik 1965: 116–120; prim. Fischer 1995: 250; Fischer 1997: 340). Statistično gledano sicer nobeno od obeh števil ni zanesljivo; kar nekaj razlogov govori zoper in za utemeljevanje prvega in drugega števila. Z gotovostjo se seveda ne moremo odločiti ne za prvo ne za drugo število. Vendar se ob odločitvi za nižjo številsko retrogradno izhodišče značilni videz grafikona ne bi bistveno spremenil: izhodiščna koordinatna točka se samo pomakne za manj kot dva kvadratka nižje in proporcionalno hkrati tudi vse krivulje. Vsak, ki misli, da je nižje izhodiščno število bližje zgodovinski stvarnosti, lahko vse izračune v pričujočem spisu ponovi; rezultat na grafikonu bi bil skupaj z že izdelanimi krivuljami nekoliko širši pas, v katerem bi se gibale krivulje obeh variant, ki je pas, ki omejuje prostor, v katerem se je dejansko gibalo prebivalstvo na Slovenskem. Mislim namreč, da ovržni testi, ki niso ovrgli izdelane variante, bržkone ne bi ovrgli tudi variante, ki bi omogočala nekoliko nižje vrednosti.

Tej ugotovitvi moram dodati subjektivno opombo. Ovržnih testov, ki lahko preskušano zavrnejo, ne morejo pa ga potrditi, si nisem znal zamisliti sistemsko celotno, ampak žal predvsem le načelno in pragmatično glede na možnosti, kakor jih vidim; tako sem jih tudi uporabil. Med testiranjem sem bil nekajkrat presenečen nad nepričakovanimi rezultati, ki ne samo, da niso zavrnilo konstrukcije, ampak so vzbujali občutek, da prepričljivo govore v njen prid. Seveda se mi je med celotno raziskovalno pustolovščino zavoljo tega porajal tudi dvom: ali nehote vidim samo tiste ovržne testne možnosti, ki potem, ko postanejo nazorne, ne zavrnejo celotne konstrukcije? Zato sem iskal še več možnosti ovržnih testiranj. Metodičnega postopka, ki bi mi lahko odpravil omenjeni dvom, nisem našel. Hkrati pa me je bližina nekaterih dosedanjih zgodovinopisnih demografskih ocen ustreznim retrogradno konstruiranim številskim vrednostim na grafikonu (ker so te ocene nastale povsem neodvisno od pričujoče retrogradne konstrukcije; omenjene so v ovržnih komentarjih k letom 1300, 1400, 1500, 1600) nagibala k mnenju, da mora pas, v katerem se gibljejo konstruirane krivulje, ustrezati zgodovinski stvarnosti. Skratka, zdelo se mi je, da sem – tudi če sem v metodični zmoti – še vedno v podobni srečni situaciji kot očanec, ki je zadel glavni dobitok na srečolovu in je na vprašanje, kako je izbral stavno številko, dejal, da je v sanjah videl šest cvetlic, ki so imele po šest cvetnih listov – in *ker je šest krat šest devetinštirideset*, stavil na to dobitno številko.

O številu prebivalc

Eden od motivov za pričujočo retrogradno konstrukcijo demografske razvojne podobe je bilo vprašanje, v kolikšnem kvantitativnem okviru se mora gibati zgodovina žensk na Slovenskem. Zanesljive odgovore o deležu žensk v populaciji na sedanjem

državnem slovenskem ozemlju vsebujejo šele popisi prebivalstva od leta 1857; od tega leta naprej je med celotnim prebivalstvom število žensk vedno presegalo število moških (Letopis 2001: 85, 86). Vendar nikakor ni bilo vedno tako. Ob pomanjkanju številske pričevalnih virov je kajpak na uvodno vprašanje mogoče odgovoriti le z oceno; retrogradna konstrukcija je pri tem seveda le pripomoček. Zato se je treba vsaj sporadično orientirati v okoliščinah, ki morejo vplivati na okvir ocene. Številska razmerja žensk in moških v različnih obdobjih in različnih družbah so seveda različna; v soodnosu s kulturnimi razmerami je spol povezan z večjo ali manjšo smrtnostjo.

O številnosti dečkov in deklic

Zdi se, da je precej splošen rahel presežek novorojenih dečkov nad novorojenimi deklicami, ki pa naj bi se – menda zavoljo manj odporne fizične konstitucije dečkov – nekoliko korigiral že z večjo smrtnostjo dečkov. Ta presežek najbrž ni kulturno pogojen. Danes je v Evropi in pri nas (Women 1995: 9; Letopis 2001: 553), podobno kot je bilo npr. v Slovenski Bistrici v 17. in 18. stoletju (Koropec 1990a: 33, 34; Koropec 1990b: 68, 69), na Selah na Koroškem med letoma 1692 in 1990 (Makarovič 1994: 70, 71), v Predgradu v Beli krajini med letoma 1671 in 1981 (Makarovič 1985a: 43), v Trziču v 18. in 19. stoletju (Kragl 1994: 379, 380), na Tolminskem v 19. stoletju (Rutar 1882: 316), na Strojni med letoma 1755 in 1980 (Makarovič 1982: 88), v Črni na Koroškem med letoma 1784 in 1940 (Makarovič 1986a: 19) med vsemi rojenimi od slabih 51 do 52 odstotkov dečkov; obratno razmerje, kot npr. v Velenju in okolici med letoma 1784 in 1899, se kaže kot anomalija (Hudales 1997: 76, 161). Vendar je majhen presežek novorojenih dečkov nad deklicami za demografsko podobo prebivalstva nepomemben; uravnala naj bi ga že malenkostno večja smrtnost dečkov, kot se je npr. stalno dogajala med dojenimi obeh spolov v 19. stoletju v Celju (Vidmar, Štefančič 2001: 118).

Smrtnost otrok

Demografska podoba je seveda v precejšnji meri odvisna tudi od smrtnosti otrok. Ta je bila pred demografskim prehodom (ko je padla smrtnost, nataliteta pa je ostala še nekaj časa visoka in je povzročila močan prirast prebivalstva, preden sta se ustalila nizka smrtnost in nizka rodnost) v obdobju uveljavljanja industrijske družbe splošno grozljivo visoka. V srednje- in zahodnoevropskem zgodnjem srednjeveškem in zgodnjem visokosrednjeveškem prebivalstvu je bilo tudi zato več moških kot žensk. To stanje je bilo povezano z nizkim družbenim vrednotenjem žensk in z ubijanjem slabotnih novorojencev, za kakršne so imeli zlasti deklice; na spremenjen odnos do teh ljudi je vplivalo uveljavljanje krščanstva, zlasti krsta (Hansueli 1982: 55, 56).

Po doslej znanih raziskavah okostij je bilo v **staroslovanskem obdobju** na Slovenskem podobno. Smrtnost otrok, med katere tu štejem od novorojenih do štirinajstletnikov in štirinajstletnic, je bila visoka. Čeprav otrok niso vedno pokopavali na pokopališčih, so odstotki tam izkopanih otroških grobov še vedno strahotni. Na pokopališču Bled, izkopavanem leta 1848, je bilo 42,6 odstotka otroških okostij,

na pokopališču Turnišče 29,6 odstotka, na pokopališču Bled, izkopavanem leta 1949, 27,7 odstotka, na pokopališču Bled-Otok 24,2 odstotka, na pokopališču Ptuj 22,1 odstotka, na pokopališču Batuje 21,1 odstotka in na kranjskem pokopališču 9,6 odstotka. Še hujšo podobo kažejo nekatere primerjalno povedne staroslovanske nekropole iz časa med 7. in 12. stoletjem: na štirinajstih grobiščih na ozemlju sedanje Češke in Slovaške in na šestih grobiščih na madžarskem ozemlju je bilo med izkopanimi dobrih 34 odstotkov otrok, ob tem je bilo povsod, kjer so izkopali večje število grobov, ženskih okostij manj kot moških (gl. Tomazo-Ravnik 1975: 87–91). Po antropološki obdelavi 11 zgodnesrednjeveških skeletnih serij, ki zajemajo 469 okostij z Bleda in okolice je bila umrljivost v otroštvu ocenjena na 42 do 58 odstotkov (Leben-Seljak 1998: 116, 117).

Iz tabele, ki vsebuje rezultate preiskav zgodnesrednjeveških skeletov s petih pokopališč na Slovenskem in s sedmih primerjalnih nekropol, je razvidno, da otroci najbrž niso umirali toliko ob ali takoj po porodu, kot pozneje (Leben-Seljak 1996: 101, 102). Sicer je bila visoka umrljivost otrok še dolgo grozljiv regulator rasti prebivalstva in velikosti družin, ki je bil sicer tudi za evropski **pozni srednji vek** splošno precej navaden (gl. npr. Waley 1985: 238, 239). Grozovite stopnje otroške umrljivosti so se nadaljevale v **novi vek**. Tako so npr. otroci med letoma 1664 in 1770 v mrliške knjige v Mariboru vpisanimi umrlimi zavzemali 35 odstotkov (Radovanovič 1991: 34). V zadnjem desetletju 17. stoletja je v Ljubljani umrlo več otrok kot odraslih (Štuhec 1985: 127, 128). Sredi 18. stoletja je bilo v Kranju med vsemi umrlimi polovica otrok do 14. leta starosti (Štuhec 1983: 291, 292) in še v 19. stoletju je bilo v Cerknici med vsemi umrlimi od 50 do 60 odstotkov otrok in v Šentjernejju je tedaj umrljivost dojenčkov (tj. otrok do enega leta starosti) med letoma 1830 in 1879 nihala med 17 in 21 odstotkov (Leben-Seljak 1999: 62, 64). Podobno žalostno je bilo v 19. stoletju tudi drugod, kjer se je umrljivost dojenčkov gibala okoli 20 odstotkov, kot npr. v mestu Celje in v vasi Gabrovka (Vidmar, Štefančič 2001: 117–122). Pregled dosedanjih védenj kaže, da se je strašna umrljivost dojenčkov v 19. stoletju le zelo počasi zboljševala; smrtnost otrok nasploh pa je še vedno zavzemala nad 35 odstotkov vseh umrlih in je vsaj ponekod in občasno dosegala in celo presegala 45 odstotkov vseh umrlih, kot v trgu Velenje in velenjski agrarni okolici (Hudales 1997: 113–118, gl. tabelo 12 na str. 163). Podobno je bilo v prvih treh četrtinah 19. stoletja na Tolminskem (gl. Rutar 1882: 316). Le malo bolje je bilo v koroškem pretežno agrarnem naselju, kjer je še v drugi polovici 19. stoletja umrla več kot četrtina vseh otrok (Destovnik 2002: 165); trajno hudo podobo pa kaže trg Tržič, kjer je v prvi polovici 18. stoletja umrlo 39,5% otrok, mlajših od šest let, v drugi polovici 18. stoletja 40,8 odstotka, v prvi polovici 19. stoletja 36,7 odstotka in v drugi polovici 19. stoletja še 39,9 odstotka otrok, mlajših od šest let (gl. tabelarni pregled matičnih knjig v: Kragl 1994: 379–381).

Moški žive dlje kot ženske

Predstave o razmerjih moškega in ženskega dela prebivalstva v obdobjih pred štejtji prebivalstev moremo nasloniti na ocene, ki temeljijo na relativnih spolnih razmerjih

povprečnih doživetih starostih, trajanju in posebnostih življenjskega cikla; v družbah, v katerih ženske povprečno umirajo mlajše od moških, so slednji seveda številnejši.

Precej jasno podobo dajejo antropološke preiskave skeletov za **zgodnesrednjeveško obdobje**. Raziskava 198 okostij (94 ženskih in 104 moških – ob 101 okostju, ki spolno ni bilo določljivo) iz 10.–11. stoletja, izkopanih na Ptujju, je pokazala, da je od ljudi, ki so preživeli otroštvo, v odrasli (adultni) dobi (22–35 let) umrla polovica žensk in manj kot tretjina moških in v zreli dobi (36–55 let) dobra polovica moških in tretjina žensk; med redkimi starci je bilo približno enako število žensk in moških (gl. Ivaniček 1951: 9, 10, 81, 82). **Pričakovana starost ob vstopu v odraslo življenje je bila torej precej višja pri moških, iz česar sledi, da je bilo med prebivalstvom znatno manj žensk kot moških.**

397

Podobne razlike med moškimi in ženskami kažejo kranjski staroslovanski skeleti. Raziskava 827 okostij, od katerih je bilo moških 323, ženskih 234, spolno nedoločenih 191 in otrok 79, je pokazala, da je od ljudi, ki so preživeli otroštvo, **v odrasli dobi umrla precej več kot polovica žensk in precej manj kot polovica moških, in v zreli dobi dobra polovica moških in dobri dve petini žensk; med redkimi starci je bilo moških malo manj** (Tomazo-Ravnik 1975: 87–90).

Po osteološki obdelavi enajstih zgodnesrednjeveških skeletnih serij, ki zajemajo 469 okostij z Bleda in okolice, je bila **pričakovana življenjska doba 20 let starih žensk zaradi večje umrljivosti v adultni dobi kar za okoli 10 let krajša od življenjske dobe moških**: največ moških je umrlo med 40. in 60. letom strosti, največ žensk pa med 20. in 30. letom (Leben-Seljak 1998: 116, 117). Ne dosti ugodnejši rezultat je pokazala raziskava 401 spolno in starostno določljivega okostnjaka iz obdobja med 8. in 12. stoletjem s pokopališča pri farni cerkvi v Kranju: **med odraslimi je največ moških umrlo v petem desetletju starosti, največ žensk pa v četrtem desetletju starosti. 40 let je dočakalo 61 odstotkov moških in le 50 odstotkov žensk**: razen v starosti 40–49 let, ko so ženske povprečno lahko pričakovale še 13,1 leta življenja, moški pa 12,3 leta življenja, je bila **povprečna pričakovana življenjska doba žensk v vseh starostnih obdobjih za eno ali dve leti krajša od povprečne pričakovane starosti moških** (Leben-Seljak 1996: 97–99).

Zelo malo vemo o ustreznem spolnem razmerju pričakovanih starosti v **visokem in poznem srednjem veku**. Meniti moremo, da se v tem obdobju podoba ni bistveno spremenila; nove zgodovinske okoliščine, ki bi omogočale domneve, da bi se povprečna starost žensk lahko izenačila s povprečno starostjo moških ali da bi jo celo preseгла, niso znane. S to domnevo se prejkone ujema podoba, ki se je pokazala ob raziskavi zobne gnilobe pri poznoantičnem in srednjeveškem prebivalstvu. Na dveh pokopališčih poznoantičnega rimskega mestnega ali obmestnega in romaniziranega podeželskega prebivalstva iz 3. in 4. stoletja pri Ptujju in Brezjah je bilo za preiskavo primernih precej več moških kot ženskih lobanj; na poznosrednjeveškem pokopališču trga Središče pa je bilo obratno (Leben-Seljak, Štefančič 2001: 85–87; prim. Curk 1991: 161); slednje seveda kaže, da so

bile lobanje žensk iz poznega srednjega veka boljše ohranjene, oziroma da so tedaj ženske umirale mlajše kot moški.

Vsekakor je bilo stanje podobno še v **zgodnjem novem veku**; tudi v povprečju evropskega zgodnjega novega veka je bila za ljudi, ki so doživeli dvajset let, pričakovana starost žensk v vseh nadaljnjih starostnih obdobjih precej splošno nižja od pričakovane starosti moških (Dülmen 1990: 207). Na Slovenskem je antropološka analiza 118 spolno določljivih skeletov iz obdobja 16.–18. stoletja s pokopališča pri farni cerkvi v Kranju pokazala, da so med odraslimi osebami **moški največ umirali v starosti 40–49 let, ženske pa največ v starosti 20–29 let**. Starost 40 let je dočakalo 65 odstotkov moških in 41 odstotkov žensk, starost 60 let pa 20 odstotkov moških in 8 odstotkov žensk: v starosti 20–29 let so moški lahko pričakovali, da bodo živeli še 27 let, enako stare ženske pa le še 19,3 leta (Leben-Seljak 1996: 99–101). Na podobno stanje kaže tudi antropološka raziskava 59 okostij, izkopanih v župni cerkvi v Šentjerneju, ki segajo v obdobje od 13. stoletja do 18. stoletja (gl. Križ 1987: 289–291). Med njimi je bilo 18 moških, 15 žensk, 21 otrok in pet oseb nedoločljivega spola; starost je bila določljiva za 10 žensk in 14 moških. Iz analitičnih ugotovitev sledi, da so **v povprečju ženske umirale stare 22 do 36 let, moški pa v povprečju stari dobrih 36 do 55 let** (gl. Leben-Seljak 1999: 61, 62).

Na podlagi povedanega moremo sklepati, da je pred 18. stoletjem na Slovenskem trajno sočasno živelo povprečno po manj **odraslih žensk kot odraslih moških**, čeprav seveda ne povsod in **ne v vseh družbenih okoljih**.

Žensk je bilo manj kot moških samo v celotnem prebivalstvu. Vsaj v tistih mestih, kjer so bile številne deklice za domača dela, ki so jih imeli za lažja in ženskam primerna, je število žensk bržkone presegalo število moških; tako je bilo npr. v Ljubljani v sredi in ob koncu 18. stoletja (Valenčič 1954: 192; Valenčič 1957: 119). Pregled znanih številskih podatkov kaže, da je sredi 18. stoletja ženska služinčad obsegala najmanj 17 odstotkov ljubljanskega prebivalstva, oziroma da je bila tedaj v Ljubljani vsaka šesta oseba deklica (gl. Valenčič 1954: 195–197). Tudi iz razčlenitve demografske podobe Kranja po popisu leta 1754 je razvidno, da so tedaj tam ženske številčno prevladovale nad moškimi v vseh starostnih kategorijah, razen takoj po rojstvu, med petdeset let starimi ljudmi in med ljudmi, ki so se rodili še v 17. stoletju (Štuhec 1983: 286, 287). Delež dekel, ki jih je bilo pritegnilo mesto, v teh razmerjih ni jasno opredeljen; v seznamu prebivalcev Kranja leta 1754 (gl. Svetina 1983: 273–283) je pod imeni deklica, pastirica, pestunja naštetih 120 žensk, kar je tedaj pomenilo dobrih 8 odstotkov mestnega prebivalstva; njihova povprečna starost je bila le 23 let, kar seveda priča, da je bilo dekel ali bivših dekel precej več in da so skrite med drugimi imenovankami, najbrž zlasti pod imenoma gostačka in žena.

Za stanje **pred 18. stoletjem, ko ženske prej umirajo kot moški in jih je manj kot moških**, je najbrž precej ilustrativna podoba prebivalstva v župniji Komenda med letoma 1754 in 1760: od oseb, ki so bile starejše od 50 let, je bilo:

med 50–60 let starimi ljudmi 87 moških in 82 žensk (51,5:48,5 %),

med 60–70 let starimi ljudmi 54 moških in 36 žensk (60:40 %),

med 70–80 let starimi ljudmi 21 moških in 14 žensk (60:40 %),

med 80–83 let starimi ljudmi 7 moških in 2 ženski (77,7:22,3 %) (gl. Demšar 1979: 24).

Podobno je leta 1754 tudi v Ljubljani (kjer je bilo zavoljo dekel sicer precej več žensk kot moških) odstotkovno stanje ljudi nad 50 let kazalo, da je bila **ob rojstvu pričakovana starost moških, rojenih še v 17. stoletju, večja od pričakovane starosti žensk**. Tedaj je bilo starih:

med 50–59 let 8,36 % vseh moških in 8,00 % vseh žensk,

med 60–69 let 4,10 % vseh moških in 3,91 % vseh žensk,

med 70–79 let 1,22 % vseh moških in 1,14 % vseh žensk,

med 80–89 let 0,44 % vseh moških in 0,35 % vseh žensk,

med 90–99 let 0,07 % vseh moških in 0,22 % vseh žensk (Valenčič 1954: 196).

399

Ženske žive enako dolgo in dlje kot moški

Razmerje med pričakovano starostjo žensk in moških se je postopoma začelo izboljševati v 18. stoletju. Pomemben delež je imela pri tem zmanjšana smrtnost porodnic oziroma izboljšanje porodne pomoči v drugi polovici 18. stoletja (gl. Borisov 1995: 15–69). Tako je npr. v župniji Slovenska Bistrica v 18. stoletju bila ob grozljivem razmerju, po katerem so otroci do 10. leta obsegali 42 odstotkov vseh umrlih, vendarle dočakana **povprečna starost žensk 32 let, moških pa 30 let** (Koropec 1990b: 71). Vendar je bilo izboljševanje počasno in postopno: med ljudmi, ki so se rodili ob koncu 17. stoletja in v 18. stoletju, je še vedno dočakalo večjo starost več moških kot žensk in **vzorec večje dočakane starosti žensk kot moških, ki je danes zelo izrazit, se je dokončno uveljavil šele med ljudmi, ki so se rodili v 19. stoletju**.

Nazorno podobo gornje trditve kažejo prebivalstveni starostni piramidi leta 1754 za Mariborsko in Celjsko okrožje (Straka 1971: 246, 247) in piramidi za celotno slovensko državno območje za leto 1869 in 1910 (gl. Vogelnik 1967: 88/301). Seveda pa je to bil precej neenakomeren proces, ki je bil v različnih družbenih okoljih in pokrajinah različen. Vsekakor pa ne gre samo za kazalec manjšega števila smrti ob porodih, ampak za relativno izboljševanje obupnega družbenega položaja žensk, ki bi morale zaradi večje biološke odpornosti sicer nasploh živeti dlje kot moški; večje število žensk kot moških med starim prebivalstvom je kajpak le malo odvisno od manjše smrtnosti porodov. Vsekakor je glede na celoto po prvem statistično relevantnem popisu prebivalstva leta **1857 tedaj na ozemlju današnje slovenske države živelo že okoli 2,7 odstotka več žensk kot moških** (gl. Letopis 2001: 85) in na ustreznem grafikonu (Fischer 1997: 340), ki zajema s popisi zajeto prebivalstvo med omenjenim popisom in letom 1990, je nazoren neprestan presežek žensk nad moškimi, ki se seveda stopnjevitost poveča zlasti v času prve in druge svetovne vojne.

Vendar velja ta podoba seveda za povprečno celoto. V nekaterih krajih in družbenih okoljih se namreč povprečna večja starost žensk kot moških še celo 19. stoletje ni uveljavila. Tako je bilo npr. na hribovskih kmetijah na Selah na Koroškem,

kjer so ženske vse od leta 1741 do obdobja med svetovnima vojnoma umirale povprečno mlajše kot moški; obratno je bilo le v letih, ko so moški umirali v vojnah. Ob tem velja poudariti, da povprečno krajših življenj žensk niso povzročile smrti ob porodih, ki so bile v matičnih knjigah v letih 1784–1992 vpisane kot vzrok smrti le za 15 porodnic (gl. Makarovič 1994: 77–81). Drugače je bilo v delavskem naselju v Črni na Koroškem, kjer so med letoma 1784 do 1830 ženske umirale povprečno občutno mlajše od moških, nato pa se je – z izjemama v sedemdesetih letih 19. stoletja in v prvem desetletju 20. stoletja – razmerje za stalno obrnilo v prid žensk (gl. Makarovič 1986a: 22). Seveda ni bilo povsod enako. Poučno podobo nudijo npr. pregledne tabele umrlih po spolu in starostnih skupinah v trgu Velenje in v tamkajšnji kmečki okolici (gl. Hudales 1997: 163, 164); izračuni po srednjih vrednostih tabelnih starostnih kategorij povedo, da je bila pričakovana starost žensk ob dopolnjenem 15. letu starosti v okolici Velenja od konca 18. stoletja do konca 19. stoletja višja od pričakovane starosti moških in podobno tudi v trgu od konca 18. stoletja do srede 19. stoletja; nasprotno pa je bila v trgu v drugi polovici 19. stoletja pričakovana starost moških ob dopolnjenem 15. letu starosti višja od ustrezne pričakovane starosti žensk. Seveda je živelo zato v drugi polovici 19. stoletja v trgu nekaj več moških kot žensk, medtem ko je kajpak živelo v prvi polovici 19. stoletja v trgu in v vsem obravnavanem obdobju v okolici več žensk kot moških (gl. Hudales 1997: tabela 1 na str. 159).

Postopno izenačevanje pričakovane starosti žensk s pričakovano starostjo moških v 18. stoletju in uveljavitev modela večje doživete starosti žensk kot moških v 19. stoletju je zelo pomembni, splošni in ogromno večino ljudi ter številne življenjsko usodne okoliščine zajemajoči objektivni kazalec povprečnega relativnega izboljševanja družbenega položaja žensk. Kaže na prelomno dogajanje v zgodovini in pomeni zgodovinopisno orientacijo o spreminjanju človeških odnosov, ki je sicer v pričevanjih virov komaj opazno. Seveda je treba opazovati tudi število prebivalk glede na to spreminjanje, ki je bilo del tedanje kompleksne preobrazbe temeljev družbene in gospodarske organiziranosti in mesta ljudi v teh procesih (gl. npr. Vilfan 1961; Britovšek 1964; Melik 1966; Grafenauer 1974a; GDZS 1970; GDZS 1980; Šorn 1984). Spreminjanje spolnega vzorca doživete starosti tudi ni bilo zgolj posledica ali del demografske tranzicije, ki je evropski pojav in se je začela ob koncu 18. stoletja; na Slovenskem se je ta demografski prehod namreč uveljavljal zelo postopoma glede na družbene plasti in pokrajine, vrh tega se je neenakomerno gibal vse do prve svetovne vojne in se zaključil šele v sredini 20. stoletja (gl. npr. Vogelink 1965: 70–84; Hudales 1997: passim; Hudales 1999).

Seveda zgornji kazalec nikakor ne kaže na družbeno spolno enakopravnost, ampak le na odpravljanje najhujših okoliščin v okviru že tako težkega življenja večinskega prebivalstva še bolj in skrajno obupne kakovosti življenja žensk; večja doživeta starost žensk kot moških je nabrž biološka možnost oziroma izraz večje naravne odpornosti žensk zavoljo reproduktivne funkcije. Danes v vseh državah Evropske skupnosti število žensk presega število moških: med mladim prebivalstvom

je nekoliko več moških, pri prebivalstvu v starosti 40–59 let je številsko razmerje med spoloma uravnovešeno, pri ljudeh večje starosti pa število žensk zaradi njihove manjše smrtnosti oziroma daljšega življenja presega število moških (Delacourt 1992: 10–13). Na starost ljudi nedvomno zelo vplivajo družbene in kulturne okoliščine, vendar se zdi, da je povprečno daljše življenje žensk v zadnjem obdobju v zahodni družbi vendarle tudi izraz njihove večje naravne odpornosti. Na to kaže podatek, da je v sodobni Evropi pri moških vseh starostnih obdobjih smrtnost večja kot pri ženskah, čeprav vsaj v mladosti ni pri družbenem kulturnem odnosu do otrok obeh spolov nikakršnih razlik, ki bi lahko vplivale na smrtnost.

Pred 18. stoletjem je večja smrtnost žensk v večinskem prebivalstvu nastajala predvsem zavoljo družbene zapostavljenosti oziroma okoliščin njihovega težkega življenja, ki je bilo še slabše kot življenje moških. Grozeča je bila tudi smrtnost pri porodih, ki pa je bila vendarle spet odraz ženske družbene zapostavljenosti. Organizirano strokovno, medicinsko utemeljeno izobraževanje porodnih pomočnic se je začelo šele v drugi polovici 18. stoletja, začetki akademskega porodništva sodijo šele v konec 18. stoletja in resnične vsestranske izboljšave sodijo v drugo polovico 19. stoletja, čeprav je še v obdobju med svetovnimi vojnami večina porodnic rojevala doma (gl. Borisov 1995: 15–69).

Naj omenim še precej značilno mnenje, po katerem naj bi bila večja smrtnost moških povezana z njihovo večjo vlogo v aktivnem gospodarskem življenju oziroma večjo izpostavljenostjo poklicnim in kulturnim dejavnikom, ki povečujejo smrtnost. Tako je pri veliki večini različnih prebivalstev smrtnost žensk v vseh starostnih skupinah bistveno nižja od smrtnosti moških; zaradi družbeno zapostavljenega položaja žensk pa lahko njihova smrtnost presega smrtnost moških (Vogelink 1965: 39–41). Dejstvo, da so danes v zahodnem svetu ženske vsaj tako kot moški izpostavljene poklicnim dejavnikom, ki povečujejo smrtnost, in da kljub temu živijo povprečno precej dlje kot moški in da števیلčno presegajo moško populacijo, kaže, da je prej omenjeno mnenje predsodek.

Koliko ljudi je živel na Slovenskem

Ob upoštevanju vsega doslej povedanega je možen sprejemljiv poskus odgovora na relevantno in temeljno vprašanje, **koliko ljudi je živel na Slovenskem**, oziroma koliko ljudi je ustvarjalo zgodovino na našem ozemlju, z drugimi besedami, koliko ljudi je predmet družboslovnih in humanističnih raziskav o preteklosti sedanjega slovenskega ozemlja. Na to ni mogoče odgovoriti s številkami; seveda to velja tudi ožje za študije oziroma **zgodovino žensk**, ki je (za vsa področja današnje zgodovinske vednosti) **nujni, čeprav večinoma manjkajoči pogled na enega od bistvenih, vendar prezrtih delov preteklosti**.

Števila, dobljena z retrogradno konstrukcijo, so seveda domnevna in njihove nadaljne izpeljave spet na podlagi domnev bi bile skoraj gotovo zmotne. Drugače pa je z možnostjo odgovora na vprašanje o **številski kategoriji**, se pravi, ali gre za število ljudi, ki sodi v stotisoče, milijone ali desetine milijonov. Z gotovostjo vemo, da je v preteklosti – kljub občasnim stagnacijam in upadanjem – število prebivalstva

postopoma raslo; z drugimi besedami, da predstavlja današnje prebivalstvo do sedaj najvišje možno število na slovenskem ozemlju. Seveda pa je **vsota vseh oseb**, ki so živele na današnjem slovenskem ozemlju, mnogokrat večja, čeprav ne vemo, kolikokrat. Na vprašanje, v kakšno predstavno številsko kategorijo sodi odgovor, pa je vendarle mogoče utemeljeno, čeprav hipotetično odgovoriti na podlagi stopenj retrogradne konstrukcije, ki ob domnevni nataliteti kažejo na smrtnosti.

Zavoljo navedenih razlogov ne navajam števil izračunov (katerih natančnost ne bi bila samo zmotna, ampak tudi smešna), pač pa samo opišem postopek in omenim nekaj okvirov, v katerih se gibljejo rezultati. Uporabljal sem konstruirana števila, navedena v poglavju *Povprečna domnevna števila prebivalstva na Slovenskem* in domnevno stopnjo natalitete 35 ‰, ki naj bi bila za obdobje pred 18. stoletjem precej značilna in stalna (gl. Vogelnic 1965: 5–10, 71–75, 81). Konstruirana števila prebivalstva za zadnja leta vsakega stoletja sem vzel kot karakteristična povprečja za leta vsakega ustreznega naslednjega stoletja. Najprej sem po stopnji 35 ‰ izračunal domnevno število rojstev za ustrezno stoletje, nato sem glede na število prirastka (oziroma enkrat upadka; seveda nisem upošteval migracij, o katerih številčnosti pred 18. stoletjem ne vemo nič zanesljivega) ljudi v naslednjem stoletju izračunal stopnjo smrtnosti za vsako stoletje od 7. do vključno 18. (podatki za drugo polovico 18. stoletja seveda niso več plod retrogradne konstrukcije, gl. Vogelnic 1965: 70–73, 122) in po stopnji splošne smrtnosti število smrti v vsakem stoletju. Okviri, v katerih se gibljejo števila smrti (ustrezne račune lahko na podlagi povedanega vsak, ki ga ta številska spekulacija zanima, ponovi), so sledeči.

Ob domnevni nataliteti 35 ‰ bi se od 7. do 10. stoletja stopnja smrtnosti znižala s 34,5 ‰ na 33,7 ‰, od 11. do 13. stoletja bi stopnja smrtnosti padla z 32,2 ‰ na 29,4 ‰, v 14. stoletju bi se dvignila na 38,2 ‰, od 15. do 17. stoletja bi se dvignila s 30,4 ‰ na 34,1 ‰ in se v drugi polovici 18. stoletja spustila na 30,8 ‰.

Številsko kategorialno bi to pomenilo naslednje individualne smrti: od 7. do 10. stoletja več kot 2 milijona; od 11. do 13. stoletja skoraj 2,400.000; v 14. stoletju skoraj 2 milijona; od 15. stoletja do vključno 18. stoletja skoraj 7,600.000 umrlih.

Skupno bi to pomenilo, da je od vključno 7. do vključno 18. stoletja na slovenskem ozemlju umrlo **od 13 do 15 milijonov** tamkaj bivajočih ljudi. Med njimi je bilo strahotno mnogo otrok. Umrljivost otrok, med katere štejemo še štirinajstletnice in štirinajstletnike, je bila grozljiva in je občasno lahko dosegala celo več kot polovico vseh umrlih. Po rojstvu je bilo med vsemi ljudmi nabrž malenkostno manj deklic kot dečkov; pri slednjih sta bili tudi pričakovana starost ob rojstvu in pričakovana starost ob odraslosti precej višji. Med odraslimi, ki so tvorci zgodovine, je bilo občutno več moških kot žensk.

Koliko odraslih žensk je živelo na Slovenskem

Po vsem v tem poglavju zapisanem moremo potemtakem oceno o predstavnih številskih kategoriji, v katero sodijo **vse prebivalke**, ki so potencialni predmet zgodovinopisnih raziskav in so se v obdobju med vključno 7. in vključno 18. stoletjem rodile na sedanjem slovenskem državnem ozemlju, postaviti med **6,500.000 in 7,500.000**. Oceno **števila odraslih žensk**, ki niso umrle v otroški dobi in so bile

med 7. in 18. stoletjem soustvarjalke in sooblikovalke dobrin ter gmotnih, družbenih in duhovnih zgodovinskih stanj in dogajanj na sedanjem slovenskem ozemlju, moremo oblikovati v količinsko predstavo, ki sodi med **tri in štiri milijone** prebivalc; seveda pa je slednjo oceno treba videti v luči pričakovanih povprečnih starosti ob odraslosti žensk, ki so bile še krajše od ustreznih pričakovanih starosti ob odraslosti moških.

Ovržni test številskih kategorij

Doslej znani zgodovinski viri in raziskave ne omogočajo preverjanja veljavnosti zgoraj navedenih kategorialnih številskih predstav. Vendar je možen vsaj en ovržni preskus. Zgornjemu postopku enak izračun hipotetične enakomerne rasti prebivalstva, ki bi jo na grafikonu predstavljala daljica z ustreznim podaljškom do leta 1800 kot graf med 100.000 prebivalci leta 600 in 830.000 prebivalci leta 1750 (torej s skoraj enakim začetkom in enakim zaključkom kot pri retrogradno konstruiranih krivuljah), more biti primerjava, ki je lahko ovržni test, se pravi preizkus, ki lahko dobljene kategorialne številске predstave ovrže, ne more pa jih potrditi. Ta preizkus temelji na grafični predstavi demografskega razvoja, kakršnega na podlagi znanih zgodovinskih dejstev in vsega znanega o razvojnih prebivalstev z gotovostjo ni bilo. Števila, ki jih pokaže test, bodo kajpak višja od zgoraj navedenih predstav; če pa poskus pokaže zgornji predstavi zelo podoben rezultat, je ta predstava zavrnjena.

403

Po enakem računskem postopku kot pri tistem, ki temelji na retrogradno konstruiranih številih, dobimo pri primerjalnem testnem vzorcu enakomerne rasti prebivalstva rezultat, po katerem bi od vključno 7. do vključno 18. stoletja na slovenskem ozemlju umrlo od 39 do 42 milijonov tam živčih ljudi, kar seveda ni mogoče in se zelo razlikuje od prej navedenih številskih predstav, dobljenih na podlagi retrogradnih konstrukcij in vdenj o zgodovinskih stanjih in dogajanjih na Slovenskem; ta test torej dobljenih kategorialnih številskih predstav ne ovrže.

VIRI IN LITERATURA

- Alpes 1969 = Alpes Orientales V, Ljubljana.
- ANSI 1975 = Arheološka najdišča Slovenije, ur. S. Gabrovec et al., izdala SAZU, Inštitut za arheologijo, Ljubljana.
- Atlas 1985 = Atlas Slovenije, Izšlo v sodelovanju Geodetskega zavoda SR Slovenije in založbe Mladinska knjiga, Uredila B. Ingolič in M. Krušič, Ljubljana.
- BENEDIK 1991 = Metod Benedik, Protireformacija in katoliška prenova, v: Zgodovina Cerkve na Slovenskem, Celje, str. 113–152.
- BEZLAJ 1956/1961 = France Bezljaj, Slovenska vodna imena 1, 2, Ljubljana.
- BEZLAJ 1969 = France Bezljaj, Das vor-slawische Substrat im Slowenischen, v: Alpes Orientales V, SAZU, Razred za filološke in literarne vede, Dela 24, Ljubljana.
- BEZLAJ 1974 = Začasni slovar slovenskih priimkov, SAZU, Inštitut za slovenski jezik, Etimološko-onomastična sekcija, Odgovorni urednik France Bezljaj, Ljubljana.
- BEZLAJ 1976–1995 = France Bezljaj, Etimološki slovar slovenskega jezika I–III, Ljubljana.
- BIDERMAN 1887 = Hermann J. Biderman, Zur Geschichte der Uskokken in Krain, v: Archiv für Heimatkunde II, von Franz Schumi, Laibach 1884 u. 1887.
- BIRABEN 1980 = Pozabljenih osemdeset milijard Zemljanov, po študijah Jeana-Noëla Birabena, v: Življenje in tehnika, letnik XXXI, št. 3, Ljubljana.

- BLAZNIK 1970 = Pavle Blaznik, Bogo Grafenauer, Milko Kos, Fran Zwitter, Kolonizacija in populacija, v: Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev, Zgodovina agrarnih panog, I. zvezek, Agrarno gospodarstvo, Ljubljana, str. 29–127.
- BLAZNIK 1973 = Pavle Blaznik, Škofja Loka in Loško gospostvo (973–1803), Škofja Loka.
- BLAZNIK 1986/1988 = Pavle Blaznik, Historična topografija Slovenije II, Slovenska Štajerska in jugoslovanski del Koroške do leta 1500 I, II, Maribor.
- BLOCH 1961 = Marc Bloch, Feudal Society, Vol. 1, The University of Chicago Press.
- BLOCH 1996 = Marc Bloch, Apologija zgodovine ali zgodovinarjev poklic, Ljubljana.
- BORISOV 1985 = Peter Borisov, Zgodovina medicine: poskus sinteze medicinske misli, Ljubljana.
- BORISOV 1995 = Peter Borisov, Ginekologija na Slovenskem od nastanka do 80. let 20. stoletja, SAZU, Razred za medicinske vede, Dela 3, Ljubljana.
- 404 BRATOŽ 1996 = Rajko Bratož, Ecclesia in gentibus: vprašanje preživetja krščanstva iz antične dobe v času slovansko-avarske naselitve na prostoru med Jadranom in Donavo, v: Grafenauerjev zbornik, ur. Vincenc Rajšp et al., Ljubljana.
- BRAUDEL 1988 = Fernand Braudel, Strukture vsakdanjega življenja: mogoče in nemogoče. Materialna civilizacija, ekonomija in kapitalizem, XV.–XVIII. stoletje, I, Ljubljana.
- BRITOVŠEK 1964 = Marijan Britovšek, Razkroj fevdalne agrarne strukture na Kranjskem, Ljubljana.
- BULLOCK 1962 = History: Civilization from its Beginnings, ur. Alan Bullock, Gerald Barry, J. Bronowski, James Fisher, Julian Huxley. MacDonald: London.
- BURKE 1993 = Peter Burke, Revolucija v francoskem zgodovinopisju: Anali 1929–89, Ljubljana.
- CEVC 1997 = Tone Cevc, Davne sledi človeka v Kamniških alpah: arheološke najdbe v planinah (1995–1996), Ljubljana.
- CHAUNU 1977 = Pierre Chaunu, Civilizacija klasične Evrope, Beograd.
- CIGLENEČKI 1987 = Slavko Ciglenečki, Höhenbefestigungen aus der Zeit vom 3. bis 6. Jh. im Ostalpenraum / Višinske utrdbe iz časa 3. do 6. st. v vzhodnoalpskem prostoru, Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Razred za zgodovinske in družbene vede, Dela 31, Inštitut za arheologijo 15, Ljubljana.
- CIGLENEČKI 1990 = Slavko Ciglenečki, Poselitvena podoba ob zatonu antike, v: Traditiones 19, Ljubljana, str. 33–38
- CIGLENEČKI 1992 = Slavko Ciglenečki, Pólis Nórikon: poznoantične višinske utrdbe med Celjem in Brežicami, Podsreda.
- COHEN 1997 = Mark N. Cohen, Demographic expansion: causes and consequences, v: Companion Encyclopedia of Anthropology, ed. by Tim Ingold, London, New York.
- CONTE 1989 = Francis Kont (Francis Conte), Sloveni: nastanak i razvoj slovenskih civilizacija u Evropi I, Beograd.
- CURK 1991 = Jože Curk, Trgi in mesta na Slovenskem Štajerskem: urbanogradbeni oris do začetka 20. stoletja, Maribor.
- DAROVEC 1992 = Darko Darovec, Pregled zgodovine Istre, Knjižnica Annales I, Koper.
- DAROVEC 1999 = Darko Darovec, Vpliv množičnih smrti na gospodarsko in socialno podobo Istre skozi stoletja, v: Množične smrti na Slovenskem: zbornik referatov 29. zborovanja slovenskih zgodovinarjev leta 1998, uredila Stane Granda in Barbara Šatej, Izola.
- DELACOURT 1992 = Marie-Laurence Delacourt, Jacques A. Zighera, Women in the European Community, EUROSTAT, Luxembourg.
- DELUMEAU 1982 = Žan Delimo (Jean Delumeau), Strah na Zapadu XIV–XVIII veka, Vrnjačka banja, Zamak kulture 27.
- DEMŠAR 1979 = Viktorijan Demšar, Prebivalci Komende po družinski knjigi Petra Pavla Glavarja, v: Kronika, časopis za slovensko krajevno zgodovino 27. letnik, I. zvezek, Ljubljana.
- DESTOVNIK 2002 = Irena Destovnik, Moč šibkih: ženske v času kmečkega gospodarjenja, Celovec.
- DOBOVŠEK 1934 = Marijan Dobovšek, O gibanju prebivalstva Kranjske in posebej radovljiške dekanije od Valvasorja do danes, v: Geografski vestnik X, št. 1–4, Ljubljana.

- DÜLMEN 1990 = Richard van Dülmen, Kultur und Alltag in der Frühen Neuzeit, Erster Band, München.
- FISCHER 1995 = Jasna Fischer, Prebivalstvo, v: Enciklopedija Slovenije 9, Ljubljana, str. 250–252.
- FISCHER 1997 = Jasna Fischer, Slovenija, prebivalstvo, naselja, razvoj, v: Enciklopedija Slovenije 11, Ljubljana, str. 340–341.
- FLOHN 1984 = The Climate of Europe: Past, Present and Future, izd. Hermann Flohn, Roberto Fantechi, Commission of the European Communities, Dordrecht.
- GEREMEK 1996 = Bronislav Geremek, Usmiljenje in vislice: zgodovina revščine in milosrčnosti, Ljubljana.
- GESTRIN 1953 = Ferdo Gestrin, Gospodarska in socialna struktura gornjegrajske posesti po urbarju leta 1426, v: Zgodovinski časopis VI/VII, Ljubljana.
- GESTRIN 1973 = Ferdo Gestrin, Kmečka trgovina kot ozadje kmečkih uporov, v: Kmečki punti na Slovenskem, Situla, razprave Narodnega muzeja v Ljubljani 13, str. 45–67.
- GESTRIN 1991 = Ferdo Gestrin, Slovenske dežele in zgodnji kapitalizem, Ljubljana.
- GDZS 1970 = Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev, Zgodovina agrarnih panog, I. zvezek, Ljubljana.
- GDZS 1980 = Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev, Zgodovina agrarnih panog, II. zvezek, Družbena razmerja in gibanja, Ljubljana.
- GRAFENAUER 1952 = Bogo Grafenauer, Ustoličevanje koroških vojvod in država karantanskih Slovencev, SAZU, Razred za zgodovinske in družbene vede, Dela 7, Ljubljana.
- GRAFENAUER 1964 = Bogo Grafenauer, Zgodovina slovenskega naroda I, Ljubljana.
- GRAFENAUER 1969 = Die Kontinuitätsfragen in der Geschichte des altkarantanschen Raumes, v: Alpes Orientales V, SAZU, Razred za filološke in literarne vede, Dela 24, Ljubljana.
- GRAFENAUER 1971 = Bogo Grafenauer, Naselitev Slovanov v Vzhodnih Alpah in vprašanje kontinuitete, v: Arheološki vestnik 21–22, Ljubljana 1970–1971.
- GRAFENAUER 1974 = Bogo Grafenauer, Boj za staro pravdo v 15. in 16. stoletju na Slovenskem: slovenski kmečki upor 1515 in hrvaško-slovenski kmečki upor 1572/73 s posebnim ozirom na razvoj programa slovenskih puntarjev med 1473 in 1573, Ljubljana.
- GRAFENAUER 1974a = Bogo Grafenauer, Zgodovina slovenskega naroda, V. zvezek, Ljubljana.
- GRAFENAUER 1988 = Bogo Grafenauer, Ob tisočstiristoletnici slovanske naselitve na današnje slovensko narodnostno ozemlje, v: Pavel Diakon, Zgodovina Langobardov (Paulus Diaconus, Historia Langobardorum), Maribor, str. 321–422.
- GRAFENAUER 1991 = Bogo Grafenauer, Kolonizacija, v: Enciklopedija Slovenije 5, Ljubljana.
- GRAFENAUER 1991a = Bogo Grafenauer, Problem migracij v zgodovini Slovencev, v: Zgodovinski časopis 45, št. 2, Ljubljana.
- HALE 1981 = A Concise Encyclopaedia of the Italian Renaissance, ed. by J. R. Hale, Oxford University Press.
- HANSUELI 1982 = Etter F. Hansueli, Jürg E. Schneider, Zur Stellung von Kind und Frau im Frühmittelalter, v: Zeitschrift für schweizerische Archäologie und Kunstgeschichte 39, zv. 1, Zürich.
- HERRMANN 1983 = Die Slawen in Deutschland: Geschichte und Kultur der slawischen Stämme westlich von Oder und Neisse vom 6. bis 12. Jahrhundert, herausgegeben von Joachim Herrmann, Berlin.
- HUDALES 1997 = Jože Hudales, Od zibel do groba, Ljubljana in Velenje.
- HUDALES 1999 = Jože Hudales, Smrt in smrtnost v 19. stoletju, v: Množične smrti na Slovenskem: zbornik referatov 29. zborovanja slovenskih zgodovinarjev leta 1998, uredila Stane Granda in Barbara Šatej, Izola.
- IVANIČEK 1951 = Franjo Ivaniček, Staroslavenska nekropola u Ptujju: rezultati antropoloških istraživanja, SAZU, Razred za zgodovinske in družbene vede, Dela 5, Ljubljana.
- KERMAN 1997 = Branko Kerman, Zlata doba slovanstva v Spodnji Panoniji: arheologija zgodnjega srednjega veka v Prekmurju, v: Pokrajinski muzej Murska Sobota, Katalog stalne razstave, ur. J. Balazič in B. Kerman, Murska Sobota.
- KOBLAR 1895 = Anton Koblar, Kranjske cerkvene dragocenosti I. 1526, v: Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko, letnik V, Ljubljana.

- KOROPEC 1985 = Jože Koropec, Mi smo tu: veliki punt na Slovenskem v letu 1635, Maribor.
- KOROPEC 1990a = Jože Koropec, Matične knjige iz 17. stoletja za župnijo Slovenska Bistrica, v: Zbornik občine Slovenska Bistrica II, ur. F. Šerbelj et al., Slovenska Bistrica.
- KOROPEC 1990b = Jože Koropec, Mesto Slovenska Bistrica v 18. stoletju, v: Zbornik občine Slovenska Bistrica II, ur. F. Šerbelj et al., Slovenska Bistrica.
- KOROŠEČ 1979 = Paola Korošec, Zgodnjesrednjeveška slika karantanskih Slovanov, SAZU, Razred za zgodovinske in družbene vede, Dela 22; I, II, Ljubljana.
- KOS 1902 = Franc Kos, Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku I, Ljubljana.
- KOS 1933 = Milko Kos, Zgodovina Slovencev od naselitve do reformacije, Ljubljana.
- KOS 1970 = Milko Kos, Agrarna kolonizacija slovenske zemlje, Priloga I, Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev, Zgodovina agrarnih panog, I. zvezek, Agrarno gospodarstvo, Ljubljana.
- 406 KOS 1975 = Milko Kos, Gradivo za historično topografijo Slovenije (za Kranjsko do leta 1500) I, II, Inštitut za občo in narodno zgodovino SAZU, Ljubljana.
- KOS 1985 = Milko Kos, O prevzemu antičnih krajevnih imen na slovenskem ozemlju, v: Milko Kos, Srednjeveška kulturna, družbena in politična zgodovina Slovencev, Izbrane razprave, Ljubljana.
- KOS 1985/a = Milko Kos, Problem kontinuitete v zgodovini Slovencev, v: Milko Kos, Srednjeveška kulturna, družbena in politična zgodovina Slovencev, Izbrane razprave, Ljubljana.
- KOS 1985/b = Milko Kos, Vlaha in vlaška imena med Slovenci, v: Milko Kos, Srednjeveška kulturna, družbena in politična zgodovina Slovencev, Izbrane razprave, Ljubljana.
- KOS 1994 = Dušan Kos, Med gradom in mestom: odnos kranjskega, slovenještajerskega in koroškega plemstva do gradov in meščanskih naselij do začetka 15. stoletja, Ljubljana.
- KOSI 1999 = Miha Kosi, Trg, v: Enciklopedija Slovenije 13, Ljubljana.
- KOTNIK 1943 = Franc Kotnik, Slovenske starosvetnosti, Ljubljana.
- KRAGL 1994 = Viktor Kragl, Zgodovinski drobcji župnije Trzič, Trzič 1936; reprint Trzič.
- KRIŽ 1987 = Borut Križ, Konservatorsko poročilo Šentjerneje IX, 13, Novo mesto, v: Varstvo spomenikov 29, Ljubljana, str. 289–291.
- LASLETT 1972 = Peter Laslett, Richard Wall ur., Household and Family in Past Time, Cambridge, London, New York.
- LEBEN-SELJAK 1996 = Petra Leben-Seljak, Paleodemografska analiza nekropole pri farni cerkvi v Kranju, v: Antropološki zvezki 4, Društvo antropologov Slovenije, Ljubljana.
- LEBEN-SELJAK 1998 = Petra Leben-Seljak, Povzetek: Antropološka analiza poznoantičnih in srednjeveških grobišč Bleda in okolice, doktorska disertacija, Biotehnična fakulteta, Ljubljana 1996, v: Anthropological Notebooks III & IV, No. 1, 1997/98, Društvo antropologov Slovenije / Slovene Anthropological Society, Ljubljana.
- LEBEN-SELJAK 1999 = Petra Leben-Seljak, Antropološke raziskave v Šentjerneju, v: Zbornik župnije Šentjerneje, ur. M. Dražumerič in S. Granda, Šentjerneje, str. 61–66.
- LEBEN-SELJAK, ŠTEFANČIČ 2001 = Petra Leben-Seljak, Marija Štefančič, Karies v skeletnih serijah severovzhodne Slovenije, v: Anthropological Notebooks VII, št. 1, Ljubljana.
- LEIMGRUBER 1995 = Swiss National Museum: Forum of Swiss History, ed. Walter Leimgruber, Peter Pfunder, Schwyz.
- LETOPIS 2001 = Statistični urad Republike Slovenije, Statistični letopis 2001, Letnik XL, Ljubljana.
- LEXIKON 1980–1998 = Lexikon des Mittelalters, I–IX, Artemis Verlag/LexMA Verlag, München/Zürich.
- LOYN 1991 = The Middle Ages: a Concise Encyclopaedia, izd. Henry Loyn, London.
- MAKAROVIČ 1982 = Marija Makarovič, Strojna in Strojanci: narodopisna podoba koroške hribovske vasi, Ljubljana.
- MAKAROVIČ 1985 = Gorazd Makarovič, O zgodnjesrednjeveški prehrani alpskih Slovanov, v: Dolenjski zbornik 1985, Novo mesto.
- MAKAROVIČ 1985a = Marija Makarovič, Predgrad in Predgrajci: narodopisna podoba belokranjske vasi, Kočevje/Ljubljana.

- MAKAROVIČ 1986 = Gorazd Makarovič, Kuhinjska oprema, kuhinje, kuharice in prehrana v XVII. stoletju na Slovenskem, v: Glasnik Etnografskog muzeja u Beogradu, knjiga 50, Beograd.
- MAKAROVIČ 1986a = Marija Makarovič, Črna in Črnjani: narodopisna podoba koroškega delavskega naselja do druge svetovne vojne, Črna na Koroškem.
- MAKAROVIČ 1994 = Marija Makarovič, Sele in Selani: narodopisna podoba ljudi in krajev pod Košuto, Celovec.
- MAL 1924 = Josip Mal, Uskočke seobe i slovenske pokrajine: povest naseobina s kulturno-istorijskim prikazom, Srpski etnografski zbornik, Knjiga trideseta, Prvo odelenje, Naselja i poreklo stanovništva, Knjiga 18, Ljubljana.
- MATTHEW 1986 = Donald Matthew, Atlas of Medieval Europe, Oxford.
- MAŽURANIĆ 1975 = Vladimir Mažuranić, Prinosi za hrvatski pravno-povjestni rječnik, Zagreb 1908/1922, Pretisak Zagreb.
- McEVEDY 1980 = Colin McEvedy, Jones Richard, Atlas of World Population History, Penguin Books.
- MELIK 1966 = Vasilij Melik, Ferdo Gestrin, Slovenska zgodovina od konca osemnajstega stoletja do 1918, Ljubljana.
- MERIAN 1649 = Topographia Provinciarum Austriacarum Austriae Styriae, Carinthiae, Carnioliae, Tyrolis etc, An tag gegeben und Verlegt durch Matthaem Merian, Franckfurt am Mayn.
- MLINARIČ 1991 = Jože Mlinarič, Cerkev na Slovenskem v srednjem veku, v: Zgodovina Cerkve na Slovenskem, Celje, str. 61–91.
- MOHORIČ 1969 = Ivan Mohorič, Dva tisoč let železarstva na Gorenjskem I, Ljubljana.
- MOLLAT 1987 = Michel Mollat, Die Armen im Mittelalter, München.
- MONTANARI 1998 = Massimo Montanari, Lakota in izobilje: zgodovina prehranjevanja v Evropi, Ljubljana.
- PIRENNE 1956 = Henri Pirenne, Gospodarska in socialna zgodovina srednjeveške Evrope, v: Srednjeveška mesta / Gospodarska in socialna zgodovina srednjeveške Evrope, str. 147–357, Ljubljana.
- PIRKOVIČ 1964 = Ivo Pirkovič, O nastanku žitnega kozolca, v: Slovenski etnograf XVI–XVII, Ljubljana.
- PLETERSKI 1987 = Andrej Pleterski, Sebenjski zaklad, v: Arheološki vestnik 38, Ljubljana.
- PLETERSKI 1995 = Andrej Pleterski, Model etnogeneze Slovanov na osnovi nekaterih novejših raziskav, v: Zgodovinski časopis 49, Ljubljana.
- PLETERŠNIK 1894/1895 = Maks Pleteršnik, Slovensko-nemški slovar I, II, Ljubljana.
- RADOVANOVIČ 1991 = Sašo Radovanovič, Mesto Maribor v luči matičnih knjig 17. stoletja, v: Kronika, Časopis za slovensko krajevno zgodovino, letnik 39, št. 3, Ljubljana.
- RADOVANOVIČ 1997 = Sašo Radovanovič, "Bog se usmili uboge grešne duše. Amen". Čarovniški procesi na slovenskem Štajerskem v letih 1546–1746, Murska Sobota.
- RAMOVŠ 1946 = Fran Ramovš, O pomembnosti nekaterih pojavov v slovenskih narečjih na Koroškem, v: Koroški zbornik, Ljubljana.
- RUSSEL 1983 = J. C. Russel, Bevölkerung: Nord-, Mittel-, West- und Südeuropa im Mittelalter, Ländliche Bevölkerung, v: Lexikon des Mittelalters II, München/Zürich, stolpec 11–14.
- RUTAR 1882 = Simon Rutar, Zgodovina Tolminskega, Gorica.
- SCHRADER 1929 = O. Schrader, A. Nehring, Reallexikon der indogermanischen Altertumskunde, 2. Bd., Berlin, Leipzig.
- SIMONITI 1990 = Vasko Simoniti, Turki so v deželi že: turški vpadi na slovensko ozemlje v 15. in 16. stoletju, Celje.
- SIMONITI 1994 = Vasko Simoniti, Pustote v 14. in 15. stoletju, v: Zgodovinski časopis, letnik 48, št. 2, Ljubljana.
- SIMONITI 1997 = Vasko Simoniti, Slovenci, od začetka 16. do srede 18. stol., stagnacija prebivalstva, v: Enciklopedija Slovenije 11, Ljubljana, str. 185–196.
- SNOJ 1997 = Marko Snoj, Slovenski etimološki slovar, Ljubljana.
- STABEJ 1954 = Jože Stabej, Gradivo za obravnavo o kozolcu na Slovenskem, v: Slovenski etnograf VI–VII, Ljubljana.
- STABEJ 1997 = Jože Stabej, Slovensko–latinski slovar: po Matija Kastelic – Gregor Vorenc, Dictionarium Latino-Carniolicum, 1680–1710, Ljubljana.

- STEGENŠEK 1910 = Avguštin Stegenšek, O najstarejši zgodovini gornjegrajskega okraja, v: Časopis za zgodovino in narodopisje, 7. letnik, Maribor.
- STEKL 1980 = Hannes Stekl, Österreichs Unterschichten im 18. Jahrhundert, v: Adel-Bürger-Bauern im 18. Jahrhundert, Katalog des Niederösterreichischen Landesmuseums, 3. verbesserte Auflage, NF Nr. 96, Wien.
- STELE 1928 = France Stele, Valvasorjeva Ljubljana, v: Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo, letnik IX, Ljubljana.
- STOPAR 1977 = Ivan Stopar, Razvoj srednjeveške grajske arhitekture na Slovenskem Štajerskem, Ljubljana.
- STOPAR 1990–1993 = Ivan Stopar, Grajske stavbe v vzhodni Sloveniji 1–5, Ljubljana.
- STOPAR 1996–1999 = Ivan Stopar, Grajske stavbe v osrednji Sloveniji I, 1–3, Ljubljana.
- STOPAR 2000–2002 = Ivan Stopar, Grajske stavbe v osrednji Sloveniji II, 1–3, Ljubljana.
- STRAKA 1971 = Manfred Straka / Walter Neunteufl, Die steierische Bevölkerung, v: Steiermark: Land, Leute, Leistung, Graz, str. 236–273.
- SVETINA 1983 = Anton Svetina, Prebivalci Kranja v letu 1754, v: Zgodovinski časopis, letnik 37, št. 4, Ljubljana.
- ŠAŠEL 1975 = Jaro Šašel, Kasnoantično in zgodnjerednjeveško obdobje v Vzhodnih Alpah in arheološke najdbe na Slovenskem, v: ANSL, str. 68–73.
- ŠORN 1964 = Jože Šorn, Začetki industrije na Slovenskem, Maribor.
- ŠTIH 1999 = Peter Štih, Ob naselitvi Slovanov vse pobito?, v: Množične smrti na Slovenskem: zbornik referatov 29. zborovanja slovenskih zgodovinarjev leta 1998, uredila Stane Granda in Barbara Šatej, Izola.
- ŠTIH 2001 = Peter Štih, Ozemlje Slovenije v zgodnjem srednjem veku: osnovne poteze zgodovinskega razvoja od začetka 6. do konca 9. stoletja, Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, Ljubljana.
- ŠTUHEC 1983 = Marko Štuhec, O družini v Kranju sredi 18. stoletja, v: Zgodovinski časopis, letnik 37, številka 4, Ljubljana.
- ŠTUHEC 1985 = Marko Štuhec, Prebivalstvo Ljubljane v drugi polovici 17. stoletja na podlagi matičnih knjig, v: Kronika, Časopis za slovensko krajevno zgodovino, letnik 33, 2.–3. zvezek, Ljubljana.
- TOMAZO-RAVNIK 1975 = Tatjana Tomazo-Ravnik, Demografia antropologica del materiale osseo paleoslavo della necropoli di Kranj, v: Balcanoslavica 4, Prilep/Beograd.
- TRATNIK VOLASKO 1995 = Marjeta Tratnik Volasko, Matevž Košir, Čarovnice. Predstave, procesi, pregoni v evropskih in slovenskih deželah, Ljubljana.
- VALENČIČ 1954 = Vlado Valenčič, Prebivalstvo Ljubljane pred dvesto leti, v: Kronika, časopis za slovensko krajevno zgodovino, 2. letnik, 3. številka, Ljubljana.
- VALENČIČ 1957 = Vlado Valenčič, Prebivalstvo in hiše stare Ljubljane, v: Kronika, časopis za slovensko krajevno zgodovino, 5. letnik, 3. številka, Ljubljana.
- VALENČIČ 1977 = Vlado Valenčič, Žitna trgovina na Kranjskem in ljubljanske žitne cene od srede 17. stoletja do prve svetovne vojne, Razprave X/4, Razred za zgodovinske in družbene vede, SAZU, Ljubljana.
- VALENČIČ 1981 = Vlado Valenčič, Tovorništvo na Kranjskem, v: Zgodovinski časopis 35, št. 3, Ljubljana.
- VALENTINITSCH 1987 = Hexen und Zauberer. Die große Verfolgung - ein europäisches Phänomen in der Steiermark, iz. Helfried Valentinitzsch, Graz.
- VIDMAR, ŠTEFANČIČ 2001 = Katarina Vidmar, Marija Štefančič, Umrljivost dojenčkov v Celju v 19. stoletju, v: Anthropological Notebooks VII, št. 1, Ljubljana.
- VILFAN 1961 = Sergij Vilfan, Pravna zgodovina Slovencev, Ljubljana.
- VILFAN 1969 = Sergij Vilfan, Le probleme de continuité sous trois aspects: habitat, communication, droit, v: Alpes Orientales V, SAZU, Razred za filološke in literarne vede, Dela 24, Ljubljana.
- VILFAN 1988 = Sergij Vilfan, Mestne računske knjige kot zgodovinski vir, v: Zbornik ob devetdesetletnici arhiva, Gradivo in razprave 8, Zgodovinski arhiv Ljubljana, str. 14–35.
- VILFAN 1993 = Sergij Vilfan, Mesto, zgodovina, v: Enciklopedija Slovenije 7, Ljubljana.

- VILFAN 1993a = Sergij Vilfan, Zur Struktur der freisingischen Herrschaften südlich der Tauern im Frühmittelalter, v: Karantainen und der Alpen-Adria-Raum im Frühmittelalter, 2. St. Weiter Historikergespräche, izd. G. Hödl, J. Grabmayer, Wien, Köln, Weimar.
- VISCHER 1681 = Georg Matthaeus Vischer, Topographia Ducatus Stiriae 1681, Herausgegeben von A. L. Schuller, Zweite verbesserte Auflage, I, II, Graz 1976.
- VITOLOVIĆ 1971 = Viktor Vitolović, Iz prošlosti poljoprivrede Istre; od antike do XVIII stoljeća, v: Zbornik Poreštine 1, Poreč.
- VOGELNIK 1965 = Dolfe Vogelnik, Razvoj prebivalstva Slovenije zadnjih dvesto let z jugoslovanske in evropske perspektive, Ekonomski zbornik Ekonomske fakultete Univerze v Ljubljani, VII. letnik, 5. snopič.
- WOMEN 1995 = European Commission, Women and men in the European Union: A statistical portrait, Office for Official Publication of the European Communities, Luxembourg.
- VOJE 1976 = Ignacij Voje, Vplivi Osmanskega imperija na slovenske dežele v 15. in 16. stoletju, v: Zgodovinski časopis XXX, zvezek 1-2, Ljubljana.
- WALEY 1985 = Daniel Waley, Later Medieval Europe, London/New York.
- ZELKO 1982 = Ivan Zelko, Historična topografija Slovenije I: Prekmurje do leta 1500, SAZU, Zgodovinski inštitut Milka Kosa; Murska Sobota.
- ZGODOVINA 1953 = Zgodovina narodov Jugoslavije, Prva knjiga, Ljubljana.
- ZGODOVINA 1979 = Zgodovina Slovencev, Cankarjeva založba, Ljubljana.
- ZIENTARA 1983 = Bevölkerung: Ostmitteleuropa, v: Lexikon des Mittelalters II, München, Zürich, stolpec 17-19.
- ZWITTER 1929 = Fran Zwitter, Starejša kranjska mesta in meščanstvo, Ljubljana.
- ZWITTER 1936 = Fran Zwitter, Prebivalstvo na Slovenskem od XVIII. stoletja do današnjih dni, Razprave znanstvenega društva v Ljubljani 14, Historični odsek 5, Ljubljana.
- ZWITTER 1953 = Fran Zwitter, K predzgodovini mest in meščanstva na starokarantanskih tleh, v: Zgodovinski časopis 6-7, Ljubljana.
- ZWITTER 1973 = Fran Zwitter, Zgodovinski razvoj prebivalstva na Koroškem in njegove socialne osnove, v: Koroški kulturni dnevi I, zbornik predavanj, ur. E. Prunč in G. Malle, Maribor.
- ŽVANUT 1986 = Maja Žvanut, Slovenci v šestnajstem stoletju, Razstavni katalog I, Narodni muzej, Ljubljana.

BESEDA O AVTORJU

Gorazd Makarovič, dr., muzejski svetnik. Do upokojitve je bil zaposlen kot kustos za ljudsko umetnost v Slovenskem etnografskem muzeju. Njegovo raziskovalno delo sega čez meje osnovnega delovnega področja. Avtorjevo širino označuje formulacija njegovih raziskovalnih prizadevanj v zadnjih letih: zgodovina kulture in odnos prebivalstva do kulture na Slovenskem od naselitve do druge svetovne vojne. Je pisec večjega števila razprav. Med pomembnejše knjige sodijo *Slovenska ljudska umetnost* (Ljubljana 1981), *Slovenci in čas, Odnos do časa kot okvir in sestavina vsakdanjega življenja* (Ljubljana 1995) in *Poslikane panjske končnice, Zbirka Slovenskega etnografskega muzeja* (Ljubljana 2000).

410

ABOUT THE AUTHOR

Gorazd Makarovič, Ph. D., retired as a museum adviser from the Slovene Ethnographic Museum where he was employed as curator of folk art. His research works extends far beyond his basic field of activity. The breadth of his scientific interest can be best illustrated by the formulation of his research endeavours in recent years: the history of culture and people's attitude toward culture in the Slovene territory from the settlement until the Second World War. Dr. Makarovič has written numerous articles and books. His principal works are the books *Slovenska ljudska umetnost* (Slovene Folk Art, Ljubljana 1981) and *Slovenci in čas, Odnos do časa kot okvir in sestavina vsakdanjega življenja* (The Slovenes and Time, The attitude toward time as a framework and component of everyday life, Ljubljana 1995) and *Poslikane panjske končnice, Zbirka Slovenskega etnografskega muzeja* (Painted beehive panels, The collection of the Slovene Ethnographic Museum, Ljubljana 2000).

SUMMARY

A RETROGRADE CONSTRUCTION OF POPULATION TRENDS IN SLOVENIA BEFORE THE 18TH CENTURY

The results of the study are illustrated by the graph on page 352. The median value of the retrogradely constructed development series of the population in the territory covering 20,273 square kilometres are as follows: year 600/135.000 inhabitants; 700/135.000–149.000; 800/149.000; 900/149.000–194.000; 1000/194.000; 1100/249.000; 1200/331.000; 1300/518.000; 1400/351.000; 1500/514.000; 1600/662.000; 1700/727.000 inhabitants.

The absence of numerical information sources makes it impossible to corroborate these results. Therefore, a number of refuting tests were carried out; these cannot confirm the retrograde construction, but they can refute it, if they show either individually or simultaneously, that the constructed image is not consistent, or that it does not make sense. These tests were based respectively on a comparison with population density in Europe, on possible growth rates, the logical structure and relations between the samples, and on known historical events and conditions. The tests did not refute the retrograde construction.

Together with other sources, the retrograde construction was used for the following rough estimates. In the entire period 13 to 15 million people were born and half of them died in childhood. In a given period more men lived than women, because the latter died at a younger age. The total number of adult women who participated in the creation of goods, social and spiritual historical conditions was around 3 to 4 million.